

Quaker
Geloven en Werken

Eerste druk, 2020

Uitgave en copyright:

Nederlandse Jaarvergadering van het Religieus Genootschap der Vrienden (Quakers)

ISBN: 9789085484486

Ontwerp omslag: Erik Dries

*Dit boek verhaalt hoe de Quakers wortelschoten in de lage landen bij de zee, de Nederlanden.
Opdat we die geschiedenis en verhalen niet vergeten staat er een Moeras-vergeet-mij-nietje
op de voorzijde.*

Lay-out ontwerp: Rogier Wouters

Productie en distributie: GigaBoek

QUAKER
GELOVEN EN WERKEN

navolging van Jezus in de ervaring van de
Nederlandse Jaarvergadering van het
Religieus Genootschap der Vrienden
(Quakers)

Inhoud

1. Voorwoord	7
2. Korte geschiedenis van het Genootschap en levensbeschrijvingen van enkele Vrienden	9
2.1 Korte geschiedenis van het Genootschap	9
2.2 Levensbeschrijvingen van enkele bekende Vrienden	13
George Fox (1624-1691)	13
Margaret Fell (1614-1702)	15
William Caton (1636-1665)	18
Benjamin Furly (1636-1714)	19
William Penn (1644-1718)	21
Robert Barclay (1648-1690)	24
Isaac (1616-1679 en Mary Penington (1623-1682)	26
James Nayler (1616-1660)	29
William Ames (ca. 1615-1662)	31
Thomas Ellwood (1639-1713)	32
Willem Sewel (1653 of 1654 -1720)	35
John Woolman (1720-1772)	36
Jean Etienne Mollet (1768-1851)	39
Elizabeth Fry (1780-1845)	41
Lucretia Mott (1793-1880)	45
John Greenleaf Whittier (1807 - 1892)	47
John Bright (1811- 1889)	48
Caroline Emelia Stephen (1834 -1909)	49
Rufus Matthew Jones (1863-1948)	51
Pierre Ceresole (1879-1945)	53
Kees (1884-1966) en Betty Boeke (1884-1976)	54
Jan de Hartog (1914-2002)	56
3. Geloven	59
3.1 Stille samenkomst	59
3.2 Bijzondere Stille Samenkomsten	65
3.3 Inkeer en gebed	66
3.4 Getuigenissen	68
3.5 Wat Quakers verstaan onder een roeping ('concern')	71
3.6 Quakers en hun visie op de Bijbel	73
3.7 Quakers en Jezus	75
3.8 Houding ten aanzien van geloofsbelijdenissen	77
3.9 Houding ten aanzien van sacramenten	79
3.10 Oecumenische samenwerking	82
3.11 Quakers en andere godsdiensten	87

4. Werken	91
4.1 Bouwers met God	91
4.2 Vredesgetuigenis in de praktijk	93
4.3 Getuigenissen tegen maatschappelijke misstanden	108
4.4 Maatschappelijke verantwoordelijkheid.	113
4.5 Een rechtvaardige samenleving	115
4.6 Internationale inzet	116
5. Leven	119
5.1 Duurzame relaties.	119
5.2 Alleenstaanden	120
5.3 Seksualiteit.	122
5.4 Ouders en kinderen.	123
5.5 Vredesopvoeding	125
5.6 Natuur, milieu en duurzaamheid	127
5.7 Quakers en de kunsten	130
5.8 Ouderdom als opgave	132
5.9 Ethische vragen rond leven en dood	135
5.10 Dood, begrafenis en rouwbetoon.	136
6. Organisatie	139
6.1 Samenkomst voor Zaken.	139
6.2 Samenkomst ter Verheldering.	141
6.3 Gesprek vanuit de stilte	141
6.4 Quaker organisatie	143
6.5 Lidmaatschap	145
7. Overwegingen en Vragen	151
7.1 Historische achtergrond	151
7.2 Inleiding en verantwoording bij de Overwegingen en Vragen	152
7.3 Overwegingen en Vragen	153
7.4 Overwegingen en Vragen voor kinderen	160
8. Verantwoording werkwijze Commissie Herziening.	163
9. Nabeschuiving.	167
10. Register	169

SWARTHMOOR HALL

1. Voorwoord

Het Religieus Genootschap der Vrienden (Quakers) noemt zich zo naar de woorden van Jezus, die tegen zijn volgelingen zegt: “Jullie zijn mijn Vrienden, als je doet wat ik je geleerd heb” (Joh. 15). Geloof uit zich in getuigenissen én handelingen. Aan de vruchten kent men de boom.

In de loop der jaren hebben Quakers getuigenissen, uitspraken en citaten over hun geloofsovertuiging verzameld in een bloemlezing die in het Engels *Quaker Faith and Practice – Book of Christian Discipline* genoemd wordt. Dit boek is bedoeld ter in-spiratie en geeft inzicht in de houding van Quakers ten opzichte van allerlei geloofs-vragen en ethische vraagstukken. Het verscheen voor het eerst als manuscript in 1738 en vond zijn oorsprong in de zogeheten Raadgevingen en Vragen (zie blz.151). De eerste gedrukte versie werd gepubliceerd in 1783. In de loop der tijd werden steeds weer nieuwe versies ontwikkeld. De meeste Quakergroepen herzien zo’n verzameling uitspraken eenmaal in een generatie – eens in de dertig jaar – om deze te actualiseren.

In Nederland publiceerden de Quakers een vertaling van het Britse *Quaker Faith and Practice*. Dit gebeurde voor de eerst keer in 1828.¹ Deze vertaling greep terug op de toen bestaande versie van *Quaker Faith and Practice*. In 1952 werd opnieuw een vertaling gemaakt door Vriend Rob Limburg. Het boek kreeg als titel mee: *Leven uit het Innerlijk Licht - getuigenissen van Quakers*. Het is jarenlang een inspirerend boekwerk geweest binnen en buiten de kring van de Nederlandse Quakers. In 2006 besloot de Algemene Vergadering van het Religieus Genootschap der Vrienden in Nederland dat dit boekwerk aan herziening toe was. De Algemene Vergadering besloot een Commissie Herziening in het leven te roepen die dit werk vervolgens ter hand nam. Er is inmiddels meer dan twaalf jaar aan gewerkt.

Als titel voor het nieuwe boek werd gekozen: *Quaker Geloven en Werken*.

Er werd dus niet gekozen voor de zelfstandige naamwoorden ‘het geloof’ en ‘het werk’ van de Quakers, maar voor de *werk*woorden ‘geloven’ en ‘werken’! Besloten werd verder om het eerdere boekje niet integraal te herschrijven en actualiseren, maar de houding van de Quakers tegenover de daarin besproken thema’s op een hedendaagse manier te verwoorden. Daarbij zijn telkens citaten van met name Nederlandse Quakers gevoegd ter illustratie. Daarvoor zijn alle door de Quakers in Nederland uitgegeven maandbladen vanaf de dertiger jaren van de vorige eeuw als bronnen gebruikt. Waar bruikbare Nederlandse citaten ontbraken werd gebruik gemaakt van relevante citaten van Quakers uit andere landen. De citaten werden chronologisch gerangschikt waardoor ook de ontwikkeling in bezinning op de besproken thema’s zichtbaar werd.

Een korte geschiedenis van het Genootschap en een aantal levensbeschrijvingen van bekende Vrienden in de geschiedenis van de Quakers werden ook in het boek opgenomen. Wij hopen dat dit aan de tijd aangepaste boek over geloven en werken van Quakers –

¹ ‘Beknopt verslag van de geschiedenis, de leer en de kerkelijke tucht van het Genootschap der Vrienden, bekend onder de naam van Kwakers’, Amsterdam, 1828

evenals zijn voorganger – weer vele jaren een bron van inspiratie kan zijn en tot herkenning zal leiden.

Daarbij blijft de leidraad van de zeventiende-eeuwse Vrienden essentieel:

Geliefde Vrienden,

Wij leggen jullie deze dingen niet op als een regel waarnaar je moet leven, maar opdat allen leiding mogen ontvangen naar de mate van het Licht, dat zuiver en heilig is, opdat, doordat je blijft en wandelt in het Licht, deze dingen mogen worden vervuld in de Geest en niet naar de letter, want de letter doodt, maar de Geest maakt levend.

Slotopmerking in een zendbrief van Vrienden in Balby, 1656, QF&P 1.01

2. Korte geschiedenis van het Genootschap en levensbeschrijvingen van enkele Vrienden

2.1 Korte geschiedenis van het Genootschap

Engeland, begin zeventiende eeuw. Het is een roerige tijd. Scheuringen in de kerk, politieke onrust en de vorming van een staatskerk. De Bijbel verschijnt voor het eerst in de landstaal en wordt voor een breed publiek toegankelijk. Er ontstaan allerlei nieuwe religieuze stromingen.

In deze tijd groeit George Fox (1624-1691) op in een eenvoudig milieu. Hij is een autodidact. Op 23-jarige leeftijd raakt hij in een geestelijke crisis. Dan krijgt hij een visioen waarin hij gewaar wordt dat ieder mens, zonder tussenkomst van wie of wat ook direct in contact kan komen met God. Dit vermogen noemt hij 'dat van God in ieder mens', 'de innerlijke leraar' of het 'inwaartse Licht dat ieder mens verlicht'. Vanaf 1652 trekt hij het land door om zijn inzicht te verkondigen dat mensen zich moeten afkeren van alle door mensen opgetuigde religie en zich laten leiden door hun innerlijke Leraar, die hij vereenzelvigd met Jezus.

Margaret Fell (1604-1702), sluit zich aan bij de Quakers. Zij is een intelligente en doortastende vrouw. Jaren na het overlijden van haar man, die als Vrederechter de Quakers bescherming bood, trouwden George en Margaret en zij worden samen beschouwd als de stichters van het Religieus Genootschap de Vrienden (Quakers). Margaret heeft een grote bijdrage geleverd aan de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen. Zij schreef o.a. een geschrift over het recht van vrouwen om in het openbaar te spreken.

Het Religieus Genootschap der Vrienden (Quakers) is een van de religieuze groeperingen uit de zeventiende eeuw die nu nog bestaan. Dit is te danken aan de manier waarop de Quaker gemeenschap in staat is geweest om zonder leiders en zonder leerstellingen tot onderlinge verbondenheid te komen vanuit een gezamenlijk stil zoeken. De Quakers werden vaak verward met andere groeperingen. Robert Barclay (1648-1690) heeft een apologie geschreven waarin de geloofsovertuiging van de Quakers uit de doeken wordt gedaan in taal die voor theologen verstaanbaar is. De impuls die de Quakerbeweging gaf aan het geestesleven heeft vanaf 1689, toen de *Tolerance Act* in Engeland vrijheid van godsdienst inluidde, geleid tot belangrijke maatschappelijke vernieuwingen. William Penn (1644-1718) stichtte in Amerika een kolonie - Pennsylvania - die werd bestuurd op basis van Quaker principes.

De eerste Quakers kwamen in 1653 naar Nederland, dat bekend was om zijn godsdienstvrijheid, om Quaker waarden uit te dragen. Vooral bekend zijn in dit verband William Ames en William Caton (die Nederlands hadden geleerd) in Amsterdam en Benjamin Furly in Rotterdam. Benjamin was een handelaar die bevriend was met de filosoof John Locke. George Fox logeerde bij hem wanneer hij reisde in Nederland en Noord-Duitsland. De historicus Willem Sewel is een van de eerste Nederlandse sympathisanten. Hij schreef

later een *Historie van de Nederlandse Quakers!*² Robert Barclay, George Fox en William Penn kwamen verschillende keren naar ons land en in 1677 kwam het – in aanwezigheid van George Fox – tot de oprichting van de Nederlandse Jaarvergadering.

In de 18e eeuw trad in de Quaker beweging een periode in van quiëtisme. Quakers legden zich toen vooral toe op een voorbeeldige levensstijl. Bekende Quakers uit de achttiende eeuw zijn John Woolman (1720-1722), die een belangrijke rol vervulde in de afschaffing van de slavernij, door zijn contacten met de Indianen en door zijn aandacht voor het milieu, en Elisabeth Fry (1780-1845) die zich onvermoeibaar inzette voor verbetering van de positie van gevangenen en geesteszieken.

Quakers voelen zich van oudsher zeer verwant met gevangenen omdat velen van hen langdurig in de gevangenis hadden gezeten vanwege hun godsdienstige overtuiging. In de 19e eeuw raakten vele Quakers onder invloed van de evangelische beweging. Tegelijkertijd waren er ook Quakers die zich juist beter thuis voelden bij een meer vrijzinnige geloofsopvatting, waarbij het “inwaartse Licht” of “dat van God in ieder mens” als een belangrijker leidend beginsel werd beschouwd dan de Bijbel. Dit leidde tot diverse scheuringen binnen de Quakerbeweging. Zo ontstaan er begin 20e eeuw een aantal hoofdstromen met o.a. een evangelische, een orthodoxe, een conservatieve en een liberale richting. Deze verdeeldheid was uitermate pijnlijk voor Quakers die juist willen leven vanuit onderlinge verbondenheid.

Rufus Jones, een visionaire Amerikaanse Quaker, richtte aan de vooravond van de eerste Wereldoorlog een organisatie op voor internationale hulpverlening, de American Friends Service Committee (AFSC), die Quakers de gelegenheid gaf een ‘alternatieve dienstplicht’ te vervullen zodat ze trouw konden blijven aan hun Vredesgetuigenis dat alle geweld afwijst, voor welk doel ook. Deze opzet, waarin de Quakers vanuit diverse richtingen eensgezind samenwerkten, bracht verzoening tussen hen en leidde tot de oprichting van een wereldcomité, het Friends World Committee for Consultation (FWCC), waarin alle Quakertradities verenigd zijn. AFSC en het Britse Quaker Peace and Service kregen in 1947 de Nobelprijs voor de Vrede voor al hun humanitaire werk en met name de hulpverlening vóór en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

In Hoek van Holland herinnert een monument aan de Kindertransporten, waarbij Quakers een belangrijke rol hebben gespeeld. Daardoor konden vlak voor WOII Joodse kinderen uit Duitsland en Oostenrijk aan het Naziregime ontkomen door te vluchten naar Engeland. In Nederland is het Quaker Hulpfonds actief in de werving van fondsen ten bate van humanitaire en ecologische projecten.

Quakers oefenen tegenwoordig onder andere invloed uit op de wereldpolitiek als Non Gouvernementele Organisatie (NGO) bij de Europese Unie en de Raad van Europa, alsmede bij de Verenigde Naties.

In Nederland zijn er actieve Quakergroepen in Amsterdam, Bennekom, Den Haag, Deventer en Groningen.

² *Historie van de Opkompste, Aanwas en Voortgang der Christenen bekend by den naam van Quakers*, Willem Sewel (1717)

GEORGE FOX

2.2 Levensbeschrijvingen van enkele bekende Vrienden

George Fox (1624-1691)

Grondlegger van het Religieus Genootschap der Vrienden

In een wevershuisje in Fenny Drayton (Engeland) liep in 1643 George Fox te ijsberen. Het was midden in de nacht en hij voelde zich gekweld. Wat was het geloven waard, vroeg hij zich af, als mensen het alleen met de mond beleden en het geen verschil maakte in de manier waarop die mensen leefden? Het geloof was voor hem, net als voor zijn ouders, een realiteit waarmee hij diepe ernst maakte in zijn leven. Zijn twijfel mondde uit in een crisis. Hij begon aan een reis van district naar district, om aan verschillende dienaren van de kerk raad te vragen. Die kreeg hij: 'ga tabak gebruiken', of: 'zing psalmen', was wat hij te horen kreeg. Hierdoor realiseerde hij zich dat een universitaire studie blijkbaar niet genoeg was om een goede priester te zijn. Hij vond bij de kerk dus geen steun, en bij een non-conformistische groep wilde hij zich niet aansluiten. Toen hij ten einde raad was, kreeg hij een ervaring die zijn leven totaal veranderde. Hij schreef later in zijn dagboek: *"Toen al mijn hoop op hen en op alle mensen was vervlogen, zodat er van buiten niets meer was dat mij kon helpen, of mij kon zeggen wat ik moest doen, toen, o, toen hoorde ik een stem die zei: 'Een is er, namelijk Christus Jezus, die tot jou in jouw toestand iets te zeggen heeft.' Toen ik dat hoorde sprong mijn hart op van vreugde."*

En hij vermeldde verder: *"Ik zag een oceaan van duisternis en dood. Maar ook een oneindige oceaan van licht en liefde die de oceaan van duisternis overstroomde."* Daarom liet Fox alles achter en ging op weg om mensen vanuit het duister naar het licht van Jezus te leiden. Hij wilde geen nieuwe geloofsgemeenschap stichten, maar mensen leren om God eerlijk te aanbidden en te doen wat zij wisten dat goed was. Zo bezocht hij ook rechtszalen en schreef hij naar magistraten en rechters om er bij hen op aan te dringen om rechtvaardig te handelen. Dat hij daarbij niet altijd diplomatieke bewoordingen gebruikte, leverde hem geregeld stokslagen en mishandelingen op.

George was een indrukwekkende man om te zien. Hij was lang en krachtig gebouwd, had opvallende ogen en een prettige stem. In zijn jeugd was hij schoenmaker en schaapherder. Hij kon erg veel verdragen, wat ook wel nodig bleek gedurende de dertig jaren dat hij zijn geloof uitdroeg. Hij verstoorde toen vaak de preek van een priester en hield vol dat niet de Bijbel het belangrijkste was, maar dat de Heilige Geest de bron van waarheid was. Hiervoor werd hij geregeld gevangen genomen en veroordeeld, zoals die keer in Derby, in oktober 1650, toen hij voor zes maanden naar de gevangenis werd gestuurd vanwege godslastering. Rechter Bennet, die bij deze zaak voorzot, noemde Fox en zijn vrienden toen "Quakers", omdat zij hem voorhielden dat hij moest sidderen bij het horen van het woord van God. Wel zes gevangenisken kende hij van binnen. Daarin was het altijd koud, vaak nat en tochtig. Zijn beschrijving van de lichamelijke ongemakken daar, die meestal gecombineerd werden met hongerlijden, laat zien wat een hard leven hij kreeg.

Toch zag hij nog kans om een stroom aan brieven rond te sturen vanuit zijn cel. Zo schreef

hij vanuit de Launceston gevangenis een vermaning, waarin zijn meest beroemde uitspraak staat:

“Breng allen tot eredienst aan God. Wees een toonbeeld, wees een voorbeeld in alle landen, op alle plaatsen en eilanden, voor alle volkeren, waarheen je ook gaat, opdat jij, te midden van en aan alle soorten mensen, door jouw levenshouding een boodschap kunt brengen. Dan zul je met vreugde over deze aarde wandelen en ‘dat van God’ in ieder mens herkennen en aanspreken.”

Zelf reisde hij onvermoeibaar. Vaak naar Schotland, Ierland en Wales. Door het Lake District liep hij, naar Ulverston, waar hij Margaret Fell ontmoette, die zijn overtuiging deelde. Tussen 1671 en 1673 stak hij de Atlantische oceaan over naar West Indië en Amerika. En kort voor de eerste Algemene Vergadering van de Nederlandse Quakers, in 1677, bezocht hij Nederland en Duitsland, terwijl hij ook aanwezig was bij de oprichting van de Nederlandse Jaarvergadering in datzelfde jaar. In 1684 maakte hij die reis nogmaals. Maar het meest reisde hij door Engeland, keer op keer. In 1669 trouwde hij met Margaret Fell, elf jaar nadat haar man, rechter Fell, was overleden.

Hoewel hij streng en ruw kon zijn als hij kwaad zag, had hij een warm hart voor mensen in nood. Met Kerstmis bezocht hij weduwen en gaf hun geld. Hij vroeg ook de rijken in Londen om de armen te helpen. Hij was speciaal liefderijk begaan met kinderen en bezorgd over hun opvoeding, terwijl hij niet kon accepteren wat algemeen geloofd werd: dat nieuw geboren kinderen schuldig waren aan zonden. Tegen 1667 realiseerde hij zich dat het Genootschap geen vervolging en verdeling zou kunnen doorstaan zonder goed georganiseerd te zijn. Daarom zette hij het systeem van Maand- en Jaarvergaderingen op, dat ook nu nog bijna onveranderd bij de Vrienden in zwang is. De Zakenvergadering ontstond vooral om mensen in nood te helpen (Meeting for Sufferings).

Bovenal was Fox zich levendig bewust van God, en zijn levenswerk was gebaseerd op het geloof dat elk mens God kan kennen en dat ‘ieder mens verlicht wordt door het goddelijke licht van Christus’, ook buiten de gevestigde kerken.

Uit het dagboek van George Fox:

Evenals ik alle priesters had opgegeven, gaf ik thans ook de onafhankelijke predikers op, en zij die lieden van grote geestelijke ervaring werden genoemd. Want ik zag in dat er niemand was onder hen allen, die het verlossende woord voor mij kon spreken. En toen al mijn hoop op hen en op mensen in het algemeen was vervlogen, zodat er van buiten niets meer was dat mij kon helpen, noch mij kon zeggen, wat ik moest doen, toen, o, toen hoorde ik een stem, die zeide: ‘Er is iemand, namelijk Christus Jezus, die het verlossende woord voor je kan spreken,’ en toen ik dat hoorde, sprong mijn hart op van blijdschap. Toen liet de Heer mij zien, waarom er niemand op aarde was, die het Verlossende woord voor mij kon spreken, namelijk opdat ik Hem alle eer zou geven. Want allen zijn besloten onder de zonde en gevangen in hun ongeloof, zoals ik het ook was geweest, opdat Jezus Christus de voorrang zou hebben, Hij, die licht schenkt, en genade, en geloof en kracht. Wanneer God dan het werk doet, wie zal Hem dan in de weg staan? En dit wist ik nu

uit eigen ervaring. Mijn verlangen naar de Heer werd sterker, evenals mijn streven naar de zuivere kennis van God en van Christus, alleen, zonder hulp van enig mens, boek of geschrift. Want hoewel ik de Schrift had gelezen, die getuigde van Christus en van God, kende ik Hem nog niet, doch eerst nu door openbaring, nu Hij, die de sleutel bezat, opendeed, en de Vader des Levens mij naar Zijn Zoon trok door Zijn Geest. En toen leidde de Heer mij voorzichtig verder en deed mij Zijn liefde zien, die zonder einde en eeuwig was, en alle kennis te boven gaat, die de mensen in hun natuurlijke staat bezitten of kunnen putten uit de geschiedenis of uit boeken; en die liefde deed mij mijzelf zien, zoals ik was zonder Hem.

Ik verkeerde soms in grote verzoekingën, en mijn innerlijk lijden was zwaar, maar ik kon niemand vinden, die mij hielp, dan God alleen, tot wie ik riep, dag en nacht. En ik keerde terug naar Nottinghamshire, en daar toonde de Heer mij dat het wezen van de dingen, die aan de buitenkant kwetsen, in het hart en de geest van de verloren mens lag, al placht men dit daarbuiten te zoeken. En ik riep tot de Heer, zeggende: 'Waarom moet ik in deze toestand verkeren? Gij weet toch dat ik nooit verslaafd ben geweest aan dergelijke slechte dingen?' En de Heer antwoordde dat het nodig was dat ik besef had van deze toestanden, want hoe zou ik anders daarvoor een helpend woord kunnen spreken? En daarin ontdekte ik de oneindige liefde van God. Ik zag ook dat er een oceaan was van duisternis en dood, maar ook een oneindige oceaan van licht en liefde, die de oceaan van duisternis overstroomde; en ook daarin ontdekte ik de oneindige liefde van God; en ik had grote openbaringen (1647).

De meest ontzagwekkende, levendige, eerbiedige gemoedsgesteldheid die ik ooit meemaakte en meedroeg", schreef William Penn later, "was die van Fox in gebed. Het was werkelijk een getuigenis dat hij God kende en dichter bij Hem leefde dan andere mensen; want zij die Hem het best kennen zien de meeste redenen om Hem met eerbied en vrees te naderen."

William Penn over George Fox, 1694,

In: Quaker Faith and Practice, Britse Jaarvergadering, 1995 (QF&P 2.72)

Margaret Fell (1614-1702)

Margaret Fell werd in 1614 geboren als Margaret Askew. Zij trouwde met Thomas Fell, Vrederechter en later parlementariër. Het gezin Fell behoorde tot de eerste volgelingen van George Fox. Hun onderkomen, Swarthmore Hall werd het centrum van de nieuwe beweging die door George Fox in gang werd gezet en die later werd uitgebouwd tot het Religieus Genootschap der Vrienden. De positie van Thomas Fell maakte het mogelijk dat Swarthmore Hall deze functie kon vervullen, ook in tijden waarin het Quakers verboden was om samen te komen.

Margaret had een nogal ruwe bolster, maar ze kon ook zeer tactisch optreden als dat nodig was. Ze weigerde een eed van trouw te zweren aan koning Karel II en daarmee haalde ze zich in 1664 een zware straf op haar hals: levenslange gevangenschap en verbeurdverklaring van al haar bezittingen. Zij onderging deze straf zonder klagen en nam de gelegenheid te baat om zich in de gevangenis voor haar medegevangenen in te zetten

en veel boeken en brieven te schrijven. In 1668 werd zij op last van de koning vrijgelaten. Ook toen ze vrij kwam liet zij haar voormalige medegevangenen niet in de steek. In totaal bracht Margaret tien jaar van haar leven in gevangenschap door.

Margaret minachtte Vrienden die zich omwille van hun eigen welbevinden niet consequent inzetten voor de Quakerbeweging. De brieven die hiervan getuigen liegen daar niet om. Deze Vrienden werden door haar beschouwd als deserteurs in de "strijd van het Lam". Het bekendste traktaat dat zij schreef is *Women's speaking* (1666), waarin zij een vurig pleidooi houdt voor de gelijkberechtiging van de vrouw.

Margaret Fell trouwde in 1669 met George Fox. Zij stierf in 1702 op 88-jarige leeftijd. Margaret Fell wordt wel de 'zorgende moeder' van de Quakerbeweging genoemd.

Uit het dagboek van Margaret Fell:

In het jaar 1652 behaagde het de Heer hem (namelijk George Fox) tot ons te brengen. Mijn toenmalige echtgenoot, Thomas Fell, was op dat ogenblik niet thuis, doch op dienstreis door Wales, daar hij rechter was bij het hof van gezworenen. Daar ons huis altijd gastvrijheid bood aan predikers en andere gelovigen, bracht een van de vrienden van Fox hem tot ons, en hij bleef bij ons overnachten. De volgende dag was een predik- of vastendag, en dus ging hij naar het 'torenhuis' (de kerk) van Ulverston; hij kwam pas binnen, toen allen reeds verzameld waren; ik en mijn dochters zaten er reeds lang. Tijdens de voorzang kwam hij binnen, en toen deze ten einde was, klom hij op een stoel of bank en vroeg, of hij iets mocht zeggen. En de man op de kansel stemde toe. En de eerste woorden, die hij sprak, waren de volgende: 'Niet hij is een Jood, die het van buiten is, noch is de uitwendige besnijdenis de waarachtige, diegene is een Jood, die het van binnen is, en de ware besnijdenis is die des harten.' En zo ging hij verder en vertelde dat Christus het Licht der wereld was, en ieder mens verlicht, die in de wereld komt; en dat zij door dit Licht tot God gebracht kunnen worden, enz. En ik stond op in mijn bank, en verwonderde mij over zijn leer, want ik had nog nooit zoiets gehoord. En toen ging hij voort, sloeg de Bijbel open en zeide dat de Schrift bestond uit de woorden van de profeten, en van Christus en van de apostelen, en over wat zij spraken verblijdden zij zich, wijl zij het van de Heer hadden ontvangen. Hij vervolgde: 'Wat kan iemand met de Schrift beginnen, zolang Hij niet tot de Geest komt, waaraan zij haar ontstaan heeft te danken? Gij zult zeggen: 'Christus zegt dit, en de apostelen zeggen dat,' maar wat hebt gij te zeggen? Zijt gij een kind des Lichts en hebt gij in het Licht gewandeld, en komt dat, wat gij spreekt, uit uw innerlijk, uit God?'

Dit was zulk een openbaring voor mij, dat het mij in de ziel greep; en toen zag ik duidelijk dat wij allen op een verkeerde weg waren. En dus ging ik weer zitten in mijn bank en weende bitter. En in mijn geest riep ik tot God: 'Wij zijn allen dieven, wij zijn allen dieven, we hebben ons de woorden van de Schrift toegeëigend, maar weten er in ons hart niets van!' Het nam mij zo geheel in beslag, dat ik niet meer precies kan zeggen, wat hij nog meer heeft gezegd; maar hij ging voort met spreken tegen de valse profeten en priesters en bedriegers van het volk.

Er was een zekere John Sawrey in de kerk, een Vrederechter, een belijdend Christen. Deze

beval de koster hem uit de kerk te zetten, en deze greep hem meerdere malen beet, doch trok zijn handen weer terug en liet hem begaan; en na een poos hield hij op met spreken, en kwam die avond weer bij ons in huis. En hij sprak tot de leden van het gezin, en tot de bedienden, en zij werden allen overtuigd. En ik werd aangegrepen door zulk een verdriet, dat ik niet wist wat ik moest doen, want mijn man was niet thuis. Ik zag dat het de waarheid was, en ik kon het niet loochenen; en ik deed wat de apostel zegt: ik ‘aanvaardde de waarheid en had haar lief’. En het werd mij alles zo duidelijk, dat mijn hart er geen tittel tegen in had te brengen. Ik smeekte de Heer of Hij mij hierin vast wilde houden, en verlangde op dat ogenblik niet naar meer.

Daarna ging hij weer heen... en velen werden overtuigd en zagen in dat hij de waarheid sprak, maar de priesters waren allen woedend. En ongeveer twee weken later kwamen James Nayler en Richard Farnsworth, die zijn spoor hadden gevolgd en naar hem hadden gezocht, tot zij in Swarthmore waren terecht gekomen. Zij bleven een tijd bij mij logeren, en dat deed mij goed, want ik was zeer bedrukt en terneergeslagen. Maar de kracht des Heren kwam over mij, ongeveer twee weken nadat Fox in ons huis was gekomen; en toen drie weken waren verlopen, kwam mijn man thuis. Men kan zich misschien voorstellen, in wat voor situatie ik mij bevond: moest ik nu mijn man mishagen, of God beledigen? Want hij was zeer uit zijn doen wegens ons allen in het huis en het gezin, want de burens hadden hem sterk tegen ons opgezet. Maar James Nayler en Richard Farnsworth waren bij ons, en toen hij een poosje naar hen had geluisterd, verbeterde zijn stemming. Zij stelden voor dat zij zouden vertrekken, maar ik verzocht hun te blijven en nog niet te gaan, aangezien George Fox die avond zou komen. Daarna was mijn man tamelijk gekalmeerd en rustig en aangezien het eten gereed was, ging hij aan tafel en ik ging bij hem zitten. En terwijl ik daar zat, kwam de kracht des Heren over mij, en hij was stomverbaasd en wist niet, wat hij ervan moest denken, maar hij bleef rustig en zei niets. En ook de kinderen waren allen stil en rustig, en zij konden zelfs niet doorgaan met het muziekstukje dat zij juist bezig waren in te studeren. Al deze dingen kalmeerden hem en deden hem in gepeins verzinken.

En toen kwam George Fox 's avonds, en sprak, zoals ik hem nog nooit had gehoord. En zo gebeurde het dat mijn man duidelijk de waarheid inzag van wat hij zei, en die avond zeer rustig was, en niets meer zei en naar bed ging. En de volgende morgen overlegden verschillende Vrienden in ons huis met elkander, waar zij een samenkomst zouden kunnen beleggen. Mijn man hoorde het en zei uit eigen beweging: ‘Ge kunt wel hier bijeenkomen, wanneer ge wilt.’ En op de eerste dag der week had er een goede, grote wijdingssamenkomst plaats, de eerste op Swarthmore, en sindsdien werd er regelmatig een gehouden, van 1652 tot 1690.

We zijn een volk dat al die dingen doet die vrede, liefde en eenheid brengen; het is onze wens dat de voeten van anderen in dezelfde richting gaan. Wij verwerpen en getuigen tegen alle strijd en oorlogen en alle twisten die komen van de lusten die strijden in de ledematen, die strijden in de ziel, die wij zien in alle mensen. Wij hebben allen lief en wensen het goede voor iedereen. Verraad, bedrog, valse transacties of samenzweren tegen welk schepsel dan ook op

deze aarde verwerpen wij ten stelligste en spreken de waarheid in alle eenvoud en oprechtheid van hart.

Margaret Fell, 1660

Verklaring overhandigd aan koning Karel II en de leden van het Britse Parlement, QF&P 19.46

De Waarheid is altijd één en dezelfde, door de eeuwen heen, terwijl generaties voorbijgaan. Terwijl één generatie gaat en een andere komt blijven toch voor altijd het woord, de kracht en de geest van de levende God en is de Waarheid dezelfde en verandert nooit.

Margaret Fell, QF&P 19.61

William Caton (1636-1665)

William was waarschijnlijk een familielid van Margaret Fell. Zijn vader bracht hem, toen hij veertien was, naar Swarthmore bij Ulverston, waar hij de opvoeding van de Engelse landadel genoot samen met haar kinderen. In 1652 bracht George Fox zijn eerste bezoek aan Swarthmore Hall en Caton sloot zich, net als de andere bewoners, aan bij de jonge beweging. Al snel ontstond voor de leden van de beweging een geuzennaam: Quakers. Caton was een van de eerste Quakers.

Verdere studie wees de jonge man hierna af, omdat hij het een wereldse bezigheid vond. Margaret nam hem toen in dienst als leraar voor haar jongere kinderen en als secretaris. Omdat William welbespraakt was spoorde Fox hem aan om 'de Waarheid' te verspreiden. Toen hij rond achttien jaar was, werd Caton gekozen als een van de Quaker 'zendelingen' voor het district. In 1654 verliet hij Swarthmore om te gaan rondreizen en in zijn *Journal* vertelt hij dat hij vaak gewelddadigheid moest ondergaan in de plaatsen waar hij probeerde te spreken. Met theologen ging hij het gesprek aan in het Latijn. Tegen het eind van dat jaar ging hij samen met John Stubbs naar Maidstone. Hier werden beiden naar een heropvoedingsgesticht gestuurd waar zij streng werden behandeld, hoewel de enige aanklacht luidde: prediken. Daarom lieten de politierechters hen vrij.

Halverwege 1655 ging Caton naar Calais, waar hij sprak met behulp van een vertaler. Nog later ging hij naar Nederland, hopen menschen daar te bekeren. In Vlissingen en Middelburg vond hij Engelse kerkgemeentes die hem ruw behandelden omdat hij hun diensten onderbrak.

Daarna was hij kort in het gevang in Schotland, maar eind 1656 ging hij, met William Ames, weer naar Nederland, waar hij besloot zich te vestigen in Amsterdam, waar een kleine Quaker gemeenschap bloeide. Zij hielden samenkomsten in onder andere de Driehoeksstraat.

Eind 1660 had hij een gesprek met Charles I Louis, keurvorst in Heidelberg, om te pleiten voor vrijheid van geweten. Ook schreef hij in dat jaar: "An Epistle to King Charles II, sent from Amsterdam in Holland". Hierin verzocht hij aan de Britse Vrienden dezelfde privileges te verlenen als de Doopsgezinden in de Republiek bezaten, namelijk: het niet hoeven dragen van wapenen, en het mogen volstaan met 'mannenwoord', waar de eed vereist werd.

In 1662 trouwde hij Annetje Dircks, een Nederlandse Quaker.

Zijn laatste brief heeft als datum: achtste maand van 1665, en Barclay die Caton's *Journal* in druk bracht, denkt dat hij eind 1665 stierf.

Sewel en Fox beschrijven hem als een 'gaaf en edel mens'.

William schreef zowel in het Engels als in het Nederlands vele kleine boeken en traktaten; zijn stijl was eenvoudiger en meer ter zake dan die van de meeste zeventiende-eeuwse Vrienden.

"A Journal of the Life of Will Caton, written by his own hand", werd door George Fox uitgegeven in 1689. Hij schreef in zijn voorwoord over Caton:

"Hij was een voorbeeld, zowel van Onschuld en Eenvoud als Reinheid. In zijn Leven en Conversatie."

Hij was niet alleen geleerd en ijverig voor de godsdienst, maar ook van een minnelijke omgang en toegeeflijk van aard waardoor hij bij velen wel gezien was.

William Sewel, 1717

Toen hij zestien jaar oud was beschreef William Caton als lid van de Swartmoor huishouding de liefde die iedereen omringde die deelgenoot werd van Margaret Fell's huishouding:

We waren waarlijk bereid tot meevoelen en delen met elkaar, elkaar te helpen en in ware en tedere liefde over elkaar te waken. En, o, de liefde, genade en kracht van God, die ons overvloedig was, door ons en tussen ons, wie kan het verklaren? En dus werd deze waardige familie beroemd in heel het land en zeer bekend onder Vrienden. En de kracht en aanwezigheid van de Heer, zo zeer met ons zijnde, was een middel om velen, zelfs van verre, tot ons te doen komen, zodat er soms Vrienden waren uit wel vijf of zes verschillende gewesten.

Ik werd gekoesterd en aangemoedigd in dat leven door mijn zeer geliefde Vriend Margaret Fell, die als een tedere moeder mij verzorgde alsof ik een van haar eigen kinderen was; o, de vriendelijkheid, het respect en de vriendschap die zij me toonde zou nooit door mij vergeten kunnen worden.

William Caton, 1652

Benjamin Furly (1636-1714)

Benjamin Furly werd in 1636 geboren in Colchester. Zijn ouders, John en Ann Furly, waren eigenaar van een textiel fabriek in die stad. Deze bedrijvigheid was geïntroduceerd in Colchester door Nederlandse protestanten die er zich gevestigd hadden. Benjamin kreeg een goede opleiding en sprak meerdere talen, waaronder Frans, Latijn en Nederlands, de laatste ongetwijfeld geleerd van zijn Nederlandse stadsgenoten. Toen zijn vader in 1669 een boek publiceerde over de Quakers getiteld 'A Testimony to the True Light' schreef Benjamin daarin een voorwoord.

Benjamin verhuisde in 1658 naar Nederland en vestigde zich in de havenstad Rotterdam. Hier vertegenwoordigde hij het familiebedrijf in Colchester. Hij kocht grondstoffen (vlas, linnen) in en verhandelde stoffen. Hij werd een succesvol en vooraanstaand lid van de Rotterdamse burgerij. Hij beschikte over een uitgebreid sociaal netwerk en had uitstekende

de contacten met diplomaten, handelaren en politici. Hij mocht bekende tijdgenoten als John Locke, Algernon Sidney, Jean Le Clerc, Philip van Limborch, en Pierre Bayle tot zijn vriendenkring rekenen.

Furly was een wereldburger, een galante gesprekspartner en een standvastige idealist met een filantropische inslag. Zijn bibliotheek, waar Locke van 1683 tot 1689 aan meegewerkt had, vormde de kosmos van de zeventiende eeuw.

Daarin bevonden zich maar liefst meer dan tweehonderd woorden- en grammatica-boeken van een reeks van talen!

Naast vele vroege Quaker werken stonden ook vrijwel alle publicaties van de Nederlandse Doopsgezinde hervormer Menno Simons en werken van de Franse Protestantse hervormer Moïse Amyraut in zijn verzameling.

Hij was een belangrijke steunpilaar voor Quakers die naar het vasteland kwamen om de boodschap van het Genootschap der Vrienden te verspreiden. Hij hielp hen bij het wisselen van geld, het verkrijgen van paspoorten en reispapieren en was vaak hun tolk-vertaler. In die rol ondersteunde hij verscheidene keren onder meer George Fox, William Penn en Robert Barclay op hun reizen door Nederland en Duitsland. Benjamin Furly heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de eerste Nederlandse Jaarvergadering van de Quakers. In zijn huis in Rotterdam werden ruim dertig jaar lang Quaker samenkomsten gehouden. Hij heeft vele Quaker publicaties uit het Engels en het Latijn vertaald in het Nederlands. Hij redigeerde ook de eerste twee belangrijke Quaker boeken in het Nederlands: de *Versameling*e gepubliceerd in 1675 waarin ruim zestig geschriften van 27 verschillende Quakers werden samengebracht en *De Oude Waarheyd Ontdekt* in 1684, waarin o.m. een groot aantal (zend)brieven van George Fox en William Penn.

Benjamin Furly was ook de vertaler van de brief die William Penn in het Latijn schreef aan het stadsbestuur van Emden als pleidooi voor geloofsvrijheid voor de Quakers in die stad. Een exemplaar van de Nederlandstalige versie wordt nog steeds in het stadsarchief van die Duitse stad bewaard!

Door Benjamin Furly's bemiddeling verkreeg William Penn een aantal keren een audiëntie bij Stadhouders Willem van Oranje in Den Haag (die later ook Koning van Engeland werd). William pleitte hier uiteraard ook voor tolerantie en geloofsvrijheid. Benjamin heeft ook velen uit Nederland en Duitsland gestimuleerd te emigreren naar de 'Quaker Vrijstaat' van zijn vriend William Penn in de 'Nieuwe Wereld'. Hij schreef ook mee aan de eerste grondwet van Pennsylvania, die later model stond voor de grondwet van de Verenigde Staten. Benjamin Furly trouwde met Ann Talcot uit Colchester, zij kregen drie zonen en twee dochters. Toen Ann kwam te overlijden hertrouwde Benjamin met de Nederlandse Quaker Susanna Huis. Benjamin Furly overleed te Rotterdam in 1714.

De zaak van de Quakers in Nederland werd hoofdzakelijk bepleit door (...) een zekere Benjamin Furly, een Britse handelaar, eerst in Amsterdam en later in Rotterdam, die zich gewijd heeft aan zijn zaken én studie (...) en vele publicaties in uiteenlopende talen het licht deed zien. Hij was echter terughoudend om een Leraar onder hen te zijn en gaf als reden daarvoor dat hij zelf nog voldoende te leren had.. Gerard Croese, 1695

In: *Benjamin Furly and Quakers of Rotterdam*, 1941, blz. 31

Enkele vrome mensen (...) kwamen uit Engeland met het doel in Duitsland een Godvrezende gemeenschap te stichten. Mr. Furly hield hen op zachte wijze voor dat het Koninkrijk Gods Inwaarts is en niet begrensd is in tijd, locatie, of uiterlijke vorm. Hoe hij hen inspireerde in al zijn welwillendheid is opmerkelijk.

Onbekende briefschrijver.

In: *Benjamin Furly and Quakers of Rotterdam*, 1941, blz. 48.

In al zijn politieke activiteiten benadrukte Furly telkens de noodzaak van religieuze tolerantie in Nederland én Engeland, waar Willem van Oranje ook zou regeren. Locke schreef hierover in een brief aan Limborch:

Onze Vriend Furly had een audiëntie met de Prins voor zijn vertrek en drong er bij hem op aan de vervolging te stoppen in de Provincie Friesland...Hij bracht zijn zaak zo sterk naar voren dat de Prins een briefschreef aan de rechter die – met goedkeuring van de Synode – Foeke Floris, de voorganger van de Doopsgezinde gemeente, opgedragen had de provincie binnen acht dagen te verlaten (...) Furly, die er van overtuigd was dat het belang van alle Christenen in het algemeen in het geding was, ondernam actie in deze zaak met de hem kenmerkende ijver. Ik geloof dat de brief van de Prins deze vervolging zal stoppen.

John Locke, 1688.

In: *Benjamin Furly and Quakers of Rotterdam*, 1941, blz. 95

Over Furly's steun aan hen die wilden emigreren naar Pennsylvania schreef Croese:

Zo groot was de toewijding van deze man aan hen... dat hij een schip beschikbaar stelde voor hun doel en van het grote areaal dat hij bezat in Pennsylvania hun een stuk van tweeduizend en vierhonderd aren schonk (...) tegen slechts een klein bedrag aan jaarlijkse pacht. Hij betaalde ook hun overtocht, een bedrag van honderd en dertig Pond Sterling; een groot geschenk!

Des te opmerkelijker dat diezelfde Quaker die zo vrijgevig is niet wilde dat zijn naam genoemd werd in deze aangelegenheid!

Gerard Croese, 1693.

In: *Benjamin Furly and Quakers of Rotterdam*, 1941, blz. 158

William Penn (1644-1718)

William Penn was de zoon van de Engelse admiraal Sir William Penn en zijn Nederlandse echtgenote Margaretha Jasper. Van zijn ouders kreeg William Penn de opvoeding van een heer – Oxford, een jaar in Parijs, rechtenstudie aan Lincoln's Inn, zwaardvechten. Hij leerde de hofmanieren, zodat Pepys over William schreef: "Hij heeft veel, zelfs te veel, van de Franse ijdelheid en de geaffecteerde manier van spreken en bewegen." Hij leefde als jonge man ook lang in Zuid-Frankrijk, waar hij onder meer studeerde bij een bekend leider der protestanten, Moïse Amyraut in Saumur. Deze laatste publiceerde in 1631 een document gericht aan de

Koning van Frankrijk, waarin gepleit werd voor religieuze tolerantie en vrijheid van godsdienst. Penn leerde van Amyraut onder andere dat het gebruik van geweld en de liefde van Christus onverenigbaar zijn. Hij leerde ook van Amyraut's inzet voor de godsdienstvrijheid van de protestanten in Frankrijk. Dat de lessen van Amyraut door Penn in praktijk werden gebracht is goed te zien in de prachtige brief die Penn in 1674 schreef aan het Calvinistische stadsbestuur van Emden om te pleiten voor godsdienstvrijheid voor de kleine groep Quakers in die stad.

Na zijn verblijf in Frankrijk verhuisde Penn naar Ierland waar hij ervaring opdeed in het beheren van zijn vaders landerijen in Ierland. Het waren de preken van de Ierse Quaker Thomas Loe waardoor hij kennismaatte met de Quakers. Op een keer hoorde hij Loe spreken over 'Er is een geloof dat de wereld overwint en er is een geloof dat door de wereld overwonnen is'. Hierdoor werd hij overtuigd en werd hij in 1667 Quaker.

Vader Penn was bitter teleurgesteld in zijn zoon en verbande hem uit zijn huis. William ging naar Londen en wierp zich met energie op het werk van de Vrienden daar. Hij kwam in de gevangenis terecht. In zijn kleine kamer onder het dak van de Tower gebruikte hij zijn vrije tijd om het boek *'No Cross, No Crown'* (1669; in 1687 in het Nederlands vertaald) te schrijven: een beroep op zijn vorige vrienden om de dwaasheid van het modieuze leven op te geven en hun Christen-zijn in praktijk te brengen. Zijn vader kocht hem vrij maar ook daarna werd William nu en dan weer gevangen genomen. Een keer werd hij net op tijd vrij gelaten om met een groep Quakers naar Gravesend te reizen om George Fox uit te zwaaien, die naar Amerika ging. Daar waren toen al Jaarvergaderingen opgericht op Rhode Island en in Maryland.

Jaren eerder was er uit Portsmouth (Engeland) het schip *The Woodhouse* vertrokken. Het was zo klein dat de kapitein eerst weigerde om daarmee de oceaan over te steken. Maar de eigenaar was een Quaker en hij was net zo vastbesloten als de Quaker passagiers om het wel te doen, zodat ze na zeven weken op zee veilig bij Long Island aankwamen. Sommigen reisden door naar Rhode Island. Ze waren van plan om de wetten gericht tegen de Quakers van New England ongedaan te maken. De Calvinisten die daar woonden waren namelijk zeer gekant tegen Quakers en deze werden streng behandeld: gevangenisstraf, uitbanning, zweepslagen en tong doorboren, waren vaak aan de orde en later kwam daar nog de doodstraf bij. De inwoners vervolgden de Quakers meedogenloos. Toch bleven die terugkomen en menige Vriend eindigde met het hoofd in de strop.

Het was geen wonder dat veel Quakers verlangden zich te vestigen in een land waar zij rechtvaardig zouden worden behandeld. De eerste mogelijkheid om dat verlangen te verwirkelijken kwam in 1675. West-New Jersey was te koop en een groep Engelse Quakers, waaronder Penn, kocht het en stelde voor het gebied zeer zorgvuldig een constitutie op: er zou democratie zijn; niemand hoorde in de gevangenis te komen zonder rechtspraak met een jury, en dit gold ook voor Indianen; gewetensvrijheid en godsdienstvrijheid werden er gewaarborgd. In 1681 hadden zich er al 1400 Quakers gevestigd.

Vervolgens kreeg Penn een groot stuk land in bezit dat hem door de koning werd ge-

schonken, als vereffening van een schuld aan de vader van Penn. William reisde er heen in 1682 aan boord van *The Welcome*, een schip van 300 ton. Hij noemde die nieuwe kolonie Pennsylvania, naar zijn vader, de admiraal. Ook hier gingen zeer democratische wetten gelden, en iedere Christen, van welke denominatie ook, kon een openbare functie bekleden. Het land moest een voorbeeld zijn voor alle naties, een “Heilige Experiment”.

In tegenstelling tot wat veel andere kolonisten deden, sloot Penn een plechtig verbond met de Indianen en leefde in vrede en vriendschap met hen.

Na de val van Jacobus de Tweede raakte Penn in diskrediet bij zijn opvolger, de Nederlandse stadhouder Willem de Derde, tevens Koning van Engeland, alhoewel hij later in ere werd hersteld. Toen hij terug moest keren naar Engeland, zette hij daar zijn strijd voor gewetensvrijheid voort. Daarin slaagde hij uiteindelijk. In 1689 vaardigde Willem de Derde de *Act of Tolerance* uit die een einde maakte aan de geloofsvervolging van de Quakers. In de persoonlijke bibliotheek van Willem de Derde, bewaard in Paleis Het Loo, bevindt zich een exemplaar van Barclay’s *Apology*, waarvan het lezen ongetwijfeld heeft bijgedragen tot Willems *Act of Tolerance*.

Penn was de eerste die ooit voorstelde om in Europa een gemeenschappelijk parlement te vormen met vertegenwoordigers van alle landen, zodat er over conflicten gepraat kon worden, niet gevochten.³ Toch dacht men dat zo’n parlement strijders nodig zou hebben, om genomen beslissingen kracht bij te zetten. Maar Penn geloofde niet dat vrede zou ontstaan uit vechten. In zijn geschrift “Fruits of Solitude” schreef hij:

“Laten wij dan zien wat Liefde kan doen; want als mensen eenmaal zien dat wij hen liefhebben, dan zouden wij spoedig ondervinden dat zij ons geen kwaad zullen doen”

Voordat Penn naar Amerika vertrok bezocht hij met Benjamin Furly, een Britse Vriend die zich in Rotterdam gevestigd had en de Nederlandse taal machtig was, onder andere Rotterdam, Amsterdam, Harlingen en Wieuwerd, alsmede Emden (Dld.). Hij was daar in 1671, en in 1677 nogmaals. Die reizen waren zwaar. Bijvoorbeeld: van Amsterdam naar Enkhuizen met paard en wagen, de Zuiderzee oversteken per boot en met een trekschuit van Workum naar Harlingen, een reis die ruim twee dagen duurde. Daar bezochten zij de Doopsgezinde gemeenten in Friesland. Velen onder hen werden later lid van de eerste Quaker Maandvergadering in Harlingen die op 11 September 1677 gesticht werd en bijeenkomsten hield in een aantal Friese plaatsen (Harlingen, Gorredijk, Leeuwarden, De Knijpe bij Heerenveen en Sneek)

In Wieuwerd bezocht hij de gemeenschap gesticht door Jean de Labadie waar hij gesprekken voerde met Anna Maria van Schuurman. Zij was de eerste vrouw die theologie studeerde aan de Universiteit van Utrecht in 1636! Ze sprak vele talen vloeiend en publiceerde in 1641 een boekje in het Latijn over de capaciteit van vrouwen om wetenschappelijk studies te volgen en het recht op universitair onderwijs. Tot verdriet van de Universiteit van Utrecht besloot Anna Maria daar niet te blijven, maar zich aan te sluiten bij de

3 William Penn ‘Een opstel over de huidige en toekomstige Vrede in Europa’ (1693).

kerkhervormer de Labadie. Penn hoopte dat de Labadisten Quakers zouden worden, wat niet gebeurde.

Over de eerste Algemene Vergadering van de Nederlandse Quakers op 2 Juni 1677 schreef William Penn:

En de Heer, die Zijn Koninkrijk opricht door Zijn eigen kracht, schonk ons Zijn gezegende tegenwoordigheid en openbaarde deze in de wijsheid en de liefde, waardoor alle dingen eindigen in vrede, grote eendracht en vertroosting. Veel van het gesprokene, vooral de woorden van onze beste Vriend George Fox, bewezen goede diensten en zullen hen, naar ik hoop voor altijd bijblijven.

William Penn, 1677

(over de eerste Algemene Vergadering van de Nederlandse Quakers in Amsterdam, 2 juni 1677)

En van de afscheidssamenkomst te Amsterdam vermeldde hij:

Wij hadden een gezegende openbare bijeenkomst om nooit te vergeten: o, hoe was de Majesteit, de Heerlijkheid en het Leven van God in ons midden! Onze harten ondergingen de intense invloed van Zijn tegenwoordigheid; een diepe eerbied en ontroering vervulde alle aanwezigen, sterker, dan ik het ooit had meegemaakt.

William Penn, 1677

(over de afscheidsbijeenkomst in Amsterdam op 10 Augustus 1677).

Wacht in zijn Licht op zijn heilige bewegingen in uw zielen.

William Penn, 1677

In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam 1684, blz. 35

Robert Barclay (1648-1690)

Robert Barclay werd, als Schot en lid van de Barclay-clan, opgevoed in de calvinistische traditie, en voltooide zijn opvoeding in Parijs, aan het Schotse College, waar zijn oom aan het hoofd stond. Op verzoek van zijn stervende moeder keerde hij terug naar Schotland. Dit onder protest van zijn oom die hem liever voor de wetenschap bestemde en hem beloofde dat hij zijn erfgenaam zou worden als hij bleef en katholiek werd. Roberts vader David was inmiddels Quaker geworden. Zelf werd Robert in 1667 ook lid van het Religieus Genootschap der Vrienden.

Barclay was de eerste die, geschoold theoloog immers, op systematische wijze de Quaker theologie op papier zette. Hij schreef allereerst *Truth cleared of Calumnies* ('de Waarheid ontdaan van laster', 1670), en *Catechism and Confession of Faith* (1673). Deze werden in 1675 gevolgd door het belangrijke *Theses Theologicae* in het Latijn, waarin de Quaker principes in voor theologen acceptabele taal werden geformuleerd, gevolgd door zijn *Treatise on universal Love* in 1677 ('Verhandeling over de universele Liefde'), een boek dat voortkwam uit de religieuze ervaringen die hij kreeg in zijn jeugd. In 1678 verscheen het boek dat de Quakers vanwege de logische uiteenzetting van de geloofsopvatting als verdediging tegen andersdenkenden konden gebruiken, '*An Apology for the true Christian*

*Divinity*⁴, dat eerst in het Latijn in Amsterdam werd gedrukt en later door hemzelf in het Engels werd vertaald. Barclay maakt aannemelijk dat zelfs het evangelische verslag van het leven en de prediking van Jezus tot ons komt als een ervaring uit de tweede hand, en dus niet als het woord van God mag worden beschouwd. Wij hebben net als de evangelisten en apostelen de mogelijkheid te worden geïnspireerd door de Geest die Jezus bezielde, en dat maakt de tussenkomst van uitleggers en middelaars als dominees en priesters overbodig.

Hiermee stelde hij de status van de Bijbel aan de orde, wat in die tijd als heiligschennis werd beschouwd. Voor Barclay is de Bijbel nog steeds openbaring, maar niet als enige autoriteit.

Al in de inleiding schrijft hij dat hij geïnspireerd is door de Geest, die dus voor hem voorafgaat aan de logica van de theologische uiteenzetting. In zijn dagboek schrijft hij ook dat hij niet door de kracht van argumenten Quaker is geworden maar omdat hij in de Stille Samenkomsten een geheimzinnige kracht ervaart die zijn hart raakt. In zijn theologie neemt hij dezelfde positie in, maar betoogt wel dat de inzichten van de Quakers meer getrouw zijn aan het Nieuwe Testament dan andere gangbare interpretaties, vooral die van de Calvinisten.

Zijn geschriften werden in 300 jaar meer dan 60 keer herdrukt, en met name de *Apology* staat nog steeds bekend als de Quaker theologie. Zijn belang voor de Quakers, vooral waar het de relatie met andersdenkenden betreft, is zeer groot. Bovendien wordt zijn 'Apologie' als een van de indrukwekkendste en vernieuwende theologische geschriften van de zeventiende eeuw beschouwd. Er verschenen, veelal op kosten van de Quakers, al 21 edities in de eerste vijftig jaar. En voor de Vrienden kwam het erg goed uit dat hij het goed kon vinden met James II.

Als we nu lezen wat Barclay schreef, is het voor ons misschien niet nieuw, maar daarbij mogen we niet vergeten dat hij zo'n beetje de eerste was die het zo nauwkeurig en bondig formuleerde.

Allereerst is daar Jezus, de enige door wie we God kunnen kennen. Hij openbaarde de waarheid aan zijn volgelingen, en daaruit zijn de geschriften van de Bijbel (waarmee bedoeld werd het Nieuwe Testament) voortgekomen. Die Bijbelboeken, waar ze de leer van Jezus betreffen (want daarnaast zijn ze ook een historisch verslag van het handelen van de discipelen), moeten we dus zien als een beschrijving van de fontein van openbaring, *maar niet als de fontein zelf*, niet als de eerste volledig adequate regel van ons gedrag en onze opvattingen. Barclay ziet de evangeliën dus als een secundaire regel, ondergeschikt aan de Geest waar ze uit voortkomen en die de enige instantie is die ons tot de Waarheid kan brengen. Maar men heeft, stelt hij, door de eeuwen heen in interpretaties van juist die tweederangs regel de oorspronkelijke bron verduisterd. Daarom is het ware christendom alleen datgene waarin de geest van Jezus werkzaam is. Bovendien: een geloof dat alleen is gebaseerd op historie of een liturgie is dood. Een eredienst is alleen een christelijke eredienst als daarin de aanwezigheid van Jezus centraal staat, en een geloofsleven is alleen authentiek als de leer van Jezus in de praktijk wordt gebracht.

Niet door kracht van argumenten of door een nauwgezet onderzoek van de verschillende

4 Robert Barclay, 1667 'Verdediging van het ware Christelijk geloof'

leerstukken en door het verstandelijk overtuigd worden daarvan werd ik gebracht tot het aanvaarden van de Waarheid, en tot het getuigen daarvan, maar doordat ik heimelijk door het Leven werd gegrepen. Want toen ik in de Stille Samenkomsten kwam van het volk Gods, voelde ik een geheimzinnige kracht in hun midden, die mijn hart aanraakte; en toen ik er aan toegaf, bemerkte ik dat het kwade in mij verzwakt werd, en het goede versterkt. En zodoende werd ik steeds inniger met hen verbonden en verenigd, en hongerde steeds meer naar een toenemen van deze kracht en dit leven, opdat ik mij daardoor geheel verlost zou mogen voelen. Waarlijk, dit is de zekerste weg om een Christen te worden; naderhand zal de kennis en het inzicht in de beginselen niet uitblijven, doch, voor zover nodig, opbloeien, als natuurlijke vrucht van deze goede wortel, en deze kennis zal niet onvruchtbaar zijn, doch rijke vruchten dragen.

Robert Barclay, 1667, Apology.

Boodschap aan de Ambassadeurs van de Potentaten van het Christenrijk die nu in Nijmegen zijn vergaderd om met elkaar vrede te sluiten:

Vrienden,

Christus heeft gezegd: zalig de vreedzamen, want zij zullen Gods kinderen genoemd worden. Zo horen dan alle christelijke mensen van het kwade af te wijken en het goede te doen en zij horen de vrede te zoeken en na te jagen als zij het leven lief willen hebben en goede dagen willen zien: want God heeft hen als ware christenen tot vrede geroepen. En derhalve horen alle christenen de vrede na te jagen waartoe God hen roept.

Robert Barclay, 1677

In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 100

Van deze boodschap werd aan alle delegaties een gedrukt exemplaar gegeven in het Latijn, bezorgd door Benjamin Furly.

William Penn verklaart in zijn 'voortreffelijk' genoemde inleiding tot de Verzamelde Werken van Barclay dat de Apologie 'ons zo veel toont en te bieden heeft, dat ik er minder over hoeft te zeggen, maar ik beveel het [boek] aan uw serieuze verkenning aan, Lezer, als datgene wat een instrument kan zijn, met Gods zegen, om uw begrip te verdiepen, uw geloof te bevestigen, en uw geest te troosten vanwege de uitnemende dingen van Gods Koninkrijk.

Isaac (1616-1679) en Mary Penington (1623-1682)

Isaac Penington groeide op in een streng calvinistisch gezin. Zijn vader was bovendien burgemeester van Londen. Van jongs af aan had hij belangstelling voor religie. Hij studeerde rechten en werd in 1639 geregistreerd als advocaat. Hij had het ver kunnen brengen in de wereld, maar hij voelde zich steeds minder thuis bij het Puritanisme. Hij beschouwde dat als een uiterlijke en formele godsdienst. Na een moeilijke periode van innerlijke strijd sloot hij zich aan bij de 'Seekers', in de hoop een spirituelere religie te vinden. In 1654 trouwde Isaac met Mary Proude, weduwe van kolonel Springett, een onafhankelijke en bijzondere vrouw. Springett was twintig jaar toen ze trouwden, zonder ring als symbool, en sprak al over Avondmaal en Doop als 'dood bijgeloof'. Hun huwelijk duurde nog geen

drie jaar. Hun dochter Guilelma werd na zijn dood geboren, en Mary weigerde haar te laten dopen. Na zijn dood leidde ze enkele jaren een losbandig leven.

Mary bezat kennis van de geneeskunde en was architect, die gebouwen ontwierp en toezicht hield bij de bouw ervan. Later schreef ze dat ze het betreunde, als Quaker geen kerk te mogen bouwen! Zij verkeerde in vrijwel dezelfde geestelijke conditie als Isaac: ook zij smachtte naar religieuze verdieping, want de manier waarop ze had leren bidden voelde niet authentiek, en de manier waarop de Bijbel werd uitgelegd raakte haar niet.

In 1657 kwamen Isaac en Mary in contact met de Quakers, waar ze aanvankelijk afwijzend tegenover stonden omdat ze beiden het gangbare vooroordeel koesterden dat die, omdat ze uit Noord Engeland kwamen, allemaal ongeletterde mensen waren. Op een dag werden ze in een park door een anonieme Quaker aangesproken op hun verfijnde en modieuze kleding. In het gesprek dat zich ontspon, bleek de Quaker niet opgewassen tegen de intellectuele Penington en hij beloofde iemand naar hen toe te sturen die al hun vragen wel zou kunnen beantwoorden. Dat bleek uiteindelijk George Fox te zijn.

Ze gingen op de uitnodiging in en waren diep onder de indruk – zoals Mary schrijft: 'eindelijk kon ik zwemmen in het leven dat mij won' – , en traden in 1658 toe tot de Quakers. Hierdoor raakten ze in een isolement, want ze werden hierom door hun familie en vrienden geminacht. Als ze naar de Quakersamenkomst gingen werden ze zelfs met stenen bekogeld.

De Penington's moesten een hoge prijs betalen voor hun overtuiging. Die kostte Isaac zijn gezondheid, zijn fortuin, en zijn vrijheid. Zes keer zat hij in de gevangenis vanwege zijn Quaker principes: in totaal heeft hij zestien jaar in de gevangenis doorgebracht. In 1665 werden de kinderen van Isaac en Mary uit huis geplaatst en werd het huis verbeurd verklaard. Gelukkig had Mary nog enkele bezittingen, zodat ze niet op straat kwamen te staan.

In 1672 waren Isaac en Mary er getuige van dat Gulielma Maria Posthuma, dochter van Mary uit haar vorige huwelijk, door haar moeder onderwezen in de geneeskunst, trouwde met William Penn.

Penington stond bekend om zijn eenvoudig, diep mystiek geloof. Hij wordt beschreven als iemand die dicht in de buurt van een heilige kwam.

Mary schreef haar zeer leesbare autobiografie: *Experiences in the life of Mary Penington*; ook schreef ze een biografie van haar eerste man, voor hun kleinzoon.

Uit het dagboek van Penington:

Ik ben van kindsbeen af een mens van kommer en zorgen geweest. Ik miste het contact met God en hunkerde naar Hem, want hij had mij, reeds bijna zolang ik kon denken, losgemaakt van de liefde, de geaardheid en de geest van deze wereld, en ook zolang het mij heugt is mijn geest bijna voortdurend naar Hem uitgegaan.

Mij bewust van mijn toestand van verlorenheid, zocht ik naar de Heer; ik las de Schrift, ik waakte over mijn eigen hart, ik riep tot de Heer, wiens gemis ik pijnlijk voelde en ik zegende Zijn naam voor datgene, wat Hij in Zijn genade voor mij had gedaan en wat Hij mij had geschonken...

Maar mijn ziel vond geen vrede in wat ik op mijn weg ontmoette en dat kon ook eigenlijk niet, want mijn geest ontving telkens weer nieuwe prikkels om te jagen naar voller, zekerder en bevredigender kennis – ja, naar het zien, ervaren en genieten van God, zoals de Schrift daarvan getuigt uit vroeger tijden. Want ik zag duidelijk in dat die stroom tot staan was gekomen, en dat er een groot tekort was aan de kracht, het leven en de heerlijkheid, waaraan de mensen in vroeger dagen deel hadden. Wij bezaten niet meer in die mate de Geest, waren niet meer zo vervuld van geloof en wandelden niet meer zo met God, als dit met hen het geval was geweest. Zij hadden de berg Sion bereikt, en het hemels Jeruzalem gevonden, waarvan wij nauwelijks enige kennis of voorstelling bezaten. Zodat ik besepte dat wat wij godsdienst noemden, grotendeels slechts ijdel gepraat was over van wat zij zelf ervoeren en bezaten; waarover zij zich verblijdden en waarin zij lééfdén.

Ten slotte stuitte ik na al mijn ellende, mijn omzwervingen en moeizame tochten op enkele geschriften van dit volk, dat de Quakers wordt genoemd, waarin ik een vluchtige blik wierp om er daarna mijn neus voor op te trekken, aangezien ik meende dat het ook hier te zeer ontbrak aan die wijsheid, dat licht en leven en die kracht, waarnaar ik hunkerde en zocht. Lange tijd daarna werd ik uitgenodigd om een van hen te horen spreken, zoals reeds vaker was gebeurd, daar zij in hun warme liefde medelijden met mij hadden, en beseften dat ik miste wat hun eigendom was. Toen ik bij hen kwam, voelde ik de tegenwoordigheid en de kracht van de Allerhoogste in hun midden, en woorden der waarheid, ingegeven door de Geest der waarheid, raakten mijn hart en mijn geweten. Mijn ziel ging open, als in de tegenwoordigheid des Heren. Ja, ik vernam niet slechts woorden en getuigenissen van buiten mij, maar ik voelde, hoe het dode begon te leven en het zaad ontkiemde; want mijn hart zei, verzekerd van licht en klaarheid en waarachtig inzicht: ‘Dit is Hij, dit is Hij; er is geen ander; dit is Hij, op Wie ik heb gewacht en naar Wie ik heb gezocht sinds mijn kindsheid; Die altijd vlak bij mij was en dikwijls leven had doen ontwaken in mijn hart. Maar ik had Hem niet duidelijk herkend en wist niet, hoe ik Hem moest ontvangen of bij Hem moest wonen.’ En in deze toestand, toen mijn ziel wegsmolt en mijn geest zich ontsloot, werd ik overgegeven aan de Heer, om de Zijne te worden, in afwachting van de verdere openbaring van Zijn zaad in mij, en tegelijkertijd Hem dienende in het leven en in de kracht daarvan.

Maar misschien willen sommigen weten, wat ik dan ten slotte had gevonden. Mijn antwoord is: ik heb mijn God gevonden, ik heb mijn Verlosser ontmoet, en Hij is niet tegenwoordig geweest zonder Zijn verlossing: ik heb de genezende druppels gevoeld, die van Zijn vleugelen op mijn ziel vielen. Ik heb de ware kennis gevonden, de kennis van het Leven, die kennis, die het Leven is. En deze kennis heeft waarachtige kracht in zich, waarin mijn ziel zich heeft verheugd in de tegenwoordigheid des Heren. Ik heb Zijn wezen leren kennen. Zijn liefde; Zijn medelijden, Zijn tederheid, hebben mijn hart doen smelten en het door Zijn tegenwoordigheid gewonnen en geheel veranderd. Ik heb het geloof van het Zaad gevonden, dat heeft bewerkt, en nog altijd bewerkt, wat het menselijk geloof niet vermag. Ik heb de ware geboorte leren kennen, de geboorte, die erfgenaam is van het Hemelrijk en dit beërft. Ik heb de echte geest des gebeds en der voorbede gevonden, die bij de Heer gehoor vindt, en van Hem alleen verlangt wat in bepaalde omstandigheden nodig

is. Wat zal ik nog meer zeggen? Ik heb de ware vrede gevonden, de ware gerechtigheid, de ware heiligheid, de ware zielerust, de eeuwige woning, waarin de verlost wonen.

Ik spreek niet tegen rechters of volken die zich verdedigen tegen vreemde indringers of gebruik maken van het zwaard om geweld en misdaad binnen hun grenzen te onderdrukken, – want hierom kan de huidige stand van zaken vragen. Een grote zegen zal het zwaard vergezellen dat oprecht gedragen wordt voor dat doel en zijn inzet zal eerbaar zijn... maar er is een betere staat waarin de Heer sommigen al gebracht heeft en waar volkeren naar toe dienen te gaan. Er zal een tijd zijn dat een 'volk het zwaard niet langer tegen een volk zal opheffen, noch de oorlog zal leren'. Wanneer de kracht van Gods evangelie zich over de hele aarde verspreidt en waar de kracht van de Geest bezit neemt van ieder hart, zo zal het aanwezig zijn in dat hart. De gezegende staat die voortgebracht wordt in de samenleving als geheel in Gods seizoen moet beginnen in individuele mensen.

Isaac Penington, 1661, QF&P 24.21

Ons leven is liefde, vrede en tederheid; het verdragen en vergeven van elkaar, en het niet uiten van beschuldigingen tegenover elkaar, maar het bidden voor elkaar en elkaar helpend met zachte hand.

Isaac Penington, 1667, QF&P 10.01

En het doel van woorden is, mensen tot de kennis van de dingen te brengen die alle woorden te boven gaan.

Isaac Penington; QF&P 27.27.

Ik haastte me niet naar al deze uitspattingen en dwaasheid omdat ik erdoor in beslag genomen werd, maar zocht er opluchting in van de ontevredenheid van mijn geest; omdat ik niet vond wat ik zocht, en waar ik naar verlangde, namelijk het in praktijk brengen van mijn religieuze plicht. Ik placht vaak tegen mezelf te zeggen: wat betekent dit alles voor me? Ik zou het makkelijk achter me kunnen laten, want mijn hart is er niet door vervuld. Ik doe deze dingen omdat ik moedeloos ben, en niet weet wat ik dan wel moet doen: het is geen vreugde voor me, ik zou liever god dienen als ik wist hoe dat op een voor mij acceptabele manier te doen... In die situatie van zoeken en niet vinden trouwde ik mijn lieve echtgenoot, Isaac Penington. Mijn liefde werd door hem aangetrokken, omdat ik merkte dat hij de oneerlijkheid zag van alle [religieuze] opvattingen.

Mary Penington, over de uitspattingen na haar eerste huwelijk. In: *Experiences in the life of Mary Penington; The Quaker Reader*, ed. Jessamyn West; Pendle Hill 1962.

James Nayler (1616-1660)

Ook James Nayler (ook wel Naylor) was een van de Quakers die de wereld introkken om mensen het Licht te verkondigen. Deze predikers werden later de 'valiant sixty' genoemd. Nayler was afkomstig uit de omgeving van Wakefield in Engeland). Hij was geen bekeerling van Fox, maar was onafhankelijk van hem tot de ontdekking van het Innerlijk Licht

gekomen en droeg dat met zijn charismatische persoonlijkheid uit op een wijze die velen aansprak en ertoe leidde dat hij ook persoonlijke volgelingen had. Uiteindelijk steeg dat Nayler naar het hoofd, tot hij ontdekte dat ego en innerlijke eenvoud niet samen gaan. Op zoek naar Fox belandde hij op Swarthmore Hall. Sommige Vrienden gingen hem later als een leider zien.

Toen hij zich in 1653 voor het gerecht van Westmoreland verantwoordend moest wegens godslastering, had zijn ontroerende getuigenis tot gevolg dat een van de rechters, Anthony Pearson, zich bij de Quakers aansloot. James vertelde de rechters het volgende:

Ik was aan het ploegen, mediterend over de dingen van God, en plotseling hoorde ik een stem tegen me zeggen: 'ga weg van je familie en uit je vaders huis'. En ik kreeg er een belofte bij, zodat ik uitermate verheugd was omdat ik de stem had gehoord van de God waarin ik had geloofd sinds mijn kindsheid, maar die ik nooit had leren kennen. (...)

Hij was slechts gedeeltelijk gehoorzaam en ging pas echt op weg toen hij, wandelend met een vriend, geroepen werd om naar het westen te gaan: hij wist niet waarheen en waarom. Hij had een oud pak aan, geen geld bij zich, had van niemand afscheid genomen en was niet van plan op reis te gaan, maar hij ging.

Pas toen ik er een tijdje was werd mij duidelijk gemaakt wat ik moest zeggen. En sindsdien heb ik nooit meer vandaag geweten wat ik morgen zou moeten doen. Maar God had me beloofd dat hij met me zou zijn, en ik merkte dat die belofte iedere dag bewaarheid werd.

Hij moest toch in het gevang, waaruit hij in oktober 1656 werd vrijgelaten. Toen deed hij zijn intocht in Bristol te paard, terwijl zijn volgers op de grond kleding voor hem uitspreidden, zodoende de intocht van Jezus in Jeruzalem nabootsend. De autoriteiten waren ontzet en grepen streng in. Nayler werd veroordeeld om in Londen en Bristol te worden geselsd, aan de kaak te worden gesteld en als godslasteraar te worden gebrandmerkt. Daarna moest hem de tong worden doorboord en werd hij in de gevangenis gegooid. Nayler zag in dat hij verkeerd gehandeld had en kwam daar ook openlijk voor uit. Hij droeg zijn straf geduldig. Na zijn vrijlating leefde hij 'in grote zelfverloochening, zeer op zijn hoede tegenover zichzelf'. Fox wees het gedrag van Nayler af. Het kostte de twee hierna moeite om zich met elkaar te verzoenen, maar in 1659 vatte James zijn Quaker werk in Londen weer op. Een jaar later ging hij op weg naar Wakefield om zich bij zijn vrouw en kinderen te voegen. Onderweg werd hij overvallen, geplunderd en vastgebonden. Zo vond men hem 's avonds in het veld liggen. Men bracht hem naar het huis van een Vriend, waar hij eind oktober 1660 overleed.

Hier volgen de ontroerende woorden die hij kort voor zijn dood heeft gesproken:

Er bestaat een geest die er behagen in schept geen kwaad te doen, noch enig onrecht te wreken, maar die blijmoedig alle dingen verdraagt, in de hoop tenslotte toch te zegevieren. Hij hoopt door lankmoedig geduld alle gramschap en strijd, alle zelfverheffing en wreedheid te overwinnen en datgene, wat verder met zijn karakter in strijd is, door zachtmoedigheid uit te putten. Deze geest peilt elke verzoeking tot op de bodem. (...) Ik vond hem slechts toen ik van allen verlaten was. Door hem heb ik gemeenschap met degenen die in hollen leven en in eenzame oorden. (...) Gij waart met mij, toen ik vlood voor het aangezicht van mijn vijanden: toen

hebt gij mij gewaarschuwd in de nacht. Gij hebt mij door Uw kracht naar de schuilplaats gedragen, die Gij mij had bereid.

Loof de Heer, o mijn ziel. Moge dit geschreven zijn voor allen die na mij komen.

Looft de Heer !

James Nayler, 1660, QF&P 19.12

William Ames (ca. 1615-1662)

William Ames heeft een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van de Nederlandse Quakers. Hij werd geboren in Frampton Cotterell in de buurt van Bristol. Hij kreeg geen goede scholing en was in zijn jeugd lui en geneigd tot liegen, drankmisbruik en losbandig gedrag. Hij ging in het leger van de Engelse koning. Later was hij onder prins Rupert zeesoldaat op een admiraalsschip. De bemanning was Nederlands en William leerde hun taal vloeiend spreken. Tijdens de Engelse burgeroorlog liep hij over naar het leger van het parlement. De godvrezendheid van de soldaten trok hem erg aan. Hij werd ook beïnvloed door Doopsgezinden in het leger. Hij werd prediker en ouderling.

Toch voelde hij zich nog steeds een zondaar. Toen hij twee Quakers van het eerste uur ontmoette, Edward Burrough en Francis Howgill werd hij bekeerd en werd zelf ook Quaker. Hij nam ontslag uit het leger en ging het Quakerisme prediken en werd een leidende figuur binnen de Quakerbeweging.

In 1656 publiceerde hij een verslag van zijn spirituele reis. En bezocht Nederland. Hier verbleef hij lange tijd en bezocht ook andere Europese landen o.a. Duitsland samen met William Caton. Misschien omdat hij zelf doopsgezind was geweest, lukte het hem vooral om veel doopsgezinden te bekeren door hun kerkdiensten te bezoeken. Daarom waarschuwde de vergadering van Doopsgezinden (ook wel Mennonieten genoemd, naar de Friese zestiende-eeuwse kerkhervormer Menno Simons) in Rotterdam en Gouda, resp. in 1657 en 1659 alle doopsgezinde dominees nadrukkelijk 'de Quakers zo veel mogelijk te weerstaan en hun [eigen] kudde getrouwelijk te beschermen.'

Hij bekeerde zoveel Mennonieten en Socinianen (een richting binnen het christendom die niet in de opstanding van Jezus Christus en de drie-eenheid gelooft), dat de provincie Friesland in 1662 Quakers de toegang verbood. Elke Quaker die in de provincie aangetroffen werd, moest naar het werkhuis, en ieder die informatie over Quakers verschafte werd beloond met 25 Friese guldens.

De stad Amsterdam beval hem binnen 24 uur de stad te verlaten, en toen hij dat niet deed werd hij zes dagen in de gevangenis opgesloten en daarna buiten de poort gezet. Ames bekeerde ook Jacob Sewel, een Amsterdamse chirurg, diens vrouw Judith Zinspenning en hun zoon William, de latere beroemde Quakergeschiedschrijver.

In 1659 werd hij in Rotterdam aangevallen en in een gekkenhuis opgesloten, maar gelukkig snel weer vrijgelaten.⁵ In 1661 bezocht hij Beieren, Frankfurt en Dantzig. Hij

⁵ Hull, William Isaac. *The Rise of Quakerism in Amsterdam: 1658-1668. Swarthmore College Monographs on Quaker History, no. 4. Swarthmore: Swarthmore College, 1938.*

keerde naar Nederland terug, werd daar ziek en reisde in 1662 naar Londen, waar hij werd gearresteerd en naar de Bridewell-gevangenis gestuurd. Na zijn vrijlating keerde hij ziek weer terug naar Amsterdam, waar hij op 1 oktober stierf. De Bibliotheek en Archief van de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam heeft twee werken van Ames in haar bezit: *Het Licht dat in de duisternisse schijnt, beweesen den Weg tot God te zijn* (Amsterdam, 1660), en *De Verborgentheden van het Rijke Godts ende de werckinge, leydinge en bestieringe van Gods Geest verklaart, in tegenstellinge van de letterlijcke oeffeningen voorgesteld als de ware Godtsdienst door Galenus Abrahamsz.* (Amsterdam, 1661).

Mijn broeders, zusters en Vrienden,

De almachtige God heeft u bezocht in zijn eeuwigdurende Liefde, hij heeft u geraakt in een tijd dat u geen ware vrede had en heeft u geroepen tot de weg waar ware vrede gevonden wordt: want de Heer roerde uw harten, er een honger, een dorst en een verlangen naar hem in verwekkend. Hij opende die weg die u voordien niet kende, waar u rust mag vinden en verzadigd worden.

William Ames, 1674

In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 116

Want staande in het Licht (..) had ik het niet meer nodig door mensen onderwezen te worden of naar een Leraar buiten mij om te zien. Want dit toonde mij wat goed was en wat de Heer van mij vereiste (..) Indien gij u tot het ware Licht keert waarmee gij verlicht zijt, zo keert gij u tot de ware Leraar die altijd bij u zal wezen om u te leiden in de paden der gerechtigheid, waar alleen vrede is en vreugde in het getuigenis.

William Ames, zonder jaar.

In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz.484, 499

Thomas Ellwood (1639-1713)

Thomas Ellwood is het meeste bekend als uitgever en bezorger van de officiële versie van het *Journal* van George Fox, maar hij was ook de eerste Quakerdichter en Schrijver van fictie die ook nu nog wordt gelezen door niet-Quakers. Zijn ouders waren bevriend met Mary Springett, later Mary Penington, en als kind speelde Thomas met haar dochter Guilelma.

Later gaf hij de kinderen Penington les. Onder invloed van de Peningtons bezocht hij met zijn vader een Quaker bijeenkomst, waar de calvinistische predestinatieleer werd bekritiseerd, die verkondigt dat maar enkele door God van tevoren uitgekozen zielen gered zullen worden. Ellwood's vader verloor de discussie van James Naylor, en Ellwood zelf was zo onder de indruk van de verkondigde 'universele vrije genade van God voor de gehele mensheid', dat hij tegen de zin van zijn vader een tweede bijeenkomst bezocht.

In zijn autobiografie, die in 1714 werd gepubliceerd vertelt hij hoe hij naar een samenkomst van de Quakers reed en daarbij zijn hond naast zijn paard liet lopen, om zijn vader de indruk te geven dat hij op jacht ging. Hij zat in die samenkomst met zijn zwaard aan zijn zijde en in zwarte kleren en hij viel dus nogal op. "Maar", schrijft hij, "deze laatste

bijeenkomst was als het inslaan van een spijker, die in mijn geest de goede beginselen bevestigde, welke ik een vorige maal had opgenomen. Er begon een licht in mij te dagen, dat mij in staat stelde mijn innerlijke toestand en mijn verhouding tot God te ontdekken.” Verderop legt hij uit: “Zodoende opende zich voor mij een nieuwe weg, recht en eenvoudig, zó eenvoudig, dat een wandelaar, hoe onzeker en eenvoudig van geest hij ook mocht zijn, niet kon verdwalen.” Hij was daarna altijd vroeg in de samenkomsten en liet zich niet hinderen door weersomstandigheden, hoewel hij op drie mijl afstand woonde. Zijn vader strafte hem streng, vooral ook omdat hij, eenmaal Quaker, weigerde voor hem zijn hoed af te nemen, zoals dat gebruikelijk was wanneer men een meerdere ontmoette. Men noemde dat ‘hat-honour’, hoed-eerbetoon. Maar Quakers namen alleen voor God de hoed af, want iedereen is voor hen in rang gelijk. Ellwood ‘s vader rukte die hoed van zijn hoofd, gooide hem op de grond en stampte erop, en Ellwood schrijft dat hij op deze manier heel wat hoeden is kwijtgeraakt! Ook zorgde zijn vader ervoor dat Thomas geen paard had om naar de Quakers te gaan, maar hij ging gewoon lopen, al was het tien kilometer ver. Later hielp hij Fox om John Perrot tot de orde te roepen, die leider was van een groep Quakers die zelfs tijdens de wijdingsbijeenkomst hun hoed wilden ophouden.

In zijn latere leven werd hij zeer gerespecteerd door zijn burens, vanwege zijn dienstbetoon aan hen: zijn hart en zijn deuren stonden open voor de armen, zieken en verlamden die hulp zochten. Hij gaf die hulp ruimhartig.

De Maandvergadering werd gedurende veertig jaar in zijn huis gehouden, waarbij hij heel vriendelijk en hoffelijk met de Vrienden omging en zorg droeg voor de geringsten, die in oprechtheid kwamen. Maar de verhouding met zijn vader bleef moeizaam: omdat hij niet in de kerk getrouwd was, werd hij niet alleen onterfd, maar zijn vader verhuisde zonder Ellwood te laten weten waarheen. Later werd hem door zijn vijanden verweten dat hij niet naar zijn vaders begrafenis gekomen was. Behalve vriend van Penn en Fox, die hij hielp met organisatorisch werk, was

Ellwood secretaris en tevens leerling van Milton, die hij voorlas in het Latijn toen Milton blind werd. Hij vertelt dat hij, toen Milton hem een exemplaar van *Paradise Lost* gaf om na te kijken, tegen Milton zei: ‘Thou hast said much here of Paradise Lost, but what hast thou to say of Paradise found?’ Milton zou hierdoor geïnspireerd zijn om *Paradise Regained* te schrijven. Als het waar is, heeft de wereldliteratuur een groot werk aan deze typische Quaker opmerking te danken, en de relatie met Milton maakt Ellwood ‘s dagboeken, naast zijn treffende beschrijvingen van zijn ervaringen in gevangenissen, van historisch belang.

Ellwood schreef zelf ook poëzie⁶, die hier en daar verspreid in zijn populaire autobiografie is te vinden, maar ook afzonderlijk werd gepubliceerd als *A Collection of Poems on various Subjects* in 1710. Daarnaast schreef hij onder meer *Sacred Histories of the Old and New Testaments*, en *Davideis, het leven van Koning David*, in vier boeken.

⁶ www.hallworthington.com/Ellwood/Ellwood-Poetry.html; *The History of Thomas Ellwood*, te vinden bij Project Gutenberg.

Ellwood verzorgde ook de uitgave van het Dagboek van George Fox.

Uit het dagboek van Ellwood:

Ik verlangde ernaar nog eens een samenkomst van de Quakers bij te wonen, en verzocht de bediende van mijn vader om te informeren of er binnenkort ook een in de omgeving zou worden gehouden. Kort daarop deelde hij mij mede dat hij bij de Peningtons had gehoord dat er de volgende donderdag een bijeenkomst zou zijn te High Wycombe. Daar trok ik dus heen, al was het dan zeven mijlen bij ons vandaan. Om de indruk te wekken dat ik op jacht ging, in plaats van naar een wijdingssamenkomst, liet ik mijn jachthond naast mijn paard lopen.

Toen ik bij het huis kwam, zag ik de mensen in een voorkamer bij elkander zitten. Ik stapte naar binnen en ging zitten op de eerste ledige plaats, die in mijn bereik was, op het einde van een bank vlak bij de deur, met mijn zwaard aan de zijde en zwarte kleren aan, waardoor ik enige aandacht trok. Het duurde niet lang, of er stond iemand op en begon te spreken, een zekere Samuel Thornton, die ik later heel goed leerde kennen. Wat hij zeide was uitstekend, en ik had er zelf heel veel aan, want het trof doel, alsof het speciaal voor mij was gezegd.

Zodra de samenkomst was afgelopen en de mensen begonnen op te staan, maakte ik dat ik buiten kwam, haastte mij naar mijn herberg, besteeg mijn paard, en reed zo snel ik kon naar huis. Voor zover ik mij kan herinneren, had mijn vader niets gemerkt van mijn afwezigheid.

Deze laatste bijeenkomst was als het inslaan van een spijker, die in mijn geest de goede beginselen bevestigde, welke ik een vorigmaal in mij had opgenomen. De algemene onrust en verwarring, die mij de laatste dagen had bevangen en mij zeer had terneergedrukt, zonder dat ik een speciale oorzaak daarvoor had kunnen ontdekken, begon nu te verdwijnen, en er begon enig licht in mij te dagen, dat mij in staat stelde mijn innerlijke toestand en mijn verhouding tot God te ontdekken. En nu zag ik dat ik weliswaar in sterke mate was bewaard gebleven voor de gebruikelijke onzedelijkheden en grove bezoedelingen van de wereld, maar dat de wereldse gezindheid mij tot dusver toch had beheerst en mij had geleid tot trots, vleierij, ijdelheid en overdaad, die van nul en generlei waarde waren. Ik ontdekte dat in mij allerlei planten groeiden, die daar niet door de hemelse Vader waren geplant, en begreep dat deze thans alle uitgetrokken dienden te worden, hoe schoon zij ook mochten schijnen.

Ik maakte de balans op van mijn leven tot dusver, en mijn zonden kwamen de een na de ander duidelijk voor mij te staan. En al zagen deze er dan ook niet zo zwart en grimmig uit als die van de liederlijkste mensen, ik ontdekte toch dat iedere zonde schuld met zich brengt, en door haar, en om harentwil verdoemenis van de ziel, die zondigt. Dit voelde ik, en ik was er diep doorterneergeslagen.

Nu ontving ik ook een nieuwe wet, een innerlijke, die boven de uiterlijke stond, de wet van de geest des levens in Christus Jezus, die de strijd in mij aanbod tegen alle kwaad, niet alleen in daden en woorden, maar ook in gedachten, zodat alles voor een inwendig gericht werd gedaagd en geoordeeld. Ik kon dientengevolge niet langer mijn oude paden

bewandelen, want wanneer ik dat deed, werd ik door die inwendige rechtbank veroordeeld.

Zodoende opende zich voor mij een nieuwe weg, recht en eenvoudig, zo eenvoudig, dat een wandelaar, hoe zwak en simpel hij ook mocht zijn, niet kon verdwalen, zo lang hij hem maar volgde; de dwaling kwam pas, wanneer hij hem verliet. En ik begreep dat, wat mij betreft, deze weg de mate van goddelijk Licht was, dat zich in mij openbaarde, waardoor de verkeerde daden, waarmede ik moest breken en ophouden, aan mij werden ontdekt.

Een aantal oude kennissen in Oxford zagen me en kwam naar me toe..

Een van hen was een wetenschapper in zijn toga, een ander was chirurg.

Ze begroetten mij op de gebruikelijke manier door hun hoed af te zetten en te buigen en te zeggen 'Uw nederige dienaar, Heer', ongetwijfeld hetzelfde verwachtend van mij. Maar, toen ze zagen dat ik stil bleef staan, mijn pet niet afnam en mijn knie niet boog als eerbetoon aan hen, waren ze verbaasd en keken zonder een woord te zeggen eerst een tijdje elkaar aan. Na enige tijd sloeg de chirurg me op familiäre wijze op de schouder en zei glimlachend: 'Welnu, Tom, een Quaker!'. Waarop ik onmiddellijk en blijmoedig antwoordde: 'Ja, een Quaker'. En terwijl de woorden mijn mond verlieten voelde ik blijdschap opwellen in mijn hart, want ik was blij dat ik niet meegegaan was in hun gedrag en dat mij kracht en stoutmoedigheid gegeven was om te bekennen dat ik tot dat verachte volk behoor.

Thomas Ellwood, 1659, QF&P 19.16

Willem Sewel (1653 of 1654 -1720)

Willem Sewel (Guilelmus Sevelius) was de kleinzoon van de 'fijnschilder' William Sewel die om religieuze redenen naar Nederland vluchtte en een Nederlandse vrouw trouwde. Willems moeder, Judith Zinspenning, werd Quaker toen ze William Ames had horen spreken, en zij preekte zelf ook. Haar *Boek met Spreuken* werd door Caton in het Engels vertaald.

De geschiedenis van de Quakers ging Willem ter harte. Zijn "*Histori van de Opkompste, Aanwas en Voortgang der Christenen bekend by den naam van Quakers*" uit 1717 was de allereerste en gezaghebbende geschiedenis van de Quakers, die later ook in het Engels werd vertaald. Hij vertaalde boeken van o.a. William Penn en de belangrijke filosoof en wetenschapper van de Verlichting Robert Boyle, uit het Engels, Frans, Duits en Latijn in het Nederlands, en hield zich met lesgeven – onder meer aan Pieter Langendijk – in leven. Hij schreef in 1708 het boek "Nederduitsche Spraakkunst" dat volgens critici grammaticaal niet verantwoord zou zijn. Zijn Spraakkunst zou eerder een 'Spreekkunst' zijn, en daarmee had men niet helemaal ongelijk. Dat zat zo: in die tijd probeerde men van het Nederlands een eenheidstaal te maken, en er was verschil van mening welk dialect hierbij de voorkeur had. Sewel zelf stelt weliswaar dat hem de Nederlandse taal door Hooft en Vondel lief was geworden, en dat hij in zijn vertalingen zorg droeg 'de zuiverheid onzer taale' te handhaven, maar zijn boek heet 'Nederduytsche spraakkunst, waarin de gronden der Hollandsche Taale naauwkeuriglyck opgedólven zijn": en daaruit blijkt dat hij het

‘Hollandsch’ dialect als goed Nederlands beschouwt, met andere woorden, hij pleit voor de ‘straattaal’. In de spellingsdiscussie uit het begin van de achttiende eeuw wordt Sewel deze stellingname kwalijk genomen, want dan zou het dialect van één provincie en zelfs eigenlijk één stad, de stad Amsterdam, de hele taal bepalen. Sewel heeft gelijk gekregen: het Nederlands is voor een belangrijk deel uit het ‘Hollandse’ dialect gegroeid. Sewel zelf meende dat deze slechte behandeling door zijn collega’s mede te wijten was aan het feit dat hij Quaker was. Dat zou heel goed kunnen, maar dan niet alleen omdat hij Quaker wás, maar omdat hij zich hier als Quaker gedroeg: het is immers juist een Quaker principe om bij controverses geen partij te kiezen en de waarheid in het midden te laten! Zoals het ook typisch voor een Quaker is om de taal die door de gewone mensen wordt gebruikt, tot officiële taal te verklaren – ook al onthoudt Sewel zich (wijselijk?) van uitspraken over de kwestie van ‘u’ en ‘gy’ (het toenmalige ‘jij’).

John Woolman (1720-1772)

John Woolman was de oudste van de dertien kinderen van Samuel Woolman en Elizabeth Burr. Zijn grootvader was een wever, die in 1678 uit Engeland was gekomen en in West New Jersey land had gekocht van de Quakereigenaars. Hij had zijn weefgetouwen bij zich, zodat hij zowel in zijn eigen beroep als op het land kon werken. Hij liet zijn zoon Samuel een goed lopend bedrijf van 200 hectare na. Zij gingen iedere zondag en donderdag te paard naar de Samenkomst. En net als andere Quakers probeerden zij de indianen als vrienden en gelijken te behandelen, waardoor zij door de indianen werden vertrouwd. Toen John twintig jaar oud was besloot hij dat hij geen boer wilde zijn. In het zuiden van New Jersey had hij een winkel en een kleermakerij. Toen hij meer ging verdienen dan hij nodig had en zijn zaken hem niet genoeg tijd lieten om aan zijn innerlijk leven te wijden, gaf hij de winkel op en beperkte zich tot zijn kleermakerij. Woolman had een scherp gevoel voor racisme. Toen hij in 1763 eens naar de indianen reisde, kwam hij aan in Wyalusing, waar Chief Papunehang en zestig stamgenoten bijeen waren gekomen. Nadat op een grote schelp werd geblazen zaten de indianen in stilte neer om hen te verwelkomen, en gaven aldus een Quaker welkom voor Quaker bezoekers. Er waren samenkomsten op vier volgende dagen en John sprak vier keer. Hij stortte zijn hart uit, dat bewogen was met de Indianen die van hun eigen grond werden verdreven, en hij bad. Na een van zijn gebeden sprak Chief Papunehang, die zelf niet goed Engels verstond, de woorden waardoor hij bij alle volgende generaties Quakers bekend is gebleven: *“I love to hear where the words come from”*. (*“ik hou er van te kunnen horen waar woorden vandaan komen”*). Ondanks alle verschillen in cultuur en sociale situatie, had Woolman hem diep geraakt. Aangezien hij een sociale man was en van het stadsleven hield, maakte hij gemakkelijk vrienden, maar zijn geweten noodde hem tot onaangename plichten. Zo was er met Kerstmis wanorde in een nabij café en hij voelde dat hij daarover moest spreken met de cafébaas. Hij ging er dus heen en sprak op zo’n manier met de man, dat die hem nog vriendelijker ging bejegenen. In diezelfde tijd wilde een kennis van John een slavin verkopen en hij vroeg John om de verkoopakte op te stellen. Hij voldeed aan de opdracht maar zei tegelijkertijd tegen de Vriend die haar kocht en tegen zijn baas dat hij geloofde dat het

houden van slaven “een praktijk was die niet in overeenstemming was met het christelijke geloof”. Zo begon zijn levenswerk.

Hij sprak er voortdurend over met zijn mede-Quakers dat het houden van slaven een Christen niet waardig was. Ook schreef hij er verschillende pamfletten over, die rondgestuurd werden. Toen merkte hij dat de kleurstof die voor het verven van kleding werd gebruikt, vervaardigd werd op plantages door slaven. Hij kocht geen voorwerpen meer die door slaven waren vervaardigd en begon niet-geverfde kleding te dragen. Hij vond het heel erg om er vreemd uit te zien, maar ‘onaangenaam’ was geen excuus om niet te doen wat juist was. Hij begon ook milieubewust te leven. Onder Quakers leefde veel kritiek op hem.

In 1767 reisde hij naar zijn Jaarvergadering om te spreken over zijn concern. Hij deed een beroep op de aanwezigen om hun taak ten opzichte van Gods liefde en gerechtigheid niet te verwaarlozen, een taak die ertoe behoorde te leiden dat alle slaven de vrijheid zouden krijgen waar ze als mens en als schepselen Gods recht op hadden. Ze waren met geweld uit Afrika gehaald. “Een verkeerde daad die duizenden mijlen ver wordt gepleegd is net zo goed verkeerd”, stelde hij. Aan het eind van de samenkomst werd er een Minuut vastgesteld waarin aan alle Vrienden werd gezegd niet meer mee te doen aan het handelen in en het houden van slaven. Hiermee werd door de Quakers de belangrijkste stap gezet op weg naar de beëindiging van de slavernij. Zo zorgde John er bijvoorbeeld ook voor dat twee bevrijde slaven, William Bowen en zijn verloofde Dido, die in de Quaker meeting wilden trouwen maar daar niet geaccepteerd werden, in een door hem georganiseerde speciale stille bijeenkomst toch konden trouwen, en dat daar genoeg mensen aanwezig waren om het huwelijksdocument geldig te verklaren. Pas in 1796 werden Afro-Amerikanen toegelaten tot de bijeenkomst van Philadelphia, en William Bowen bleef ‘attender’ tot hij uiteindelijk ook werd toegelaten, in 1814 en in zijn tachtigste jaar!

In 1772 reisde Woolman naar Londen, waar hij juist op tijd kwam om aan de Jaarvergadering van ‘Ministers and Elders’ deel te nemen. Hij gaf zijn certificaat aan de Schrijver – een brief van de Philadelphia Vrienden dat hij een Vriend “in good esteem” was – maar zijn kleding veroorzaakte een sensatie. Ieder detail werd opgemerkt: een witte hoed, een grof wit linnen hemd, zonder boord, zijn jas (zonder manchetten), vest en broek van witte grove wollen stof met wollen knopen eraan, witte gebreide kousen en schoenen van onbehandeld leer met banden in plaats van gespen, – zodat hij helemaal wit was.

Hij legde zijn concern uit en dat jaar behelsde de zendbrief van de Britse Jaarvergadering voor het eerst een verklaring die het houden van slaven veroordeelde.

Daarna reisde hij te voet noordwaarts, veel meetings en Vrienden bezoekend. In York werd hij besmet met pokken, waaraan hij overleed. Hij liet een indrukwekkend dagboek achter.

Uit het dagboek van Woolman:

In een tijd van ziekte, een goede twee en een half jaar geleden, kwam ik zo dicht bij de poorten des doods, dat ik mijn naam vergat. Toen ik wilde weten, wie ik was, zag ik een massa stof van doffe, sombere kleur, tussen het Zuiden en het Oosten, en kreeg te horen dat dit menselijke wezens waren in een ellende, zo groot als zij maar konden verdragen

zonder om te komen, en dat ik met hen was vermengd en mij voortaan niet langer mocht beschouwen als een afzonderlijk, zelfstandig wezen. In deze toestand bleef ik verscheidene uren. Toen hoorde ik een zachte, welluidende stem, zuiverder en harmonischer dan ik er ooit een met mijn oren had gehoord; ik dacht dat het de stem van een engel was, die sprak tot andere engelen; de woorden luidden: 'John Woolman is dood.' Weldra herinnerde ik mij dat ik eens John Woolman was en daar ik er zeker van was dat mijn lichaam nog leefde, vroeg ik mij hoogst verwonderd af, wat die hemelse stem kon bedoelen. Ik was er vast van overtuigd dat het de stem van een engel was, maar toch bleef het een raadsel voor mij.

Daarna werd ik in de geest naar de mijnen gebracht, waar arme onderdrukten rijke schatten dolven voor hen, die zich Christenen noemden, en hoorde hen de naam van Christus lasteren, wat mij pijn deed, want Zijn naam was mij dierbaar. Ik vernam toen dat men deze heidenen had verteld dat hun onderdrukkers volgelingen van Christus waren en zij zeiden onder elkander: 'Wanneer Christus hen ertoe heeft gebracht ons op deze wijze te exploiteren, is Christus een wrede tiran.'

Al die tijd bleven de woorden van de engel een raadsel voor mij, en toen de volgende morgen mijn lieve vrouw met een paar anderen aan mijn bed kwam, vroeg ik hun, of zij wisten, wie ik was en zij vertelden mij dat ik John Woolman was. Zij dachten dat ik niet helemaal helder in mijn hoofd was, want ik vertelde hun niet, wat de engel had gezegd en had weinig zin om veel tot de anderen te spreken, daar ik verlangde in de diepte door te dringen, opdat ik dit mysterie zou mogen begrijpen. Mijn tong was dikwijls zo droog, dat ik pas kon spreken, nadat ik haar in mijn mond had heen en weer bewogen en op die wijze een beetje vocht had verzameld. En nadat ik een tijdlang stil had gelegen, voelde ik eindelijk, hoe een goddelijke kracht mijn mond in staat stelde om te spreken. En ik zei: 'Ik ben met Christus gekruisigd, en toch leef ik; maar niet meer ik, doch Christus leeft in mij. En het leven, dat ik nu in het vlees leef, leef ik door het geloof van de Zoon van God, die mij heeft liefgehad en zichzelf voor mij heeft gegeven.' Nu was het mysterie opgehelderd, en ik bemerkte dat er blijdschap was in de hemel over een zondaar, die berouw had getoond, en dat de woorden: 'John Woolman is dood,' alleen maar betrekking hadden op de dood van mijn eigen wil.

De aarde behoort aan Zijn schepper. Hij heeft ons daarop het leven geschonken, en wij leven van wat zij voortbrengt. (...) Door afspraken en overeenkomsten van onze voorouders en ten gevolge van onze eigen handelingen, genieten sommigen een aanmerkelijk groter aandeel in de wereldse gaven dan anderen. Zolang deze trouw worden gebruikt en vermeerderd in het belang van de gemeenschap, is dat billijk; maar degen, die om zichzelf te verhogen anderen overmatig laat arbeiden en met de daaruit voortspruitende winsten anderen in dienst neemt om weelden des levens te kunnen genieten, handelt in strijd met de genadige bedoelingen van Hem, aan wie de aarde toebehoort: ook kan geen enkel bezit, hetzij verworven dan wel geerfd, een dergelijk optreden rechtvaardigen. Het goede moet het goede blijven en alle redelijke wezens moeten zich onderwerpen aan de zuivere waarheid."

Ik geloof dat overal waar de liefde Gods werkelijk tot uitdrukking wordt gebracht en wij er zorg voor dragen een juist bewind te voeren, een gevoel in ons zal ontwaken van hartelijke

zorg voor alle schepselen, die aan ons zijn onderworpen en dat wij dan zullen zorgen ook de dieren niet te beroven van de vreugden des levens, die de grote Schepper hun heeft toegedacht.

John Woolman, 1763

Een buurman vroeg me om zijn testament te schrijven: ik maakte aantekeningen en hij vertelde me onder meer aan wie van zijn kinderen hij zijn jonge negerin na zou laten.. Ik realiseerde me dat hij in pijn en nood verkeerde en wist niet hoe dit zou eindigen, dus schreef ik zijn testament, behalve het gedeelte over de slavin. Ik bracht het naar zijn bed en las het hem voor en vertelde hem toen op een vriendelijke manier dat ik niet iets kon schrijven waardoor mijn medeschepselen tot slaaf

gemaakt werden, zonder dat dit problemen voor mijn ziel opleverde. Ik zei hem dat ik niets in rekening bracht voor wat ik gedaan had en vroeg hem mij te willen verontschuldigen voor het niet doen van wat hij had voorgesteld. Toen hadden we een ernstig gesprek over het onderwerp en toen hij er uiteindelijk in toestemde haar vrij te laten rondde ik zijn testament af.

John Woolman, 1756, QF&P 20.46

Jean Etienne Mollet (1768-1851)

Jean Etienne Mollet had al een half leven achter de rug toen hij zich in Amsterdam vestigde, waar de Maandvergadering er op dat moment armzalig aan toe was.

Hij stamde uit een Geneefse Hugenotenfamilie, vertrok na zijn opleiding naar Duitsland om zich toe te leggen op de handel. Hij trouwde in 1801 met Sophie Reine Cotta, de dochter van een bekende uitgever van onder andere de werken van Goethe en Schiller. Het jonge paar vestigde zich in Marseille. Daar maakte Mollet kennis met de ooit voor de Franse revolutie naar Noord-Amerika gevluchte aristocraat Etienne (later Stephen) de Grellet du Mabilier (1773-1855) die in Amerika Quaker werd. De beide vrienden organiseerden in het door cholera geteisterde Marseille een ziekenverzorgingsdienst en zetten zich in voor het oprichten van Quaker gemeenschappen in de stad en haar omgeving. Deze bleken zich op den duur niet te kunnen handhaven te midden van een dominante Rooms-Katholieke traditie. Desondanks werd Mollet in 1814 door de Franse Koning geëerd met de orde van de Lelie.

In 1816 vertrok het gezin na een korte Londense periode naar Amsterdam waar Mollet een betrekking bij een handelsonderneming aanvaardde. In Amsterdam trof hij de laatste sporen aan van de tanende Amsterdamse Maandvergadering. De zondagse bijeenkomsten werden niet meer bezocht en over het eigendom van het Quakerhuis aan de Keizersgracht was men in een ingewikkelde eigendomsprocedure beland met de Britse Jaarvergadering. Pogingen van Mollet om de Maandvergadering nieuw leven in te blazen bleven zonder resultaat. Toch heeft Mollet als schrijver en vertaler van brochures ervoor gezorgd dat de boodschap van het Genootschap der Vrienden in Nederland gehoord werd.⁷ In het begin

⁷ *Zijn mémoire Sur l'Utilité du Système d'Emprisonnement Individuel et Cellulaire; et Sur les Moyens Qui Peuvent En Faciliter l'Etablissement et En Assurer les Succès dans le Royaume Des Pays-Bas, werd fotografisch herdrukt 2010 in Engeland en 2011 in Frankrijk.*

van de jaren veertig van de negentiende eeuw werd het huis echter door de Britse Jaarvergadering van de hand gedaan. Dit betekende ook het einde van de eerste Nederlandse Jaarvergadering. Mollet organiseerde echter regelmatig goed bezochte bijeenkomsten in de bovenzaal van het huis op de Keizersgracht, die voor de Quakers beschikbaar bleef, waar hij tot in 1851 naast zijn eigen bijdragen ook geestverwanten en buitenlandse Quakers te spreken vroeg.

Ook met zijn humane en vooruitstrevende ideeën op het gebied van het gevangeniswezen heeft Mollet een belangrijke bijdrage geleverd als secretaris van het hoofdbestuur van de Vereniging voor de Zedelijke Verbetering van Gevangenen. In de in die tijd gevoerde discussie over “individuele” of “gemeenschappelijke” opsluiting ongeacht sekse of leeftijd, pleitte deze vereniging voor de individuele opsluiting. Om deze ideeën ook voor buitenlandse belangstellenden toegankelijk te maken, schreef hij de 120 bladzijden tellende *‘Notice historique sur l’établissement et les progrès de la Société établie dans Les Pays Bas pour l’amélioration sociale des prisonniers, suivit du Règlement de ladite Société (1838,1848).* (Historische aantekening over de stichting en de ontwikkeling van de Vereniging die in Nederland werd gesticht ter sociale verbetering van gevangenen, gevolgd door het Reglement van de genoemde Vereniging).

Hij was bevriend met en onder de indruk van de ideeën van Elisabeth Fry (zie elders, blz. 41).

Rond 1830 werd de gevangenis voor met name Engelse Quakers het belangrijkste ‘concern’. Zo kreeg men bijvoorbeeld voor elkaar dat in Australië ervoor gekozen werd in plaats van lange straffen tot taakstraffen over te gaan en goed gedrag te belonen in plaats van slecht gedrag nog zwaarder te bestraffen. Mollet zelf bezocht vrouwen in de gevangenis, en begeleidde hen na hun vrijlating. Hij begeleidde Elisabeth Fry bij haar bezoek aan Amsterdam in 1840 en 1841, wanneer zij onder andere de Amsterdamse gevangenis en het krankzinnigengesticht bezoekt en daar verbijsterd de situatie in ogenschouw neemt.

Etienne Mollet beijverde zich niet alleen voor heropvoeding, maar ook voor de opvoeding zelf. Hij stichtte de eerste Nederlandse bewaarschool en een kostschool. Etienne Mollet overleed in 1851. Bij zijn laatste bezoek aan de Algemene Vergadering van de Britse Jaarvergadering in Londen werd hij ‘de hele Maandvergadering en Jaarvergadering in Nederland’ genoemd.

Ik zal hier bij het gezegde niets meer toevoegen dan enige woorden ter verklaring van hetgeen ik onder het Boetestelsel versta. Het is het door alle denkbare middelen in praktijk brengen van het voorschrift des Bijbels: “heb berouw en bekeer u, en uwe zonden zullen u vergeven worden”.

Indien de gevangene welke over zijne misdaad zich in waarheid boetvaardig toont, en hij daarvan ook doet blijken door een onderworpen, ootmoedig, bescheiden en arbeidzaam gedrag, gedurende zijn verblijf in den kerker, heeft hij dan niet de vergeving verdiend, die hem beloofd was? En die vergeving, wordt deze hem volkomen verleend, waar men zich alleen bepaalt, om hem de deuren der smart te openen? Behoort men niet gelijktijdig hem de helpende hand te reiken en de aanwending der middelen gemakkelijk te maken tot het verkrijgen van een eerlijke betrekking, waarin hij zich onmisbaar dagelijks brood kan verschaffen, zonder de toevlucht te nemen tot zijn voormalige dwalingen? Edele en edelaardige zielen, spoed u dan

ter ondersteuning! Uw eigen belang raadt u zulks, de mensheid schrijft het u voor, en de liefde, die deugd welke alle andere overleeft, maakt het u ten plicht! De zaligmaker der wereld beveelt u, uwe vijanden lief te hebben, en hen wel te doen die u haten en vervolgen; des te meer geldt dit, zonder twijfel, omtrent hen die opgehouden hebben zulks te doen.

Etienne Mollet, 1838

Tot dusver is men in het grootste deel van de Europese landen meer bezig met het intimideren van gevangenen dan met het verbeteren van veroordeelden...

Het is nog niet zo lang geleden dat men bij vergrijpen die men vroeger als misdaden beschouwde en die tegenwoordig onder het begrip delict worden gerangschikt de doodstraf toepaste.

Men hing op, men onthoofdde, verminkte, radbraakte, verbrandde, vierendeelde; de zweep, het brandschatten en de schandpaal werden gezien als de allerschikste lijfstraffen...

Etienne Mollet, 1848

Mémoire sur l'utilité du système d'emprisonnement individuel et cellulaire, J.E. Mollet.

Elizabeth Fry (1780-1845)

Elizabeth Fry groeide als Betsy Gurney op in Earlham, binnen een gegoede, ruimdenkende Quaker gemeenschap, waarin sterke idealen van gelijkheid en vredelievendheid bloeiden.

Toen ze twaalf was overleed haar moeder. Dat wierp een zware schaduw over haar leven. De Gurneys van Earlham Hall leefden minder strikt dan andere Quakers. Zij gingen om met culturele mensen uit allerlei gezindten, zij lasen poëzie en Voltaire, speelden piano en zongen. 's Avonds dansten ze vaak. De kinderen hielden niet van meetings. Ze verveelden zich en ergerden zich aan andere Vrienden. Zelfs toen ze al negentien was vond Elizabeth een meeting nog moeilijk. Tot in 1798 een reizende Amerikaanse Vriend, William Savery, een preek hield tijdens hun Samenkomst. Elizabeth schreef in haar dagboek: "Ik heb gevoeld dat er een God is."

Haar vader bracht haar naar Londen waar zij meedeed aan de heersende mode en vaak naar feesten ging. Maar ook daar kwam ze William Savery weer tegen, die veel invloed op haar verwierf, en haar liefde voor uitspattingen dimde gaandeweg. Toch zou Elizabeth altijd meer een vrouw van de daad dan van de inkeer zijn.

Tijdens een reis door Zuid- en West-Engeland realiseerde ze zich wat ze moest doen: "Ik weet nu welke berg ik moet beklimmen: ik moet Quaker worden." Waarmee ze bedoelde dat ze haar pleziertjes zou moeten opgeven en een heel gewone (plain)⁸ Quaker moest worden, met eenvoudige woorden, eenvoudige kleding en een eenvoudige manier van leven.

De verandering viel haar niet licht. Het deed haar verdriet om zich anders te moeten gedragen dan haar familie en ze vond dat 'plain Quakers' te veel zeurden over details in kleding en gedrag. Ze besloot hierover voor zichzelf eigen leefregels in te stellen. Bovendien wilde ze meer dan alleen in uiterlijk een Quaker zijn: ze keek rond of ze ergens kon gaan helpen.

⁸ 'Plain' in de betekenis van eenvoudig, sober.

Het viel haar op dat arme kinderen geen scholing kregen. Daarom begon ze met aan één kleine jongen verhalen uit de Bijbel te vertellen en in korte tijd was dat een klasje van zeventig kinderen. Ze ging de kinderen thuis bezoeken en hielp daar ook de zieken en de hongerigen.

In 1800 trouwde ze met Joseph Fry, ook een 'plain Quaker'. Ze ging in Londen wonen, naast het warenhuis van Fry. Hoewel ze elf kinderen kreeg en daar steeds meer door verzwakte, was het Elizabeth die iedere keer gevraagd werd bij zieken te helpen, zowel bij familieleden als bij de armen, die haar ook wisten te vinden. Toen ze in Plashet gingen wonen begon ze een soepkeuken in een van de schuren. De zieken werden bezocht. Ze bevorderde inenting tegen de pokken, maakte vrienden bij de zigeuners (Roma, Sinti) en opende een school. Toen het in 1812 financieel slechter ging verhuisden ze weer naar Londen, waar die winter ook Stephen Grellet aankwam. Hij bezocht de Newgate gevangenis en wilde perse ook de vrouwenafdeling zien, die hem diep schokte. "Ik was verbijsterd en kon geen woorden vinden voor de massale ellende en het lijden dat ik zag". Hij vertelde dit aan Elizabeth, die direct een aantal jonge Quakervrouwen optrommelde en zo al de volgende dag naar de gevangenis kon gaan met stapels kleding voor de vrouwen en de naakte baby's. Pas vier jaar later zag zij kans om aan het werk te gaan in Newgate. Ze ging er helemaal alleen binnen, te midden van de schreeuwende, vechtende, vloekende, dronken menigte, met rustig vertrouwen.

Hier begon de radicale gevangenisvorming in Engeland, die grotendeels door de inspanningen van Elizabeth Fry tot stand werd gebracht en die haar tot Englands grootste 'penal reformer' heeft gemaakt. Ze moest de gouverneur en de sheriff overhalen om toestemming te geven, maar de vrouwen zelf waren enthousiast, stemden unaniem in met de regels die er moesten komen en leerden naaien en breien, zodat zij later de kost konden verdienen. "Wij hebben boven alle verwachting een manier gevonden", schreef Elizabeth, "om de arme gevangenen tot ordelijkheid te brengen; nu al lijken zij, in plaats van wilde beesten, ongevaarlijk en vriendelijk." Zij las voor uit de Bijbel en sprak dan met de vrouwen, daarbij altijd het woord 'wij' gebruikend, in plaats van 'jullie'.

Elizabeth werd al gauw een nationale bekendheid. Ze werd opgeroepen door een comité uit de Britse Tweede Kamer – als eerste bezoekende vrouw aldaar na de Koningin – om consult uit te brengen. Dringend verzocht ze het parlement om haar systeem over te nemen om de gevangenen werk te geven dat hun tijd vulde en hen geschikt zou maken voor het leven buiten de gevangenis; ze vroeg om afzonderlijke vrouwengevangnissen, met vrouwelijke bewaarders en met gescheiden afdelingen voor de diverse misdaden; ook wenste ze dat de vrouwen gezamenlijk aten, werkten en recreëerden, maar 's nachts gescheiden zouden worden.

Fry werd vaak gevraagd om vrouwen die ter dood veroordeeld waren te bezoeken. Ze vond dat alleen God het recht had om het leven van een mens te beëindigen en dat juist de vele ophangingen ervoor zorgden dat mensen het leven als goedkoop beschouwden en zodoende mensen juist aanmoedigden tot moord en zelfmoord. Het volgende dat haar bezighield was het begeleiden van gevangenen die naar een schip gebracht werden om naar Australië te varen. Ze zorgde ervoor dat ze aan boord door konden gaan met

hun werk en zodoende bij aankomst geld in handen kregen. Ze zorgde dat kinderen onder de zeven mee mochten, dat er een bibliotheek was aan boord en dat de vrouwen ook aan dek mochten. Tussen 1818 en 1843 deed ze dit voor ieder schip met gevangenen, 106 totaal.

Vervolgens onderzocht ze wat er gebeurde met de vrouwen, als ze Australië bereikten; ze ontdekte dat er totaal geen voorzieningen voor hen waren getroffen, zodat velen voor hun boterham de prostitutie in moesten. Direct drong ze er bij de regering op aan om een barak te bouwen waarin de vrouwen konden wonen tot ze geschikt werk hadden gevonden. Dat werd gedaan. Maar nog beter was dat het transportsysteem werd afgeschaft. Fry had bewezen dat vriendelijkheid effectiever was bij het verbeteren van misdadigers dan strengheid: het in herhaling vallen was met 40 procent gedaald.

Elizabeths roem had zich nu over Europa verspreid. De meest opvallende invloed had ze op een jonge Duitse priester, Theodore Fliedner. Hij paste haar ideeën toe in zijn land en opende later een kleuterschool, een ziekenhuis waar verpleegsters konden worden opgeleid en een kleine afdeling om de leraren te trainen. Dit “Kaiserwerth experiment” werd beroemd (Florence Nightingale ging er in 1850 heen om opgeleid te worden en tot in het Midden-Oosten vond het navolging). Ook Elizabeth zelf kreeg er inspiratie door en realiseerde een jeugdroom door een verpleegstersschool op te richten. Zo werd de verpleging voor het eerst een beroep.

Op het eind van de twintigste eeuw ging de QCEA in Brussel in Fry's voetstappen verder, door via de Europese Gemeenschap ervoor te zorgen dat de toestanden in de vrouwengevangnissen van Europa sterk verbeterd werden en vrouwen daar hun jonge kinderen bij zich mochten houden.

Uit het dagboek van Elizabeth Fry:

De ommekeer in haar leven had op achttienjarige leeftijd plaats en werd bewerkt door het bezoek van een Amerikaanse Vriend, William Savery uit Philadelphia. Hier volgt het verslag van een van de zusters van Betsy, zoals zij in de huiselijke kring werd genoemd. Savery zelf schrijft in zijn dagboek over deze bijeenkomst: 'Ik vond het de vrolijkste samenkomst van Vrienden, die ik ooit heb bijgewoond, en het deed mij pijn er getuige van te zijn. Ik had gedacht haar in zwiingend lijden mee te maken, maar kwam ten slotte tot de conclusie dat mijn innerlijke vrede beter gediend zou zijn met het spreken van enkele woorden, en door Gods genade kon ik zeggen, wat ik op het hart had. Velen waren erdoor getroffen.' Betsy zelf schrijft: 'Ik hoop dat de geestdriftige toestand, waarin ik mij thans bevind, blijvend moge zijn, want vandaag heb ik gevoeld dat er een God bestaat; ik ben nu vroom geweest, en mijn geest is weggeleid van de dwaasheden, waarin hij meestal is verstrikt.'

Haar zuster Richenda schrijft:

Op die dag (4 Februari 1798) zaten wij, zeven zusters, zoals gewoonlijk op een rij onder de galerij. Ik zat naast Betsy; William Savery was aanwezig; we zagen graag dat er hier bezoekers van de Jaarvergadering kwamen spreken, dat bracht wat afwisseling. Betsy was over het algemeen altijd rusteloos tijdens de bijeenkomst en ik herinner mij dat op deze dag haar

uiterst elegante laarsjes mij zeer vermaakten; zij waren purperrood, met donkerrood afgezet. Eindelijk begon William Savery te spreken. Zijn stem en manier van optreden boeiden; de klank deed ons allen aangenaam aan, Betsy werd gegrepen; ten slotte zag ik dat zij begon te wenen, en zij werd tamelijk geagiteerd. Dadelijk na afloop van de samenkomst vroeg zij aan mijn vader, of zij met William Savery mocht gaan eten in The Grove; het huis van haar oom, waar de bezoeker logeerde. Hij gaf al gauw zijn toestemming, al verbaasde hij zich over dit verzoek. We gingen, zoals gebruikelijk, naar huis, en wonderlijk genoeg wilden we in de middag weer gaan. Deze bijeenkomst herinner ik mij minder duidelijk; maar het volgende toneel, onze terugkeer naar huis in het rijtuig, staat mij in het geheugen gegrift. Betsy zat in het midden en verbaasde ons allen door de grote ontroering, waarvan zij blijk gaf, Zij huilde bijna voortdurend op weg naar huis. De volgende morgen kwam William Savery bij ons ontbijten en sprak daarna tot onze lieve zuster, haar een grote en belangrijke roeping voorspellend, waartoe zij zou worden geroepen. Wat er in haarzelf omging, kan ik niet zeggen, maar de gevolgen waren groot en ondubbelzinnig. Van die dag afscheen haar behoefte aan vermaak en aan de wereld te zijn verdwenen.'

Toen zij in 1843 op haar laatste ziekbed lag, zei Elizabeth Fry tegen een van haar dochters:

'Één ding kan ik zeggen - sinds mijn hart werd aangeraakt, toen ik zeventien jaar oud was, geloof ik niet dat ik ooit ontwaakt ben uit mijn slaap, of ik nu ziek was, dan wel gezond, of het dag was, dan wel nacht, zonder dat mijn eerste bewuste gedachte was, hoe ik het best mijn Heer zou kunnen dienen.'

Elizabeth schrijft als achttienjarig meisje ook in haar dagboek:

Ik wil mezelf op goede orde krijgen want er is al veel tijd verloren en veel kwaad is verricht door het ontbreken van een regelmatige wijze van gedrag; ik maak deze regels voor mijzelf: Ten eerste: verlies nooit tijd; ik denk niet dat de tijd die in plezier of recreatie wordt besteed verloren is, een beetje per dag; maar wees gewoon altijd iets te doen te hebben.

Ten tweede: dwaal nooit ook maar in het minst van de waarheid af.

Ten derde: zeg nooit iets akeligs over iemand, als ik een goed ding kan zeggen; spreek niet alleen met zorgzaamheid, maar voel het ook.

Ten vierde: wees nooit geïrriteerd of onvriendelijk tegen iemand.

Ten vijfde: verlies mijzelf nooit in onnodige luxe dingen.

Ten zesde: doe alle dingen met aandacht, en wanneer mijn pad van het goede het moeilijkst is, voel het vertrouwen dat jouw [Gods] kracht alleen genoeg is om me te helpen, en om mijn eigen krachten uit te oefenen zover als zij kunnen gaan. Elizabeth Fry, 1798, Dagboek

Ik weet niet welke koers ik moet lopen, alles is gehuld in mysterie, maar ik probeer steeds het juiste te doen. (...) Ik moet niet wanhopen of sceptisch worden als ik me niet altijd religieus voel. Ik heb God gevoeld als het ware, en moet trachten Hem weer te vinden.

Elizabeth Fry 1798, QF&P 26.40

Moge ik nooit de kleine religie die ik nu heb verliezen, maar als ik religie en devotie niet kan voelen dan hoef ik niet te wanhopen, want ik verkeer echt warm en eerlijk in de overtuiging

dat het op een dag zal komen. Naar mijn idee is ware nederigheid en eenvoud van hart de eerste grote stap naar ware religie.

Elizabeth Fry, 1798

In: This We Can Say – Australian Quaker Life, Faith and Thought, 1.97, 2004

Mijn leven is erg wisselvallig geweest: ik liep een verborgen pad, verborgen voor elk menselijk oog. Ik moest door diepe vernederingen en smarten gaan. Ik kan echt zeggen dat ik ‘in eenzaamheid door de wildernis heb gedwaald en geen stad vond om te verblijven’; en toch – hoe wonderbaarlijk werd ik ondersteund. Ik heb vele en grote gevaren doorstaan – er was applaus van de wereld en niemand weet wat een beproeving dat was, hoe diep dat me vernederde; en toch geloof ik echt dat het niet zo gevaarlijk is als belangrijk te worden gevonden in het religieus genootschap. (...) Ik kon me vaak de woorden van Sir Francis Bacon eigen maken: ‘Als ik steeg in de ogen van mensen, ben ik in nederigheid gedaald in het oog van God.’

Elizabeth Fry, 1844, QF&P 21.09

Lucretia Mott (1793-1880)

Lucretia Mott, geboren Lucretia Coffin, stond aan de wieg van de vrouwenbeweging. Geleerden zijn het erover eens dat haar belang voor de vrouwenrechten historisch nogal is onderschat naast de veel bekendere Elizabeth Cady Stanton, die mede onder haar invloed en met haar samen de beweging voor Vrouwenrechten in Amerika stichtte. Ook was zij een van de stichters van Swarthmore College (Pennsylvania) in 1864.

Op haar dertiende werd ze door haar vader naar een Quakerkostschool bij Pough-keepsie gestuurd, waar ze al twee jaar later assistent werd en nog later lerares. Daar begon haar bewustwording: zij kreeg, als vrouw, maar de helft van het salaris van haar mannelijke collega's. Later zal ze haar vriendin Stanton, als die een boek over de vrouwenbeweging wil schrijven, erop wijzen dat Quakers pioniers waren waar het om het recht van vrouwen om in de Samenkomst te spreken gaat, maar dat het Quaker adagium ‘there is no sex in souls’ niet echt in de praktijk werd gebracht, waar het toch altijd Quakermannen waren die de beslissingen namen. Desalniettemin trouwde ze een van die mannen, haar collega James Mott die later in wol ging handelen: niet in katoen, waar slaven aan te pas kwamen. Om diezelfde reden gebruikten ze geen suiker. Ze gingen in Philadelphia wonen, en kregen zes kinderen.

Lucretia begon in de samenkomst te spreken en werd in 1821 ‘recorded minister’.⁹ Zij reisde rond om lezingen te geven over onder meer vrouwenkwesties en de afschaffing van de slavernij. Met haar man herbergde ze gevluchte slaven. In 1833 bezocht ze het congres waarin de Amerikaanse anti-slavernij vereniging werd opgericht, en onmiddellijk richtte zij de vrouwelijke tak ervan, het ‘Vrouwelijke Antislavernij Genootschap van Philadelphia’ op, waarvan ze voorzitter werd. In die tijd waren veel Quakers nog niet zover dat ze tegen

⁹ Vroeger legden Quakers weleens een lijst aan met de namen van Vrienden die gewaardeerde sprekers waren tijdens samenkomsten: recorded ministers.

de slavernij waren, en men probeerde Mott het lidmaatschap af te nemen. Haar man bleef haar steunen door dik en dun. Nadat ze in 1837 het Amerikaanse Antislavernij congres van Amerikaanse Vrouwen hielp organiseren, werd haar huis in 1838 door een menigte die Pennsylvania Hall in brand had gestoken, bijna verwoest. Toen ze in 1840 werd uitgezonden naar Engeland voor het Wereld Antislavernij Congres, werd ze daar niet toegelaten omdat zij vrouw was. Mott protesteerde, en ontmoette daar Elizabeth Cady Stanton. Samen richtten zij de eerste Conventie voor vrouwenrechten op in 1848 in Seneca Falls, NY. Daar werd, naar het model van de Verklaring van Onafhankelijkheid, een Verklaring uitgegeven die stelde dat 'alle mannen en vrouwen gelijk geschapen zijn'.

Daarna wijdde Mott zich vrijwel uitsluitend aan de vrouwenbeweging. Ze was president van de Conventie van Syracuse in 1852, en werd in 1866 tot president gekozen van de *American Equal Rights Association*.

Mott sprak zich als Quaker uit tegen de burgeroorlog, maar niet zonder innerlijk conflict, want ze wist ook dat die zou resulteren in de afschaffing van de slavernij. Lucretia Mott was een bekende figuur in het negentiende-eeuwse Amerika. Haar ideeën vonden zelfs internationaal weerklank.

In een echte huwelijksrelatie is de onafhankelijkheid van de man en de vrouw gelijkwaardig, hun afhankelijkheid gemeenschappelijk/wederzijds, en zijn hun verplichtingen wederkerig. Lucretia Mott 1879, in: Friends Historical Library, Swarthmore College.

De strijd begon vanaf de eerste conventie van vrouwen – in New York 1837. Daar werd een geanimeerde discussie gevoerd en werd uiteindelijk een resolutie aangenomen – terwijl veel leden er tegen waren. Deze luidde: 'dat het tijd werd dat de vrouw zich kon bewegen in de ruimte die de Voorzienigheid haar had gegeven en niet langer genoeg hoefden te nemen met de grenzen die corrupte gewoonte en perverse interpretatie van de Schriften aan vrouwen stelde enz.' In dat jaar werden Sarah Grimke's brieven geschreven – het beste werk na Mary Woolstonecraft's [sic] Rights of Woman. Het zou goed zijn als je in je boek 'ere gaf wie ere toekomt', door

M. W. grote morele moed toe te kennen, voor haar radicale claim waarmee ze 60 of 70 jaar geleden al uitkwam. De vroege Quakers waren nog eerder met het stellen en uitvoeren van het recht van vrouwen op spreken in de Samenkomst – en wederzijdse geloften in het Huwelijkscontract – en ook in hun deelname in de uitvoerende plichten van het Genootschap – terwijl hun vrouwen toch ook waren, en nog steeds worden geregeerd door wetten bij het maken waarvan ze geen stem hebben – de Regels van Discipline komen altijd uit de Mannenvergadering – Wel wat vooruitgang in dit opzicht in Rochester en Genessee, evenals algehele gelijkwaardigheid in de pro-gressieve Quaker Bijeenkomsten.

Uit een brief aan Elizabeth Cady Stanton (met veel afkortingen en gedachtesprongen) ter gelegenheid van haar plan een boek te schrijven, waarbij ze de hulp van Mott inriep, 1855.

John Greenleaf Whittier (1807 - 1892)

Whittier wordt met o.a. Longfellow en Oliver Wendell Holmes gerekend tot de 'Fireside Poets', de eerste Amerikaanse dichters die zich in kwaliteit met hun Engelse collega's konden meten. Zij schreven bewust voor het gewone volk, en Whittier noemde zich dan ook 'bard voor de gewone man'. Hij was een van de stichters van de *Atlantic Monthly*, en werd het meest bekend door de wel honderd gezangen die hij schreef.

Whittier bracht zijn jeugd door op de boerderij van zijn vader in Massachusetts. Zijn studiegeld verdiende hij met het maken van pantoffels. Toen hij in de journalistiek ging dacht hij eerst aan een politieke loopbaan, maar hij wijdde zich ten slotte geheel aan de strijd tegen de slavernij, wat hem vaak impopulair maakte en hem soms ook in groot persoonlijk gevaar bracht. Hij nam het, bijvoorbeeld, op voor de zusters Sarah en Angelina Grimké, die tot de meest radicale Amerikanen van hun tijd behoorden en die openlijk protesteerden tegen de slavernij die ze – anders dan de meeste abolitionisten, die in het Noorden woonden – uit eigen ervaring kenden, en wie de mond gesnoerd werd door de verenigde kerken van Massachusetts omdat 'vrouwen niet mochten spreken'. De Grimkés waren ook radicaler dan andere, mannelijke abolitionisten, omdat ze openlijk ijverden voor gelijkwaardigheid op alle gebieden, dus naast ras ook sekse. Whittier schreef een gedicht waarin hij de brief van de kerken aan de kaak stelde¹⁰. Het verbaast dus niet dat hij later toen hij een vijftienjarige knaap raad moest geven, zei: 'Jongen, als je succes wilt hebben, sluit je dan aan bij een impopulaire, maar nobele zaak!'

Zijn grootste invloed heeft hij uitgeoefend door zijn gedichten, waardoor bijvoorbeeld de eerste Quakerpoliticus, John Bright (sinds 1843) zich gedragen en gesterkt voelde. Na de burgeroorlog hield hij zich alleen nog met poëzie bezig. Een van zijn mooiste en bekendste gezangen, dat in vertaling in het Nederlandse liedboek voor de kerken is opgenomen, volgt hier.

O Heer die onze Vader zijt, vergeef ons onze schuld. Wijs ons de weg der zaligheid, en laat ons hart door U geleid, met liefde zijn vervuld.

Geef dat uw roepstem wordt gehoord, als eenmaal bij de zee. Geef dat ook wij uw nodend woord Vertrouwen, volgen ongestoord. Op weg gaan met U mee.

O vrede van Tiberias, o heuvels in het rond, waar Jezus in het zachte gras de mensen liefhad en genas, en in hun midden stond.

Leg Heer uw stille dauw van rust op onze duisternis.

Neem van ons hart de vrees, de lust, en maak ons innerlijk bewust hoe schoon uw vrede is.

¹⁰ *The Public Years of Sarah and Angelina Grimké*, ed. Larry Ceplair, New York, 1989, 2427; *Liberator*, October 20, 1837:171; *Letters of John Greenleaf Whittier*, ed., John B. Pickard, Cambridge, 1975, 1:251).

Dat ons geen drift en pijn verblindt, geen hartstocht ons verwart. Maak Gij ons rein en welgezind, en spreek tot ons in vuur en wind, o stille stem in 't hart.

Uit: *Liedboek van de Kerken* (2012) Gezang 463

Tekst: John Greenleaf Whittier Vertaling: Jan Willem Schulte Nordholt

John Bright (1811- 1889)

John Bright staat bekend als een van de grootste redenaars van zijn tijd. Hij was een voorvechter van de vrije handel, en samen met zijn vriend, politicus John Cobden, wist hij een aantal grote politieke successen te behalen op sociaal gebied.¹¹

Zijn vader Jacob Bright was Quaker en katoenhandelaar in Rochdale en John werd opgevoed op Quaker scholen met de bedoeling dat hij, als oudste van elf kinderen, zijn vader zou opvolgen. Jacob was erg religieus en stuurde John naar Quaker scholen in Lancashire en Yorkshire. Deze Quaker opvoeding droeg ertoe bij dat hij een grote betrokkenheid ontwikkelde voor politieke en godsdienstige gelijkwaardigheid. Ook ontwikkelde er zich bij hem een levenslange liefde voor het Oude Testament.

Op jonge leeftijd werd echter zijn talent om in het openbaar te spreken al ontdekt: toen hij een keer voor de Geheelonthouders van Rochdale moest spreken en helemaal in de war raakte, ried de voorzitter hem aan zijn aantekeningen links te laten liggen en gewoon te zeggen wat hem op het hart lag, en iedereen was diep onder de indruk van het resultaat. Zo raakte hij betrokken bij de lokale politiek, en leidde een campagne om de verplichte belasting aan de Anglicaanse kerk in Rochdale te beëindigen.

Na zijn schooltijd trad hij toe tot het zich snel uitbreidende familiebedrijf.

Toen de liberale politicus John Cobden hem een keer, ook in Rochdale, hoorde spreken over de opvoeding, vroeg hij hem te helpen bij het bestrijden van de 'Corn (Graan-redactie) Laws', die alleen landeigenaren ten goede kwamen. Bright werd lid van de 'Anti Corn Law League' en dit werd het begin van zijn politieke carrière. Hij kwam als liberaal in de partij van Chamberlain in het Parlement voor Birmingham en voerde door het hele land campagne, waarbij hij er op wees dat de zelfzucht van de landeigenaren veel lijden veroorzaakte bij de werkende klasse. Hij riep de werkende en middenklasse op zich te verenigen in vakbonden en kleine coöperaties, die stredden voor vrije handel, het recht om te stemmen, en goedkoper voedsel.

Uiteindelijk beseft Disraeli, de conservatieve leider, dat enige mate van hervorming nodig was om zijn positie te behouden, en in 1867 kwam de tweede 'Reform Act', die het merendeel van de stedelijke werkende (mannelijke) klasse het stemrecht gaf. Met die stemmen was het makkelijker om sociale en economische hervormingen voor elkaar te krijgen, zoals bij voorbeeld de Nationale Onderwijs Wet van 1870.

Bright was parlements lid van 1843 tot 1889. Zijn Quakergetuigenissen van gelijkheid, rechtvaardigheid en eenvoud vormen de basis voor zijn strijd tegen sociale, politieke en

¹¹ www.parliament.uk

religieuze ongelijkheid tussen individuen en tussen volken. Hij sprak zich uit tegen de doodstraf, pleitte voor minder werkuren, en religieuze vrijheid. Hij verzette zich, als parlamentslid, tegen het sturen van troepen naar Amerika, nadat daar de Burgeroorlog was uitgebroken. Hij nam ontslag uit de regering van Gladstone nadat was besloten Alexandrië te bombarderen vanwege de tegen de Christenen gerichte opstand aldaar. Zijn gewetensvolle inzet in het maatschappelijk leven en met name de politiek vormde – men vormt nog steeds – een inspirerend voorbeeld voor Quakers wereldwijd.

Bright trouwde in 1839 met Quaker Elizabeth Priestman. Deze overleed in 1841. Ze kregen één dochter. In 1847 hertrouwde Bright met Margaret Elizabeth Leatham, ook een Quaker met grote belangstelling voor de politiek. Zij kregen vier zonen en drie dochters.

Dit Huis weet dat ik tenminste veertig jaar lang getracht heb mijn medeburgers de overtuiging aan te leren dat de morele wet niet alleen bedoeld is voor het persoonlijke leven, maar ook voor het leven en de praktijk van Staten in hun omgang met elkaar. Ik meen dat in er in dit geval sprake is van een manifeste overtreding van zowel de Internationale Wet als de morele wet en daarom is het onmogelijk voor mij om hieraan medewerking te verlenen.

John Bright, 1882, QF&P 23.87

Verklaring afgelegd in het Brits Parlement bij zijn ontslag uit de regering van Gladstone toen besloten was Alexandrië te bombarderen.

Caroline Emilia Stephen (1834 -1909)

Caroline Stephens boek *Quaker Strongholds* (1891)¹² wordt als een nieuwe bij de tijd gebrachte Quaker theologie beschouwd, waarin vooral ook de spiritualiteit goed en zuiver wordt geformuleerd: “Het Quaker ideaal, zoals ik het begrijp, vraagt van ons een voortdurend afwegen van het ene tegen het andere – een voortdurende voorkeur voor het blijvende en diepe boven het voorbijgaande en oppervlakkige... Als we ons de wezenlijk relatieve betekenis van het woord ‘overbodig’ voor ogen houden, is het duidelijk dat een getuigenis tegen overbodigheden geen strakke of pietluttige regel nodig heeft waar het de uiterlijke dingen betreft. (...) Maar ongetwijfeld kan een getuigenis tegen overbodigheden weer makkelijk afglijden in strakke formaliteit, en zo verkeerd worden toegepast dat veel van wat weldadig, onschuldig en mooi is, wordt weggesneden.”

Het boek werd meerdere malen herdrukt, en, bij voorbeeld door William James (pionier van de psychologie en auteur van *The varieties of religious experience*), zeer geprezen. Het wordt beschouwd als een Quakerklassieker, en werd honderd jaar na publicatie in de catalogus van boeken van de ‘Friends General Conference’ ‘een van de helderste visies op ons geloof’ genoemd. In 1978 schreef Robert J.N. Tod een boek over Caroline: “*Caroline Emilia Stephen, Quaker Mystic*”. Ook oefende ze invloed uit op het leven en werk van haar nichtje, Virginia Woolf, voor wie de ‘inner voice’, de stille stem van binnen, niet alleen een leidende kracht werd bij het schrijven maar ook een plaats kreeg in haar thematiek.

¹² online beschikbaar: <https://archive.org/details/cu31924029464884>

Quaker Strongholds is voor niet Quakers geschreven, “in de hoop de ware bron en aard van [...] spirituele hulp wijder bekend te maken”, maar op zo’n manier dat ook Quakers er veel in kunnen vinden om over na te denken. Stephens theologie is een theologie van de ervaring, die tevens rekening houdt met de wetenschappelijke en filosofische inzichten van haar tijd, maar het is vooral ook een theologie van de stilte en de inkeer. Het eerste voorbeeld hieronder behandelt de paradox van aan de ene kant de natuurwetten waar God niet tegenin kan gaan tegenover de opvatting van een God die door menselijke pijn bewogen kan worden. Als God niet bewogen kan worden, wat heeft bidden dan voor zin?

Dat de wil van God onveranderlijk is (in de betekenis van absolute innerlijke consequentie) is zeker het ware fundament van elk redelijk vertrouwen in Hem, en wordt door heiligen en filosofen gelijkelijk erkend. Maar verwacht het voorstellingsvermogen ‘onveranderlijkheid’ niet met ‘onbeweeglijkheid’? Liggen de wetten van beweging niet even vast als die van de ruimte? Wat is er meer vol beweging dan de vlammen van een vuur? En toch, zijn die minder onveranderlijk in hun aard dan een staaf ijzer? Kunnen wij niet, juist door te vertrouwen op de onveranderlijke eigenschappen van materiële zaken, het gehele uiterlijk van de aarde veranderen? En zouden we ons niet moeten herinneren dat de onveranderlijke orde waaraan alle dingen, zichtbaar en onzichtbaar, gehoorzamen, ook alle mysterieuze bewegingen van de geest inhouden, evenals de onbekende bronnen van de onophoudelijke ‘variatie’ [in de evolutie], en het meest onbevattelijke van alle mysteries, het leven zelf?

Quaker Strongholds, 1891, p.68.

De stilte die we hoog achten is niet slechts de uiterlijke stilte van de lippen. Het is een diepe rust in hart en geest, een opzij leggen van de preoccupatie met dingen die voorbij gaan – ja, zelfs met wat ons verstand bezig houdt; een welbewust richten van het hart op datgene wat onveranderlijk en eeuwig is. Deze ‘stilte van alle vlees’ lijkt de voorbereiding te zijn van elke ware viering. Ook is het, naar we weten, altijd de essentiële voorwaarde voor inwaartse verlichting. ‘Sta stil in het licht’, zegt George Fox herhaaldelijk, en dan zal de kracht komen – en vrede, en overwinning en bevrijding, en alle andere goede dingen. “Wees stil en weet dat ik God ben.”

Quaker Strongholds p.56

Zoals Vrienden graag zeggen, begint onze viering niet als we tezamen gaan zitten in onze samenkomst, en eindigt ze niet wanneer we daar weggaan. De viering in geest en in waarheid wordt op geen enkele wijze ingeperkt door tijd en plaats.

Quaker Strongholds p.66

Wanneer men de vroege Vrienden bevroeg naar de realiteit en aard van het innerlijk licht, plachten ze de vraagstellers op hun beurt te vragen of zij niet soms iets in zichzelf voelden dat hen hun zonden toonde; en dan verzekerden ze hun dat diezelfde kracht, die dat duidelijk maakte en vandaar waarlijk licht was, hen ook, als ze er aan toegaven, uit de zonde zou leiden. Deze verzekering, dat het licht dat onthulde ook de kracht was die de zonde zou helen, was het evangelie van George Fox.

Quaker Strongholds p.27

Rufus Matthew Jones (1863-1948)

Rufus Jones werd geboren in 1863 in een Quakergezin in Maine (Verenigde Staten). Over zijn ouders schreef hij zelf 'Dit was een Quakerthuis, het product van generaties van diep innerlijk religieus leven'. Hij raakte in mystiek geïnteresseerd door het lezen van Emerson, en pas daarna kreeg hij ook zelf, op zijn vierentwintigste, zijn eerste mystieke ervaring. Rufus Jones was een van de meest invloedrijke Quakers van de laatste honderd jaar, en niet alleen binnen het Genootschap. Hij was historicus, filosoof en psycholoog, en onder Quakers de enige die tweemaal de 'Swarthmore-lezing' heeft gehouden. Vanaf 1893 heeft hij geijverd om de verdeeldheid tussen de verschillende Quakergroeperingen op te heffen, onder meer door de essentie van de Quaker overtuigingen opnieuw te doordenken, waarbij hij zich, bij voorbeeld, afzette tegen iemand als Gurney die de Verzoeningsleer aanhing. Na een ontmoeting met Gandhi in 1927 formuleerde hij een nieuwe aanpak van hulpverlening, die de overtuiging van degenen aan wie hulp geboden werd respecteerde. Vrijwel in zijn eentje was hij verantwoordelijk voor de nieuwe bloei van de Quaker beweging in Amerika.

Hij schreef wel vijftig boeken, waarvan een aantal over mystiek, die ook nu nog uiterst leesbaar zijn, en waarin hij het bijna onbenoembare (het numineuze) in heldere taal weet te verwoorden. In zijn werk gaan het autobiografische en het theologische naadloos in elkaar over. Jones maakt onderscheid tussen negatieve mystiek, en affirmatieve mystiek. Hoewel de meeste mystici een beetje van allebei zijn, zoekt de eerste vorm voornamelijk naar contact met een God die als een onpersoonlijke kracht wordt gezien, waar de tweede, die van hemzelf, een God zoekt met wie het contact persoonlijk is, de Geest waarmee onze geest wederzijds contact kan maken. Rufus Jones werd opgeleid aan Haverford college en studeerde talen en filosofie aan de Universiteiten van Haverford en Heidelberg. Met behulp van een beurs van de Britse Quaker Joseph Rowntree deed hij historisch onderzoek naar de ontwikkeling van de mystiek. Samen met William Charles Braithwaite publiceerde hij een boek in zeven delen hierover, twee over de ontwikkeling van de mystiek en vijf over de geschiedenis van de Quakers. Hij werkte ook jarenlang als docent bij verschillende Quakerscholen.

In 1893 werd Rufus universitair docent filosofie bij Haverford College en hij gaf hier meer dan veertig jaar college, waarna hij als emeritus verbonden bleef aan Haverford college tot aan zijn dood in 1948. Hij schonk zijn persoonlijke bibliotheek aan deze universiteit. Van 1893 tot 1912 was hij de eindredacteur van *Friends Review* en zijn opvolger *American Friend*.

Hij moet een aardige en interessante man zijn geweest, bezield door zijn diepe geloof, een verzoener waar dat maar mogelijk was, een inspirerend hoogleraar voor generaties studenten van Haverford College, een gepassioneerde actievoerder die niemand tegen zich in het harnas joeg, iemand met veel gevoel voor humor, grote en weidse kennis en een begaafd spreker.

Rufus Jones was ook de oprichter van het American Friends Service Committee in 1917. Hij was de eerste voorzitter van dit comité en bleef er gedurende zijn hele leven bij betrokken.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verleende AFSC hulp aan vluchtelingen en slachtoffers.

Op een bepaald moment verzorgden de Quakers via AFSC ten minste één maaltijd per dag voor meer dan een miljoen kinderen!

In 1938 ging Rufus naar Berlijn om het op te nemen voor de Duitse Joden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog gaf Rufus zelf leiding aan het vluchtelingenwerk. Na de oorlog werd verzoenings- en vredeswerk gedaan. Voor deze werkzaamheden kreeg AFSC, samen met de Britse zusterorganisatie Friends Service Committee, in 1947 de Nobelprijs voor de Vrede. Maar Jones is ook belangrijk geweest voor de in 1931 opnieuw opgerichte Nederlandse Jaarvergadering. Er waren daarvoor wel bijeenkomsten, onder andere bij Kees Boeke, en De Vriendenkring (sinds 1929) was er ook al, maar het heropgerichte Religieus Genootschap der Vrienden in Nederland bestaat pas sinds 14 juni 1931.

Jones voorzag in een behoefte: de opnieuw opgerichte Jaarvergadering (1931) wilde meteen een Nederlandse editie van 'Faith and Practice' uitgeven, maar het duurde zo lang voor die klaar was dat Rob Limburg, in opdracht van het Genootschap, Jones' boek *The Faith and Practice of the Quakers* uit 1927 vertaalde en bewerkte tot het in 1931 verschenen *Quakergeloof en Quakerleven* (Den Haag, Servire). Dit was inderdaad heel geschikt als 'Faith and Practice' en kan nog steeds actueel genoemd worden¹³. Later stelde Rob Limburg *Leven uit het innerlijk Licht* samen uit het Britse *Faith and Practice* van 1925.

Misschien nog wonderlijker is de manier waarop schoonheid doorbreekt. Het breekt niet alleen door op een paar sterk georganiseerde punten, het breekt vrijwel overal door. Zelfs de kleinste dingen openbaren het net zo als de meest verheven dingen, zoals de sterren. Wat men ook ziet door de microscoop, een beetje schimmel bijvoorbeeld, het is doortrokken van schoonheid. Alles, van een dauwdruppel tot de berg Shasta, is drager van schoonheid. En toch heeft schoonheid geen functie, geen nut. Haar waarde is intrinsiek. Het is een geschenk van pure genade (...) Het moet wel betekenen dat achter de dingen een Geest aanwezig is die geniet van schoonheid op zich en die de wereld er overal mee overstroomt. Waar zij kan doorbreken breekt zij ook door en dat wij er ons in verheugen toont dat wij in zekere zin verwant zijn aan de Schenker en Schepper van die schoonheid.
Rufus Jones, 1920, QF&P 26.32

De eerste Vrienden ontdekten dat Stille een van de beste manieren is om je voor te bereiden op gemeenschap met God en voor het ontvangen van inspiratie en leiding. Stille op zich is uiteraard niet magisch, het kan louter leegte zijn of de afwezigheid van woorden, geluid of muziek. Het kan een gelegenheid zijn te slapen of het kan slechts een dode vorm zijn. Maar het kan ook een intensieve rust, een vitaliserend zwijgen, een creatieve vrede, een daadwerkelijk moment van wederkerige en wederzijdse relatie met God zijn.
Rufus Jones, 1937. QF&P 2.16.

Rufus Jones werd gevraagd Schrijver te zijn tijdens de tweede Wereldconferentie van de Quakers vlak voor de Tweede Wereldoorlog in 1937.

¹³ Dit boek is weer de basis geweest van de bewerking van Daniël Mok in 2006 tot *Quakers: Triomf en tragiek van het geweten, beeld van een humanitaire religie, met een voorwoord van Rudolf Otto, de grote Duitse theoloog, auteur van Das Heilige (1917) die o.m. het woord 'numineus' in omloop bracht.*

Hij schreef hierover:

Met betrekking tot de Wereldconferentie hoop ik oprecht op goede resultaten, maar ik ben nogal teleurgesteld geworden wat betreft grote conferenties en bijeenkomsten.

Ik vestig mijn hoop op stille processen en kleine kringen waarin vitale en transformerende gebeurtenissen plaatsvinden. Maar anderen zien het anders en ik respecteer hun oordeel.

Rufus Jones, 1937. QF&P 24.56

Pierre Ceresole (1879-1945)

Pierre was een Zwitserse pacifist, zoon van een rechter en opgevoed in de gevestigde kerk.

Op een dag, toen hij zeventien jaar oud was, wandelde hij in de bossen van Lausanne. Zoals hij later schreef werd hij op dat moment “gegrepen door de ontdekking dat je, om iets constructiefs te doen in de wereld, eindeloos oprechter, meer direct en meer levendig moest zijn dan de kerk was. Ik voelde iets als een heilige toewijding aan de Waarheid...”

Nadat hij was afgestudeerd als ingenieur reisde hij de wereld over en voorzag in zijn onderhoud met allerlei soorten werk: kippenhokken schoonmaken, baas bij een oliebron, Franse literatuurles in Honolulu. Hier begon hij te merken dat onderscheid naar klasse, ras of rijkdom verkeerd is. Hij keerde in 1914 terug naar huis en gaf zijn erfenis aan de staat, verklarend dat de leer van Christus belangrijker was dan politieke wijsheid of zakenverstand.

Na de Eerste Wereldoorlog bracht Ceresole voor het eerst een groep vrijwilligers uit verschillende landen bijeen. Zij gingen huizen bouwen bij Verdun (Frankrijk), dat in de oorlog verwoest was. Dat was het begin van een internationale werkkampbeweging die vele vrijwilligers samenbracht om te helpen, elke keer als er een ramp had plaatsgevonden: de International Voluntary Service for Peace of – zoals deze beweging in Nederland bekendstond – de Internationale Vrijwillige Hulpdienst (IVH), nu bekend als Vrijwillige Internationale Actie (VIA). Hierbij hebben ook veel Nederlanders gewerkt. Ceresole's ideaal was dat de internationale groepen tot vriendschap tussen de volken zou leiden. In India bood hij met een kleine groep hulp toen daar een aardbeving was geweest die gepaard ging met watersnood. Zij werkten er samen met Gandhi.

Terug in Zwitserland besloot Pierre in 1936 lid te worden van het Religieus Genootschap der Vrienden.

Jij zegt: “Maar met de beste wil van de wereld, kan ik niet het punt bereiken om in God te geloven”. Welnu, als je in hem wilt geloven, als je iets groots voelt achter alles en niet slechts woorden, wel, werk voor God en je zult zien dat het niet op hetzelfde neerkomt als in hem geloven, maar op iets oneindig meer levends, meer reëel, krachtiger, iets dat je vervult en overtuigt, meer dan wat dan ook dat jij je vagelijk kunt indenken onder de naam van een ‘werkelijk en levend geloof’: een realiteit, een leven en geen woorden.

Pierre Ceresole, 1935, QF&P 26.26

Ik voel heel sterk dat het geestelijk leven absoluut verlangt dat we niet geïsoleerd blijven. Het is deze diepe behoefte om uit een langer en gevaarlijk isolement te geraken die er bij me op aandringt nu lid te worden van de Quakers. Het is steeds duidelijker voor me dat het alleen in de boezem van een religieuze familie is, vrij maar sterk ingesteld, waar het individu in staat is de wereld de diensten te verlenen die zij zo erg nodig heeft en die geen politiek – die niet gebaseerd is op een diepe inspiratie – kan hopen te organiseren.

Pierre Ceresole, 1936, QF&P 10.29

Wat zoveel indruk maakt is, dat wanneer woorden elkaar opvolgen het effect vermindert, terwijl bij elke slag met de pikhouweel het effect sterker wordt. Men krijgt snel genoeg van woorden, maar men krijgt niet snel genoeg van creatieve dienstverlening.

Pierre Ceresole, uit het archief van de SCI.

De positie van de pacifist is ondraaglijk als die niet ook zelf intensieve, praktische actie onderneemt...We hebben de stevige rots van welgericht handelen nodig om die vreselijke hang te weerstaan die ons naar angst, haat en geweld toetrekt.”

Pierre Ceresole, uit het archief van de SCI

Kees (1884-1966) en Betty Boeke (1884-1976)

Kees (Cornelis) Boeke is een omstreden figuur, die burgerlijke ongehoorzaamheid vanuit zijn overtuiging tot het uiterste doorvoerde, en die moest meemaken dat er van zijn aanvankelijke idealen weinig overbleef.

Nadat Kees en zijn vrouw Betty (Beatrice) Cadbury een tijdlang gewerkt hadden in een Quaker jongensschool in Libanon, moesten ze daar weg vanwege het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Kees werd in 1918 Engeland uitgezet met als beschuldiging ‘opruiming’, nadat hij in Duitsland met pacifisten had gepraat en terugkwam met de boodschap ‘Duitschers zijn onze broeders’. Kees en Betty vestigden zich in Bilthoven.

Vanaf 1918, toen de Nederlandse Jaarvergadering nog niet heropgericht was, vonden er in het huis van Kees Boeke en zijn vrouw, die uit het geslacht van Quaker chocoladefabrikanten kwam, al bijeenkomsten plaats. Boeke, die lid was van de Britse Jaarvergadering, is zelf later nooit lid geworden van de Nederlandse, Betty wel.

Het lijkt erop dat Kees Boeke bij de Vrienden veel van zijn idealen terugvond, maar uiteindelijk niet genoeg: hij was anti-kapitalist, christen-anarchist en pacifist, ja, maar ook veganist, esperantist en medeoprichter van Paco (Esperanto voor Vrede), - het latere War Resisters International en de International Fellowship of Reconciliation.

Kees weigerde belasting te betalen waarvan een deel voor militaire doeleinden was bestemd. Aangezien een ander deel voor onderwijs diende, mochten de vier oudste van zijn acht kinderen daardoor niet meer naar school, waarna hij besloot hen en anderen zelf les te geven.

Daarom stichtte hij ‘De Werkplaats’, een school gebaseerd op lesmethoden die verwant

waren aan Montessori en Dalton, een school die tot op de dag van vandaag bestaat. Zijn ideeën over het onderwijs hebben veel goeds teweeg gebracht: met name vanaf de oprichting van de basisschool is zelfstandig leren en verantwoordelijkheid van de leerlingen bijna gemeengoed geworden

Vanwege zijn burgerlijke ongehoorzaamheid kwamen hij en Betty meerdere malen in de gevangenis terecht. Net als Ceresole gaf ook Betty haar vermogen op, maar bij de Boekes leidde dat tot werkelijke honger en armoede. Betty heeft echter altijd trouw achter Kees gestaan, wat hij ook ondernam.

Kees kwam in financiële moeilijkheden omdat zijn huis en bezittingen herhaaldelijk werden geveild vanwege zijn weigering belasting te betalen. Soms waren er geen bedden en moest het gezin op de grond slapen. Later weigerde hij zelfs van iedere staatsdienst gebruik te maken, van post of openbaar vervoer of telefoon, of zelfs van een paspoort. Stemmen was een zonde, want daarmee gaf je mensen macht over een ander. Dat hield hij twaalf jaar vol. Als ze werden bestolen, wat geregeld gebeurde, deed hij geen aangifte, want hij erkende geen politie. Uiteindelijk woonde de familie in een paar tentjes, of in één slaapkamer. Volgens dochter Candia raakte haar zusje ondervoed, omdat er geen geld was om melk te betalen. Als de familie Cadbury het gezin niet in de gaten had gehouden en af en toe iets had toegestopt, had het er met name voor de kinderen slecht uitgezien. Candia beschrijft haar vader als een lieve man, een pure idealist, die weinig oog had voor de realiteit. Dit heeft hem bij sommigen tot een omstreden figuur gemaakt.

Boeke was echter een bezielde en gedreven man, die met name voor de vrede onvergetelijk belangrijk werk heeft gedaan, en talloze mensen wist te inspireren. Maar hij eindigde gedesillusioneerd. Hij werd uit het bestuur van de Werkplaats gezet, mensen lieten hem in de steek, en hij kon niet verkroppen dat alles waar hij zich voor had ingezet, onhaalbaar bleek.

Het Boeke-archief berust bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.¹⁴

De reden waarom Boeke 'zijn' school 'Werkplaats' noemde, was 'dat ik bij "school" altijd geneigd ben te denken aan iemand die "geschoold" wordt en het mijn bedoeling juist is kinderen niet te "scholen", maar hun de gelegenheid te geven door allerlei soort werk zich naar hun eigen aard en aanleg te ontwikkelen. Wat ik dus wilde trachten te vormen was inderdaad een plaats om te werken, vandaar de naam.'

In: Historisch nieuwsblad 5, 2011, een artikel van Co Welgraven over onderwijsvernieuwer Kees Boeke.

¹⁴ www.iisg.nl/archives/nl/files/

Beatrice Cadbury heeft begin jaren zeventig een boekje geschreven over haar man, *Het leven van Kees Boeke*, dat in de grotere bibliotheken te leen is. Daniela Hooghiemstra promoveerde in 2013 op de biografie *De geest in dit huis is liefderijk. Het leven en de Werkplaats van Kees Boeke*.

Jan de Hartog (1914-2002)

Schrijver Jan de Hartog werd op latere leeftijd Quaker. Zijn moeder schreef religieuze boeken en was gespecialiseerd in de middeleeuwse mystiek. Op latere leeftijd bezocht zij regelmatig de Stille Samenkomsten in Amsterdam. Zijn vader was hoogleraar theologie, evenals zijn grootvader. De zoon liep op zijn tiende weg van huis, om mee te varen met een vissersschuit op de Zuiderzee. De ervaringen daar opgedaan beschreef hij later in “Herinneringen van een bramziggertje”.

Zijn leven lang trok de Hartog telkens weer naar zee: hij zat op de grote vaart, maar ook bij de zeesleepvaart en bij de Havenpolitie. Veel van de boeken die hij schreef getuigden van zijn liefde voor de schepen en de golven. Dat was ook het onderwerp van “Hollands Glorie” uit 1940; het werd een internationaal succes en groeide uit tot een symbool van verzet tegen de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Hij schreef ook toneelstukken en later nog met nieuwe wetenschappelijke inzichten rijk gestoffeerde romans. Er verschenen ook detectives van zijn hand. Zijn allround schrijverschap werd in het buitenland ruim erkend, maar in de Nederlandse literaire wereld werd hij niet geaccepteerd.

Nadat hij in 1943 naar Engeland moest vluchten vanwege zijn hulp aan joodse vluchtelingen, heeft hij niet meer in ons land willen wonen.

Toen zijn moeder in 1961 overleed en haar bibliotheek naliet aan de Quakers kwam Jan voor het eerst in aanraking met de Quakers. Hij woonde toen ook een wijdingssamenkomst ter nagedachtenis van zijn moeder bij in Amsterdam. Jan beschrijft die eerste ontmoeting met de Quakers levendig in het boek dat hij later schreef over de herinneringen aan zijn moeder.

De Hartogs vierdelige romanreeks over de geschiedenis van de Quakers: “Het *Koninkrijk van de Vrede*”, schreef hij in de Verenigde Staten en het verscheen eerst in het Engels. “*The Peaceable Kingdom*” werd genomineerd voor de Nobelprijs voor de Literatuur. De vier delen verschenen tussen 1971 en 1975, en de Nederlandse vertaling tussen 1972 en 1975.

Het eerste deel, *Children of the Light (De Kinderen van het Licht)* behandelt het begin van de Quaker geschiedenis vanaf de eerste ontmoeting tussen George Fox en Margaret Fell in het huis van Rechter Fell.

The Holy Experiment (Het Heilig Experiment) speelt in Amerika, tijdens de stichting van Philadelphia door Penn, en geeft met deel III: *The Peculiar People (Het Uitverkoren Volk)* een beeld van de strijd van Quakers om voor de indianen en de gevluchte slaven een leefbaar bestaan mogelijk te maken.

Het vierde deel *The Lamb's War (De Oorlog van het Lam)* speelt in 1940 in Nederland, waar een vernieuwde Jaarvergadering net begint te functioneren.

Uit de vier delen kwam een tv-serie voort over de Quakers..

Zijn boeken brachten de Quakers onder de aandacht van een breed publiek.

Zijn boek “*A view of the Ocean / Herinneringen aan mijn moeder*” (2008) getuigt van de

diepe liefde die hij voor zijn moeder koesterde, zonder wie hij waarschijnlijk geen Quaker zou zijn geworden, waardoor lezers zijn indringende verbeelding van de Quaker geschiedenis zouden hebben gemist.

Zijn avontuurlijk en strijdbaar leven zowel op zee als bij de Voorlichtingsdienst tijdens de Tweede Wereldoorlog in Engeland, omvatte ook werk als adviseur van het Amsterdams Toneel en later als hoogleraar dramaturgie aan de universiteit van Houston, waar De Hartog, na een eenvoudige operatie stierf aan een hartstilstand veroorzaakt door een ziekenhuisbacterie.

Ike Bertels maakte een documentaire over De Hartog, die de NCRV op 03-05-1999 uitzond. Een plaquette te zijner nagedachtenis staat in Maassluis op een sokkel nabij de ligplaats van stoomsleper 'de Furie'.

Jan de Hartog, in Nederland bijna door alle critici hooghartig terzijde geschoven, geldt in Amerika als een vooraanstaand Schrijver, en telt ook in Frankrijk, Duitsland en Engeland volop mee.

J.J. Oversteegen, De Gids, juli-augustus 1990

Hij was een indrukwekkende man, waar alle Hollandsheid uitgewaaid was.

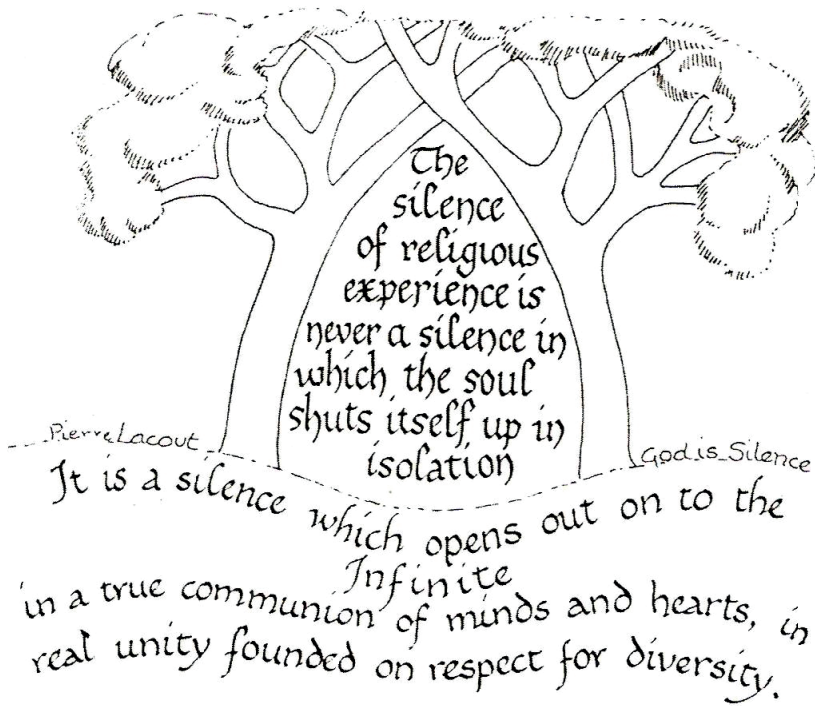
Kees Fens-, Volkskrant, 24-09-2002

Van jongs af aan ben ik een beschouwer geweest. Opportunistisch ook; in diepste wezen. Die observator ben ik altijd gebleven. Op mijn sterfbed zal ik nog denken: Wat jammer dat ik dit niet meer zal kunnen beschrijven. Ik sta toch altijd een stap terug van mijn ervaringen; zelfs de intiemste. Dat betekent een zekere eenzaamheid.]

Ik herinner me mijn eerste schooldag nog goed. Juffrouw Vlaanderen leerde ons het Aap, Noot, Mies. Nog voel ik die overweldigende verrukking van: "Ik kan lezen!" Ik rende naar huis, almaar brullend: "Ik kan lezen! Ik kan lezen!" Mijn vader pakte de Bijbel, sloeg die open, en vroeg me: "Wat staat hier dan?" Later heeft mijn moeder me verteld dat het om het Hooglied ging. En ik zei: "Daar staat Aap. Noot, Mies."

En mijn vader zei: "Nou ja, daar komt het wel zo ongeveer op neer."

Uit: *De interviewer en de Schrijver* [interviews met Ischa Meijer], redactie Connie Palmén, Prometheus 2003.

3. Geloven

Quakers schrikken ervoor terug om hun geloofsovertuiging “voor eens en voor altijd” onder woorden te brengen. Leerstellingheid en dogmatiek zijn Quakers dus vreemd. Quakers zijn en blijven – ook en vooral in dit opzicht – “Zoekers” naar de leiding Gods, het Inwaartse Licht, waarheid, voortgaande openbaring en inspiratie. Dat neemt niet weg dat ook wij Quakers er van oudsher behoefte aan hebben gehad om onze geloofservaringen en onze visie daarop te beschrijven.

In dit hoofdstuk pogen we dan ook inzichtelijk te maken wat Quakers vinden van een aantal voor hun geloofsleven wezenlijke onderwerpen.

3.1 Stille samenkomst

Centraal in het leven van het Religieus Genootschap der Vrienden staat het gemeenschappelijk zoeken naar de ervaring van het Inwaartse Licht. De Vrienden komen regelmatig bij elkaar (meestal op zondagochtend) om samen in stilte te wachten op die ontmoeting met God. De samenkomsten kunnen een bepaalde orde van dienst volgen (een geprogrammeerde samenkomst) of verlopen zonder enige vooraf bepaalde inhoud (een ongeprogrammeerde samenkomst). Daarnaast is er onder Quakers wereldwijd grote verscheidenheid in de mate waarin de stilte een rol speelt. In Nederland worden op dit moment alleen ongeprogrammeerde Quaker samenkomsten gehouden. Daarom beperken wij ons hier tot deze vorm van samenkomst.

De samenkomst staat open voor iedereen, maar het is goed om erbij stil te staan dat zij niet bedoeld is als een op zichzelf staande activiteit: de stille samenkomst maakt deel uit van de weg die de Vrienden willen gaan.

Vrienden hebben door de eeuwen heen ervaren dat allen die zich in de Quaker samenkomst openstellen voor het Inwaartse Licht, zich persoonlijk of als groep door God geleid kunnen voelen. God kan alleen gekend worden door de manier waarop Hij zich in de mens openbaart. Soms dringt deze openbaring tot ons door, soms niet. Maar ook degene die niets van deze openbaring beleeft kan aan de samenkomst een belangrijke bijdrage leveren door zijn/haar (stille) aanwezigheid en die de samenkomst verdiept.

De vorm van de samenkomst

De vorm van de Quaker samenkomst is eenvoudig. Elke plek is geschikt. De inrichting van de plek van samenkomst en de manier waarop de samenkomst precies verloopt zijn afhankelijk van de afspraken die daarover binnen de lokale groep zijn gemaakt. Bij binnenkomst word je begroet door een verwelkomende Vriend. De samenkomst begint wanneer de eerste deelnemer heeft plaatsgenomen. Het einde van de samenkomst wordt aangegeven door een daartoe van tevoren bepaalde Vriend, die gaat staan en zijn/haar burens een hand geeft, waarop iedereen dat doet. Gewoonlijk duurt een stille Quaker samenkomst ongeveer een uur.

Gesproken of gezongen bijdragen

Eén van de aanwezigen kan de inspiratie die in de samenkomst wordt ervaren onder woorden brengen en met de anderen delen. Deze persoon gaat dan staan, verwoordt kort en bondig wat hij of zij te zeggen heeft en gaat weer zitten. Vrienden geloven dat God door ieder mens kan spreken en dat iedereen toegang heeft tot God. Vrienden hechten er waarde aan dat ieder spreken een uitdrukking is van wat men zelf in het hart of leven ervaart of heeft ervaren. Na elke bijdrage zijn we weer een tijdje stil om de woorden goed tot ons door te laten dringen. Omdat iedereen probeert iets te vertolken van wat er diep in hem/haar leeft is het niet de bedoeling dat anderen daar in hun bijdragen, op wat voor manier ook, commentaar op leveren.

Wat doet iedereen in die stilte?

George Fox raadt ons voor de Quaker-samenkomst het volgende aan: *‘Wees rustig en kalm in hart en ziel. Laat je eigen gedachten los. Dan zul je ervaren hoe de goddelijke levensbron in jou je geest tot God zal richten. Daardoor zul je zijn kracht ontvangen en de vitaliteit om elke zware storm, orkaan en tegenwind tot bedaren te brengen. Laat daarom een moment je eigen gedachten, je eigen streven, zoeken, verlangen en voorstellingen los. Rust in de goddelijke levensbron in jou om je geest in God zelf tot rust te laten komen en hem nabij te komen. Dan zul je kracht van hem ontvangen en ontdekken dat hij jou in moeilijke tijden, in tijden van nood, tot hulp zal zijn; dat hij een God is die jou altijd nabij blijft’.*

Vrienden zoeken hierbij ieder hun eigen weg, in het vertrouwen dat het Inwaartse Licht hen hierbij te hulp komt.

Maar het is wel een gemeenschappelijk zoeken, een “samen op weg”, zodat wij elkaar en God ontmoeten in de Stilte. Als dit werkelijk plaatsvindt spreken we van een ‘in de geest verenigde samenkomst’.

De in de geest ”verenigde” samenkomst

Het komt soms voor dat de stilte haast tastbaar wordt. Alle behoefte aan woorden is verdwenen. Op die momenten kunnen de aanwezigen het gevoel hebben dat ze wezenlijk in het Licht met elkaar verbonden zijn. Een gevoel dat we met verwondering en dankbaarheid ervaren, een teken van liefdevolle eenheid.

Die verbondenheid kan ook naar voren komen doordat iemand iets zegt, soms een enkel zinnetje, waarvan een van de aanwezigen het gevoel heeft dat deze bijdrage net het troostende, verlossende woord was waar hij of zij behoefte aan had.

Voorbereiding op de Stille Samenkomst

Voorbereiding op de Quakersamenkomst betekent dat we zorgen dat we er met de juiste geestesgesteldheid aan beginnen. Dat kan bereikt worden door ook gedurende de week de stilte of de verdieping te zoeken. In de ongeprogrammeerde traditie is het niet gebruikelijk dat iemand een bijdrage thuis voorbereidt, maar het kan wel. Toch zal de beslissing om deze bijdrage ook werkelijk te leveren pas genomen kunnen worden in de Quaker samenkomst zelf, omdat alleen daar ervaren kan worden of die bijdrage bij het gevoelen van de samenkomst past.

...Wanneer iemand toelaat dat hij van slaap in de samenkomst overwonnen wordt dan verliest hij het gevoel van de kracht Gods.

Stephen Crisp, 1669. In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 629

Dit stille wachten wordt niet bereikt, noch begrepen, wanneer wij niet bereid zijn onze eigen wijsheid en wil opzij te zetten en ons volledig aan God te onderwerpen. De mens handelt zodoende niet zozeer zelf, maar wordt tot handelen gebracht door het Licht. In onze stille samenkomst heeft ieder zodoende deel aan de vernieuwing en versterking van de gemeenschap en de 'communie' met allen. Dus zien wij het als een plicht bijeen te komen, waarbij het de verantwoordelijkheid van ieder en allen is te wachten op God. Geleidelijk terugkerend vanuit onze eigen gedachten en beslommeringen ervaren wij dan dat het een bijeenkomst is in zijn Naam, waar Hij temidden van ons is, zoals Hij heeft beloofd.

Robert Barclay, (1676 Proposition XI in Apology)

Wanneer gij tot uw Vergaderingen komt, zit dan in stilzwijgendheid, rustend van uw eigen willen en lopen en wachtend op de Heer, met uw gemoederen in het Licht bevestigd waarmee Christus u verlicht heeft, totdat de Heer zijn leven op u ademt, u verkwikt, u voorbereid en uw geesten en zielen opwekt om u bewaam te maken voor een zuivere en geestelijke offerande.

William Penn, 1677. In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 29

Om nu en dan met het volk des Heren op hem te wachten en om tot stilheid te komen uit de vele bezigheden die in de wereld zijn en in stilzwijgendheid te wachten om de ontspringing van het leven en de kracht Gods in het innerlijk te voelen.

Elizabeth Hendriks, 1683. In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 538.

Zij geloven, dat in de stille tijd, dat zij samen zijn, zij gezamenlijk iets vinden, dat zij alleen niet gevonden zouden hebben. Dat is 'the seed', het zaad van het goede, dat in ieder mens, zonder enig onderscheid, is verborgen.. De moeilijkheid is dat het leven zo druk is, zo lawaaig!...Ook in het overdrachtelijke, in het geestelijke is dat het geval. De Quakers zijn mensen, die gezamenlijk even stil staan in dit drukke leven; die gezamenlijk stil zijn en zich rekenschap willen geven van hun eigen stuk eeuwigheid; van hun gezamenlijk stuk eeuwigheid.

Corry Laman Trip, 1935.

Datgene dat wellicht het diepste en het wezenlijkste is bij de Quakers is de zwijgende samenkomst. Het is het sterkste en meest broze, wij laten het leven van alledag in ons wegzinken om het eeuwige deelachtig te worden en voelen dat deze werkelijkheid dieper, rijker, waarachtiger wordt.. Zijn er nog woorden nodig om duidelijk te maken wat de dragende gemeenschap der Vrienden in de zwijgende samenkomst betekent? Waarom hier iets aanwezig is, dat ons ver boven het individuele gebed uit heft?

Manfred Pollatz, 1936

Het woord Inwaarts duidt een beweging aan, evenals er in het woord voorwaarts, opwaarts, neerwaarts, achterwaarts zit. Het is een dynamisch woord.

Het Licht is inwaarts. Het zoekt ons, het vindt ons, het verlicht ons, het verwarmt ons. Het

is ook voorwaarts, naar de wereld toe. Het is ook achterwaarts: Terug als je te ver verkeerd gelopen bent. En neerwaarts, als je je zelf op een te hoog voetstuk hebt gezet, en denkt dat je het zelf wel allemaal alleen kan doen, zonder het Licht, buiten het Licht om.

Dina van Dalfsen, In: *Het inwaartse Licht bij de Quakers*, 1940.

Een persoonlijke getuigenis, hoe aarzelend en onbeholpen geuit, maar ontsproten aan ter plaatse gevonden contact met God, kan het niveau van een wijdingssamenkomst onverwacht verhogen. Door zulk een verhoging (die ook zonder een gesproken getuigenis tot stand kan komen) gaat de verwachting over in beleving van eenheid. Het deelhebben aan deze collectieve ervaring is niet de enige gave die de wijdingssamenkomst in haar schoot bergt. Daarvan weten mensen mee te spreken die in de wijdingssamenkomst een individuele zegen mochten ontvangen. Niet altijd, slechts zelden dringt dit tot derden door. Deze individuele ervaring wordt meestal, als een heilsgeheimenis in de stilte bewaard.

Piet A. Kappers, 1956 .

In iedere bijeenkomst, waar mensen samenkomen om God te zoeken, is het goed zijn. De essentiële waarde van iedere samenkomst wordt bepaald door de God-gerichtheid ervan. Daarom betreur ik in mijn gescheidenheid van u allen vooral dit: dat ik vrijwel nooit een wijdingssamenkomst meemaak. Daar immers zoeken wij, tezamen en als Vrienden, God in de stilte.

Eg van Meer, 1957.

Het was deze stille meeting, in alle ongetrainde onvolkomenheid soms, die ons hart bleef trekken. Want daarin vielen woordschermen weg, die ons in ons traditionele milieu zochten te omhullen. Voor ons, en dit is wellicht uitsluitend een karakteruitkomst en zeker geen verdienste, sprak Gods stem onverhulder in deze stilte. Zodat we in een gewone kerkdienst meestal het begin, een lied, een Bijbelwoord, een preekbegin, konden opnemen en daarmee zelf een lijn volgden om met schrik aan 't eind te merken dat we zelf een preek gedacht hadden.

Rien en Rieke Buter, 1960

Het laatste punt, misschien het belangrijkste, is het feit, dat het Quakerisme "moeilijk" is. Is het niet veel eenvoudiger om een voorganger te hebben, die bemiddelaar is tussen God en de mensen? De voorganger kan zeggen wat hij mag en niet mag. De Quaker moet het voor zichzelf uitmaken. Van leden zelf wordt veel meer geëist. Er is een zekere "mental training" voor nodig. Ik denk hierbij in de eerste plaats aan de 'meeting'. De meeste mensen zullen hier in het begin veel moeite mee hebben. Het zal een hele tijd duren eer dat de meeting werkelijk iets voor hen betekent.

Frans Ketner, 1960.

Indien wij het voorbeeld van Jezus navolgen, zal dat ons brengen tot een ijverig zoeken naar meer klaarheid, meer kennis en meer beleving van onze verantwoordelijkheid ten opzichte van het leven. Een dergelijk antwoord op het voorbeeld van Jezus vinden wij van meer belang dan betuigingen van ons geloof in hem. Door in stilte naar God te luisteren en door spontaan deel te nemen aan onze erediensten ontdekken we de kracht om antwoord te geven aan God,

die in ons en in onze naaste en in de wereld is. Indien wij willen voorkomen dat ons leven zo wordt ingenomen door andere dingen dat wij aan dat antwoord aan God niet meer toekomen, moeten wij soberheid gaan betrachten.

Groep jonge Quakers, 1960.

Wij moeten leren onderscheiden tussen onze eigen ideeën en de innerlijke leiding. Wij moeten ontdekken wat het verschil is tussen: dit doe ik, omdat ik zie dat het nuttig en nodig is, en: ik begrijp dit niet, maar ik waag het er mee, omdat ik dit gevoel herken en ondervonden heb dat God mijn weg effent als ik het volg.

Dina van Dalfsen, 1965

Er zijn naar mijn overtuiging vele wegen die kunnen leiden tot een ontmoeting tussen God en de mens. Een van deze wegen is het “stil-zijn” waarbij de mens zich, alleen of samen met anderen, openstelt voor “dat van God in hem”. En waarbij hij bidt en God vraagt om inzicht en kracht bij zijn pogen Gods opdracht in zijn levenswijze gestalte te geven. Zij die deze weg bewandelen worden Quakers genoemd. Ik ben Quaker! Mijn ontmoetingen met God waren nooit zo intiem, zo intens, dan de keren dat zij plaats mochten vinden tijdens een meeting waarin ik bewust mijzelf openstelde voor Hem in eerbiedig stil-zijn. Ik heb daarbij nooit Gods stem gehoord noch zijn beeltenis voor ogen gehad, maar ik heb vaak Gods aanwezigheid op een niet te beschrijven wijze ervaren. Zijn wil begrepen, Zijn kracht ontvangen die me in staat stelde Zijn opdracht te aanvaarden. Ook heb ik somtijds in de houding of in de uiting van vrienden, met wie ik in een uur van stilte mocht samenzijn, hún ontmoeting met God herkend, voelend hoe Gods liefde in hen was.

Ton Bosman, 1972

God is liefde, lezen we in de brief van Johannes, en wie in de liefde blijft, blijft in God en God blijft in hem. Indien er iets van liefde in ons blijft kunnen wij niet helemaal verdwalen. De stilte en de innerlijke eenzaamheid is voorwaarde voor het contact met dat van God. Onze wijdingssamenkomsten kunnen ons helpen deel te hebben aan het leven van de stilte. Onze houding moet een verwachtede houding zijn, op het innerlijke gericht. Dit houdt in, dat ik eerder passief in het leven sta, dan actief.

Adolf Woldendorp, 1972

Je bent een Quaker, je hebt gekozen, je weet dat je in een Quakermeeting met anderen God kunt vinden. Dat samenzijn is een scheppende bron, daar is meer aanwezig dan wat men met ogen kan zien. Daaruit ontstaat de verantwoordelijkheid voor de ander, voor opdrachten in de buitenwereld.

Miep Lieftinck, 1982

‘Mirembe’ – ‘Ik kom tot je in Vrede’. Met deze hier gebruikelijke groet willen wij alle Vrienden ter wereld groeten vanuit Kaimosi, Kenia, waar wij samen luisteren naar de weg van de vrede; waar wij samen wijdingsdiensten hebben gehouden met stilte, Bijbelteksten, gesproken bijdragen en gezang. Wij hebben ingezien, dat zelfkennis, eerlijkheid tegenover ons zelf en waarheid een onmiskenbaar deel uitmaken van ons Quakergetuigenis. We hebben ervaren,

dat de vernieuwende kracht van Gods liefde altijd beschikbaar is, die zowel onze zwakheden als de wanhoop van de wereld in beroering zal overwinnen. Wij zijn onze verschillende manieren van Quakerzijn gaan begrijpen en samen willen wij getuigen van de gelijkwaardigheid van alle mensen, mannen en vrouwen, jongeren en ouderen van alle rassen en volkeren. Deze gelijkwaardigheid vraagt om een nieuwe en krachtige aanpak van sociale verhoudingen, waarbij inbegrepen een zuiver reageren op de noden van zowel onderdrukten als onderdrukkers. Als wij zelf overheersend of angstig zijn, staan wij het tot stand komen van vreedzame betrekkingen en het zoeken naar vrede in de weg. Ons beschikbaar zijn voor God en ons in stilte open staan voor inspiratie van het Innerlijk Licht zijn onze bronnen van kracht en vrede. Laat ons Vrienden, ons leven en het Religieus Genootschap der Vrienden in Gods handen leggen. Moge die vernieuwende geest in en door ons werken, zodat wij de ons toebedachte rol mogen spelen met moed, hoop en vreugde.

Zendbrief van de 15e driejaarlijkse bijeenkomst van FWCC, Kaimosi, Kenia, 1982.

Het begin van de geloofsgemeenschap ligt niet bij de sacramenten als heils instellingen of symbolen, maar bij het diepe verlangen naar en de ervaring van de gemeenschap, de verborgen omgang, met God. Dit wordt voor Quakers het meest volledig uitgedrukt in de stille samenkomst waarin het spontaan gesproken woord, de (Bijbel)lezing, getuigenis en gebed een uitdrukking zijn van dat verlangen, die hoop en die geloofservaring. Onlosmakelijk daarmee verbonden is het handelend in de wereld staan en de bewustwording van onze verantwoordelijkheid voor onze medemensen en de schepping.

Uit: Reactie Nederlandse JV op het rapport 'Doop, Avondmaal en Ambt' van de Wereldraad van Kerken, 1985.

Gezamenlijk staan we open voor Gods geest, dat is heel iets anders dan opgaan in de volheid van het Niets. Een toestand die ik niet verlang te kennen. Wij zoeken toch niet in de wijdings-samenkomst de grote Leegte?

Anton Kalff, 1995.

Quakergeloof heeft alles te maken met ervaring. Want dit geloof is de ervaring van Gods nabijheid, van eenheid met God/het goddelijke. Al moeten we daar tegelijk aan toevoegen: het is ook de ervaring van het ontberen van deze nabijheid, van deze eenheid. Daarom is er sprake van zoeken, verlangen, openstellen. Quakergeloof is dus vervulling, en verlangen. Deze kern heeft zich aan de Vrienden onthuld als levensbron..

Henk Ubas, 1998.

Vrienden kunnen helpen door zich bij het binnenkomen niet te laten afleiden door oppervlakkige gesprekken voor de meeting, voortdurend geblader in boeken enz. De Vrienden hebben in het verleden steeds weer gewezen op de centrale plaats van de meeting. Het is het centrum van ons dagelijks leven, de tijd waarin we samen de bron van ons leven en de kracht ontdekken – de levende Christus. Iets zo belangrijks vraagt onze constante aandacht. Ook gedurende de voorafgaande week.

Henk Ubas, 1999.

Misschien houden we ons te vaak stil. Of zouden onze daden voor ons moeten spreken? Is dat genoeg (gebleken)? Ik weet het niet. Wel weet ik, dat we onze rijkdom zouden moeten delen; de rijkdom van de kracht, die we ervaren in onze stilte, en die onze menselijke begrippen te boven gaat.

Irene Visser, 2002.

Door mijn stil zijn probeer ik de nabijheid van God te voelen. Die nabijheid is voor mij een alledaagse werkelijkheid, maar ik leef er aan voorbij. Door met anderen stil te zijn voel ik mij met hen verbonden omdat we allen hetzelfde verlangen. In de stilte plaats ik ook mijn zwijgen, dat is als een vaartuig dat leeg blijft door mijn onwetendheid, maar mijn enige antwoord omvat aan het onkenbare Goddelijke mysterie. Het bootje heeft geen ballast, het dobert rond op de zee van stilte. Soms blaast ineens de wind mijn kleine zeil bol en hoef ik het roer alleen maar vast te houden, niet te sturen.

Thea Droog, 2013

3.2 Bijzondere Stille Samenkomsten

Bij speciale gelegenheden kan een plaatselijke groep gevraagd worden om deze momenten te markeren door het houden van een bijzondere Stille Samenkomst, bijvoorbeeld bij huwelijk, overlijden of jubilea.

Zo kunnen partners een huwelijk of andere duurzame relatie willen bevestigen in een Stille Samenkomst. Maandvergaderingen zullen op verzoek een bijzondere Stille Samenkomst houden om te vieren dat twee mensen besloten hebben samen door het leven te gaan. Zij dienen hiertoe een schriftelijk verzoek bij de Schrijver van de Maandvergadering (plaatselijke groep) in. Ten minste één van de twee partners dient lid te zijn van het Genootschap, dan wel regelmatig de samenkomsten te bezoeken. De Maandvergadering overweegt het verzoek en wijst twee Bezoekende Vrienden aan, die met de partners in een gesprek nagaan wat hun verwachtingen zijn. De Maandvergadering kan vervolgens besluiten tot het houden van een bijzondere Stille Samenkomst om die duurzame relatie te bevestigen.

In die samenkomst staan beide partners op en beloven elkaar trouw in zelfgekozen bewoordingen. Het is gebruikelijk dat na afloop alle aanwezigen met hun handtekening op het trouwdocument bevestigen dat zij getuigen zijn geweest van het uitspreken van de beloften.

Evenzo kan een Maandvergadering gevraagd worden om een bijzondere Stille Samenkomst te houden om een overleden Vriend of trouwe bezoeker van de samenkomsten te herdenken. Tijdens een sobere bijeenkomst kunnen de Vrienden dan in stilte samen, in dankbaarheid voor het leven van de overledene, Gods aanwezigheid ervaren.

Omdat bijzondere samenkomsten vaak worden bijgewoond door bezoekers die niet vertrouwd zijn met Quakersamenkomsten is het aan te bevelen dat de Schrijver of een andere Vriend een korte inleiding houdt over de wijze waarop onze samenkomsten gehouden worden.

Geen dominee of ambtenaar heeft hun huwelijk ingezegend of bevestigd. Het huwelijk is hun geschenk van God aan elkaar, en een geschenk van de Samenkomst aan hen beiden. En nadat ze dat geschenk gegeven hebben, zullen ze, vanaf die dag, verenigd en onderling afhankelijk zijn. Hun huwelijksceremonie, gebaseerd als ze is op zelfvertrouwen, eenvoudig en gelijkwaardigheid, wordt zo een metafoor voor het hele Quaker leven.

Robert Lawrence Smith: *A Quaker Book of Wisdom*. London 1998.

Quakerhuwelijken zijn vaak bijzonder mooie gebeurtenissen en Stille Samenkomsten tegelijk. De gasten worden verwelkomd door een Vriend die uitlegt hoe het bij Quakers toegaat – voor velen zal dit hun eerste ervaring zijn – en de ruimte vult zich langzaam met die diepe, bekende stilte. Als ze voelen dat het moment daar is, staan de mensen die gaan trouwen op, en spreken hun verklaring uit. De Samenkomst valt terug in de stilte. Tijdens die stilte kunnen gasten spreken om hun liefdevolle steun te uiten.

Geoffrey Durham, *Being a Quaker, a Guide for Newcomers*. Oxford 2011

3.3 Inkeer en gebed

De eerste Vrienden voelden al aan dat één Stille Samenkomst per week te weinig is voor het geloofs- en gemeenschapsleven. Daarom kwamen de Vrienden vroeger ook midden in de week samen voor een wijdingssamenkomst.

Tegenwoordig is er slechts één dienst per week en zelfs dan is lang niet iedereen in staat die elke zondag bij te wonen.

De leiding van het Licht dringt zich, in tegenstelling tot de (ver)leiding van de wereld en het ego, niet op aan de mens, maar moet actief gezocht worden. Daarom is het belangrijk om God te zoeken in momenten van stilte en inkeer.

Dat kan op vele manieren. Hiervoor zal de één zich terugtrekken in de natuur, terwijl de ander gewoon in stilte gaat zitten. Weer anderen zullen de Bijbel pakken of een ander inspirerend boek, om van daaruit de weg gewaar te worden die men heeft te gaan of om zich dichter bij God te voelen. Ook de *Overwegingen en Vragen* (zie hoofdstuk 10) kunnen als hulpmiddel worden gebruikt om het eigen leven tegen het Licht te houden.

Door afstand te nemen van zichzelf en als ‘buitenstaander’ het eigen functioneren te beschouwen komt men tot dieper inzicht in innerlijke roerselen en motieven. Zo kan men zich door inkeer niet alleen boven het alledaagse verheffen, maar ook tot zelfonderzoek komen. Het zoeken naar het Licht brengt ons vaak op de goede weg. Wij ontdekken wie wij zelf zijn en krijgen steun om ons te helpen in waarachtigheid te leven vanuit “het Licht dat ieder mens verlicht”.

De momenten van stilte en inkeer wekken op onnaspeurbare wijze het verlangen in ons naar het Koninkrijk van Vrede en stimuleren ons de medemens als partner en niet als hinderpaal of tegenstrever te zien. Een actief individueel geloofsleven en de gezamenlijke Stille Samenkomst versterken elkaar in hun positieve invloed op de kwaliteit van leven van het individu en op dat van de gemeenschap als geheel.

‘Laat af en wordt je bewust dat ik God ben’

Psalm 46, vers 11

Judith, een zeer bijzondere en begaafde vrouw, die van Doopsgezind Quaker was geworden en tot haar dood in 1664 alle Quakergroepen in ons land o.a. in Alkmaar, Haarlem, Leiden, Rotterdam geregeld bezocht schreef eens: “...en als gij te eniger tijd weinig opwekking gevoelt, denkt dan niet dat God zich niet om u bekommert; maar keer in tot u zelf, tot het zuivere Licht, en laat dit uw rustpunt zijn. Dan kan het wezen dat gij de oorzaak zult ontdekken waarom het besef van de Tegenwoordigheid van God u tijdelijk had verlaten, zodat gij, de oorzaak daarvan verwijderende, God weer zult beleven tot uw eigen vertroosting.” Judith Zinspenning, 1660-er jaren.

Wacht niet alleen dagelijks mijn dierbare Vrienden, maar wacht zelfs alle uren op God. Ach, hoe dikwijls spreekt David van het wachten op God? (...) Vertrek daarom naar uw heilige binnenkamers, zijn Stilte, en de Heer zal u troostend toespreken.

Gezegend zijn degenen die op hem wachten.

William Penn, 1677.

In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 66

Alleen wie zelf stil kán zijn, kan het zelf beleven van “God-verwachtende stilte” doormaken. Wel is een ieder ertoe instaat, doch velen komen slechts zelden tot het beleven van deze Godgewijde stilte, en soms wordt deze stilte niet als zodanig herkend door de persoon die ze beleeft. Wij moeten onszelf op dat punt waakzaam houden, ja het met ernst zoeken d.w.z. het rumoer weten te ontgaan.

Daan Daamen, 1938

Laten wij het vooral aandurven, stil te zijn, niet alleen in de wijdingsamenkomst, maar ook in onze eigen kamer, en om tijd te hebben voor een gebed.

Lyd van Andel, 1957.

Wat gebeurt er in het heelal?

Ignatius van Loyola heeft eens gezegd:

“Ik kom van God, behoor aan God, en ik ga naar God terug”.

Deze drie getuigenissen zijn excellente onderwerpen voor een meditatie.

Zij veronderstellen wat alle christelijke gebeden veronderstellen: dat wij niet bidden in een vacuüm.

Als ik bid is het meest belangrijke dat ik tot die diepe innerlijke realisatie kom van wat er plaatsvindt in de kosmos.

Er is een proces van kostbare verzoening gaande in het hier en nu.

Het bevestigt dat God de grond van ons bestaan is en dat Hij de liefdevolle helper is voor iedere man en vrouw die in deze wereld komt.

God kwam tot ons zichtbaar in de persoon van Jezus Christus. Dat gaat nog steeds door.

Deze bevrijdende liefde kan elke scheiding verzoenen, elke tweedracht, elke onenigheid.

Wanneer ik bid, begin ik niet met dat proces. Dat is reeds aanwezig, dat zette mij aan tot bidden.

“Je zou mij niet zoeken, als je mij niet reeds gevonden had.”

Wanneer ik bid, ontwaak ik, ik luister en ontdek dat het vertrouwen in mijn gebed opgenomen werd in een kracht machtiger dan ik mij had kunnen voorstellen, als ik dat niet zelf ervaren had.

Douglas Steere in: *‘Prayer in the Contemporary World’*

Bidden is jezelf relativeren. Leven kan bidden zijn als je voldoende ruimte laat voor zelfrelativering, voor spel.

Een bijdrage in de wijdingssamenkomst tijdens de Algemene Vergadering, 1998

Spiritueel leven betekent: leven vanuit je hart, je geest, je lichaam, je omgeving – vanuit een heelheid. ‘Ik kwam zodat zij zouden leven’, zo zegt Jezus, ‘zodat zij ten volle zouden leven’ (Joh. 10:10).

Zo vormt spiritualiteit de weg naar heelheid van mensen, natuur, milieu, van de Schepping.
Henk Ubas, 2000

3.4 Getuigenissen

Johannes vertelt in zijn evangelie (Johannes 1:9) dat hijzelf er was om te getuigen van: “het ware licht dat ieder mens verlicht en dat naar de wereld kwam”. Quakers verstaan hieronder dat er “iets van Gods licht”, of anders gezegd: “dat van God” is in ieder mens. Dit verstaan van de wijze waarop God werkt in het leven van mensen, heeft bij de Vrienden geleid tot de inzichten dat iedereen gelijk is voor God, dat we anderen lief horen te hebben als onszelf, dat we op een eenvoudige en duurzame wijze dienen te leven, opdat anderen eenvoudigweg kunnen leven, dat we de natuurlijke hulpbronnen van onze planeet eerlijker gaan delen en dat we zullen bouwen aan de vrede in onze wereld.

Deze innerlijke leiding, dit inzicht, wordt door Quakers aangeduid als ‘getuigenis’. Er zijn getuigenissen waarnaar Vrienden proberen te leven. De ene Vriend legt meer nadruk op een bepaald getuigenis en een andere weer op een ander getuigenis. Deze getuigenissen hebben in de loop der tijd verschillende prioriteiten en andere bewoordingen gekregen, mede vanwege de maatschappelijke actualiteit. En ook nu is het ene getuigenis wezenlijker voor de één, waar een ander vooral leeft naar een ander, maar ze grijpen in elkaar en zijn aan elkaar verwant omdat ze allemaal voortkomen uit dezelfde innerlijke leiding.

Enkele voorbeelden van Quakergetuigenissen zijn: integriteit, vrede en geweldloosheid, eenvoud van leven, gelijkwaardigheid van allen, het vermijden van gokken, het weigeren de eed af te leggen, verzet tegen de doodstraf, het bevorderen van sociale en economische rechtvaardigheid en een eerlijk delen van de natuurlijke hulpbronnen.

Hierna worden enkele van deze getuigenissen iets meer in detail besproken.

Vrede:

Quakers geloven dat oorlog niet in overeenstemming is met dat wat Jezus ons leert: “Heb je vijanden lief, wees goed voor wie jullie haten” (Lucas 6:27). De eerste Quakers probeer-

den de wortels van conflicten en oorlog te ontdekken en te handelen in een geest die alle aanleiding tot gewapende conflicten en oorlogvoering wegneemt. Het Vredesgetuigenis is altijd een bron van inspiratie geweest voor de Vrienden door de eeuwen heen, want het wijst een weg naar een manier van leven die goede relaties tussen alle mensen, ja zelfs alle schepselen, insluit. Als religieuze gemeenschap hebben wij ons gezamenlijke getuigenis tegen oorlog en geweld gedurende onze hele geschiedenis altijd gehandhaafd. Zo hebben Quakers veel gedaan om het verbieden van de inzet van landmijnen en kindsoldaten op de internationale agenda te krijgen.

Voor veel Quakers is dit vredesgetuigenis een van de meest fundamentele Quaker-getuigenissen. Zij zijn zich er van bewust dat het vredesgetuigenis een zware verantwoordelijkheid met zich meebrengt, omdat ook de keuze voor geweldloosheid geen schone handen belooft.

Voor sommigen echter, vooral wanneer zij in situaties leven waarin zij dagelijks geconfronteerd worden met onderdrukking, onrechtvaardigheid en geweld, kan het een moeilijk getuigenis zijn, een ideaal zwaar om naar te leven. Dit is bijvoorbeeld het geval voor Quakers in een aantal Afrikaanse landen. Toch worden Vrienden ook in dergelijke omstandigheden geroepen om voort te gaan op de weg van het vredesgetuigenis. En die weg houdt in: de kant van de slachtoffers kiezen en tegelijkertijd 'dat van God' in de daders blijven zien.

Eenvoud:

De Vrienden hebben elkaar altijd aangemoedigd om zo eenvoudig mogelijk te leven. De eerste Quakers geloofden dat de verleidingen van luxe en zelfingenomenheid de geestelijke ontwikkeling van een persoon in de weg konden staan, reden waarom zij zich inspannen om zich op een eenvoudige wijze te kleden en uit te drukken en waarom zij waarschuwden tegen het aangaan van schulden. Dit getuigenis van 'eenvoudig leven' laat zich nu goed combineren met de oproep tot 'duurzaam leven', die tot doel heeft de Schepping zorgvuldig te beheren en te bewaren. Vrienden verzetten zich ook tegen ongeremde economische groei, in een samenleving die steeds meer materialistisch en egoïstisch wordt, waardoor mensen verleid worden steeds meer aan te schaffen.

Gelijkwaardigheid van allen:

Quakers geloven in 'dat van God in iedereen': dat alle mensen gelijk zijn voor God, ongeacht geslacht, ras of leeftijd. Zo konden bijvoorbeeld vanaf de eerste Quaker-samenkomsten mannen, vrouwen en kinderen getuigen.

Het getuigenis van gelijkwaardigheid heeft Vrienden er steeds toe aangezet om te strijden voor verandering in volgens hen onrechtvaardige situaties. Onderwerpen waarvoor zij zich ingezet hebben én nog steeds inzetten: hervorming van het gevangeniswezen, de afschaffing van de doodstraf, de beweging tegen de slavernij, sociale woningbouw, vredeswerk, overheidsbeleid inzake immigratie en kindbescherming.

Armoede, onrechtvaardigheid en uitsluiting zijn vaak de diepere oorzaken voor gewelddadige conflicten en oorlog binnen en tussen staten. Dit is waar het getuigenis van de ge-

lijkwaardigheid samenkomt met het vredesgetuigenis en dat van eenvoudig en duurzaam leven.

Dit brengt ons dicht bij de ervaring van de vroege Vrienden die geen scherpe grenzen trokken tussen de verschillende Quakergetuigenissen, maar deze zagen als één samenhangende uiting in de geest van Jezus en voor wie geloven en handelen altijd één waren.

Deze Algemene Vergadering herbevestigt zijn sterke bezwaren tegen het afleggen van de eed in gerechtshoven en bij andere gelegenheden, niet alleen omdat het zweren van een eed verboden is door Jezus Christus, maar ook omdat het een dubbele standaard van waarheid inhoudt. Het veronderstelt stilzwijgend dat een persoon niet gehouden is de waarheid te spreken, tenzij hij onder ede verklaart.

Australia General Meeting, 1929.

Waar onze wil en onze begeerten nog altijd het hoogste woord willen hebben, kan Gods wil in ons en door ons niet geschieden.

Rob Limburg, 1937.

Het is belangrijk te erkennen dat angst en agressie twee factoren zijn, waar ieder in eigen leven onder lijdt.

Door nog meer stilte tot een onderdeel van ons leven te maken, nog meer ons open te stellen voor het Innerlijk Licht, zal een deel van die angst en agressie kunnen worden overwonnen en omgezet worden in vrede in jezelf.

Zendbrief Nederlandse Jaarvergadering, 1977

Quakerisme zonder daden is ondenkbaar. Maar zonder onze mystieke Godservaring is het evenzeer ondenkbaar. We kunnen het in twee woorden samenvatten: "praktische mystiek". Laten we daarmee verder gaan.

Anton Kalff, 1988

De materiële welvaart die wij verworven hebben heeft ons niet gelukkiger gemaakt en tegelijkertijd realiseren wij ons dat het een geweldige luxe is dat wij zo sceptisch over onze welvaart kunnen doen.

Het leven van Jezus was een leven zonder zelfbeveiliging. Maar dan kunnen wij de dingen ook niet laten voor wat ze zijn. Wie voor deze God kiest, omdat Hij voor de mens gekozen heeft, kiest daarmee wat deze God hoog zit. Het gevecht tegen uitbuiting en lijden, tegen geweld en zinloze mensvernietiging, tegen hopeloosheid en berusting, tegen hoogmoed en zelfzucht. Geloven brengt onvermijdelijk met zich mee dat wij stap voor stap onze fundamentele keuze proberen te vertalen in ons handelen. Ondanks ons falen en in al zijn betrekkelijkheid kan ons leven een plek worden waar de hoop gestalte krijgt.

Maria van Everdingen, 1989

3.5 Wat Quakers verstaan onder een roeping (‘concern’)

Ons Genootschap is meer dan een willekeurige groep mensen die regelmatig bij elkaar komt. We komen samen omdat we geloven dat, wanneer we in de Stille Samenkomst in de Geest verenigd zijn, we in staat zijn tot meer helderheid van visie dan mogelijk is voor ons als individuen.

Gedurende de geschiedenis van het Religieus Genootschap der Vrienden hebben we ervaren dat het voor ieder van ons mogelijk is op wat voor tijdstip in het leven dan ook, een sterke, innerlijke roeping te voelen om een bepaalde taak of dienst uit te voeren. Deze roeping wordt gekenmerkt door een gevoel door God geroepen te zijn en dat het geboden is om op grond daarvan te handelen.

Al heel vroeg in het leven van ons Genootschap werd duidelijk dat een minimale vorm van structuur en gezag nodig zijn om de authenticiteit van een roeping te testen. Uit de wereldgeschiedenis kennen we maar al te goed het gevaar dat er in naam van God wordt gehandeld zonder dat die roeping wordt getoetst.

Vrienden die zich geroepen voelen om iets onder de morele of financiële verantwoording van ons Genootschap te doen, wordt gevraagd dit ter beoordeling voor te leggen aan hun lokale groep. Dit is een uitdrukking van wederzijdse verplichtingen: die van de Vriend om de roeping te toetsen aan de plaatselijke groep en die van de groep om samen Gods leiding te zoeken en tot een besluit te komen. Een echte roeping is een gave Gods. De Vriend die geroepen is weet door een innerlijke ervaring dat er iets is dat de Geest van hem of haar verlangt, hoe vreemd en hoe onzeker dat vanuit onze menselijke waarneming eerst mag lijken. Wanneer de roeping aan de plaatselijke groep wordt voorgelegd is er gelegenheid tot het stellen van vragen en voor verdere verheldering. Terwijl de roeping door de groep overwogen wordt, is het de gewoonte dat de Vriend die zich geroepen voelt zich terugtrekt uit de beraadslaging.

Als de roeping erkend wordt door de groep, krijgt de Vriend die zich geroepen voelt een bevestiging in de vorm van een ‘Minuut’, waarmee de roeping voorgelegd kan worden aan andere Quaker organisaties waar dat nodig is. Acties, getuigenissen of projecten mogen immers alleen uitgevoerd worden in naam van de Quakers met toestemming van de plaatselijke groep of Jaarvergadering waarvan de Vriend lid is.

Want mijn waarde Vrienden, wij zijn niet geroepen om onszelf te dienen en onze eigen zin en wil te volgen, maar om de Heer te dienen, zijn wil onderworpen te zijn en hem in zijn Licht na te volgen.
Elizabeth Hendriks, 1683.

In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 535

Toen besepte ik opnieuw de betekenis van de drie woorden ‘Uw wil geschiede’, die me laatst op een meeting als een voor mij nieuwe goddelijke waarheid werd geopenbaard; niet passief gedacht, maar actief; niet het fatalistische “ja, ik moet het leven aanvaarden zoals het is, ik kan er tóch niets aan doen”, maar bereid zijn om alles te doen wat God van je vraagt, in ruil voor alles, wat Hij je schenkt.

Laura van der Hoek, 1936

Ook wie bereid is het Licht in alle opzichten te volgen, kan tastend zijn weg moeten gaan. Niet omdat het Licht zelf onzeker is, maar omdat diegene nog niet voldoende geoefend is in het ontvangen van het Licht.

Dina van Dalfsen, 1936.

Het laboratorium waarin de Quaker experimenteert is het leven van alledag. In driehonderd jaar hebben Vrienden hun geloof in het innerlijk Licht getest en bewezen gezien.

Quaker zijn betekent niet alleen mystiek opgaan in God, maar betekent in het dagelijks leven verantwoordelijkheid voelen voor alle eisen die de Bergrede ons stelt.

Manfred Pollatz, 1936, overgenomen uit Der Quaker, mei 1975.

Het Quakerisme is een vorm, een uiting van Christelijk geloofsleven, die het verstaan van geestelijke opdrachten haast onbelemmerd mogelijk maakt. Ik zeg 'haast' omdat wij toch altijd tot op zekere hoogte onszelf in de weg staan, er zelden in slagen ons geheel over te geven.

Als dat eens het geval was dan zouden wij werkelijk de bergen der onoverkomelijkheden kunnen verzetten.

Wij schijnen een enkele keer daarin te kunnen slagen en dan beseffen wij hoezeer overgave en gehoorzaamheid, stil zijn en luisterend vermogen onmisbaar zijn om God in ons te laten werken.

Jim Lieftinck, 1938.

Het komt voor dat mensen zich verbeelden iets te horen wat achteraf niet de stem van God blijkt geweest te zijn. Het gevaar van dit subjectivisme is het grootst bij de enkeling. Daarom hebben wij Vrienden dan ook de mooie controle van het groepsleven. Daardoor blijft er geen plaats voor individuele eigenwil.

Karl Heinz Pollatz, 1939.

In onze wijdingssamenkomst leren we begrijpen dat een leven dat waarlijk onder Gods leiding staat een leven moet zijn, eenvoudig en geordend. Geordend van binnenuit.

Het leven van een Quaker groep komt voort uit het gemeenschappelijke ervaren van Gods aanwezigheid in de wijdingssamenkomst. Wij geloven dat die ervaringen van dezelfde aard zijn als die welke in de Bijbel beschreven zijn. Dat betekent ook dat net als toen ook aan ons een opdracht gegeven wordt die we moeten uitvoeren in de wereld.

In de loop van de geschiedenis zijn er enkele sprekende voorbeelden geweest van Quakers die door hun roeping te volgen bijgedragen hebben tot veranderingen in het gehele maatschappelijke leven. Een daarvan is de strijd tegen de slavernij, die weer nauw verband hield met het vredesgetuigenis.

Alles tezamen genomen geloof ik dat wij vooral nuchter moeten blijven en beseffen dat het werk dat ons te doen staat niet noodzakelijkerwijs spectaculair hoeft te zijn. Het hoeft evenmin altijd juist in of samen met onze (kleine) Quaker groep gedaan te worden om een teken te zijn van het leven van die groep.

Mien Schreuder, 1960.

Als we naar elkaar luisteren en in stilte kunnen horen waar de woorden vandaan komen,

weten we dat we hoe zeer onze wegen uiteen lopen, samen voort kunnen gaan in een enkele richting terwijl we in onze woorden en in ons leven de liefde van Christus verkondigen die uit gaat naar en aan het werk is in het hart van ieder levend mens.

Piet Engelsman, geciteerd door Marianne Boelsma en Pieter Ketner, 1992

Ik realiseer me, al mijmerend in de trein naar huis, hoe traditie en organisatie altijd een geweldig gevaar voor ons 'geloven en handelen uit ervaring' vormen. Ook in ons Genootschap misbruiken we soms onze traditie en organisatorische beperktheid om elkaars bevolgenheid de kop in te drukken. Zijn we misschien bang om door bevolgenheid van anderen geconfronteerd te worden met onze eigen geestelijke zelfgenoegzaamheid?.....

Ik blijf hopen dat we samen als Vrienden in een geloofsgemeenschap meer kunnen betekenen voor die wereld dan we elk voor onszelf kunnen.

Hans Weening, 1993.

3.6 Quakers en hun visie op de Bijbel

Gedurende de eerste 150 jaar van de Quakergeschiedenis waren de Vrienden eensgezind in hun Bijbelopvatting. Men accepteerde algemeen de goddelijke inspiratie van de Schriften, zo blijkt uit de talrijke publicaties die van de hand van Vrienden in die periode het licht zagen. Daarin verschilden ze niet van hun medechristenen. Quakers onderscheidden zich echter van de grote kerkelijke gemeenschappen in de manier waarop zij met de Bijbel omgingen. Essentieel was voor hen de persoonlijke ervaring van het "Inwaartse Licht" dat het "uitwendig" geschreven woord (de dode letter) tot een verinnerlijkt woord kan maken.

In zekere zin lijkt Barclay's Apology¹⁵ daarop een uitzondering te zijn. In zijn Apology "The True Christian Divinity, as the same is held forth and preached by the people in scorn, called Quakers"¹⁶, maakt Barclay ook gebruik van een traditioneel Bijbelse exegese om te overtuigen. In zijn tekst wijst hij er ook op dat de Schriften in Quaker ogen een secundaire autoriteit zijn omdat zij slechts een 'beschrijving van de bron zijn en niet de bron zelf'.¹⁷ De Bijbelse boeken ontsluiten hun waarheid als we ze lezen vanuit het directe (inwaartse) getuigenis van Gods geest. Het bijzondere van de Bijbel houdt voor Quakers niet in dat het profetische getuigenis met de Bijbelse boeken afgesloten is.

In de loop van de negentiende en twintigste eeuw kreeg men ook in Quakerkringen oog voor het verschil in karakter van de boeken die samen de Bijbel vormen: historische verhalen, profetische geschriften, morele aansporingen, poëtische lofprijzingen, preken, brieven, apocalyptische teksten, en tenslotte ook diep menselijke verhalen over liefde, barmhartigheid, angst, eenzaamheid, jaloezie, agressie en schuld. De historische samen-

15 *Verweerschrift*

16 *De ware christelijke godsdienst, zoals deze wordt uitgedragen en gepredikt door het volk dat veracht wordt, de zogenoemde Quakers* 17 *Barclays, prop. III.*

hang waarin de Bijbelse geschriften ontstonden, plaatsten de verhalen in een niet uitsluitend religieus daglicht.

Ettelijke keren in de Quaker geschiedenis is de positie van de Bijbel naast die van het Inwaartse Licht reden tot meningsverschil geweest. Ook nu nog is de positie van de Bijbel niet bij alle Quakers dezelfde. Evangelisch georiënteerde Quakers, bijvoorbeeld, houden vast aan de eenheid van de Bijbelse boeken en de onverbreekelijke samenhang van het zo genoemde Oude en Nieuwe Testament. Van zorg vervuld waarschuwen zij dat het primaat van het innerlijk Licht en de directe openbaring van de Geest kan leiden tot een bijna grenzeloze pluriformiteit en een geloofsleven waarin voor de Bijbel nauwelijks nog plaats is.

Voor sommige Quakers in de Nederlandse Jaarvergadering zal de betekenis die zij aan de Bijbel toekennen mede bepaald zijn door hun oorspronkelijke kerkelijke achtergrond. Voor anderen kan de Bijbel buiten hun gezichtsveld gelegen hebben, wat de kennismaking met dit ingewikkelde en voor hen misschien ontoegankelijke geschrift kan bemoeilijken.

Wat de Quaker traditie, ook in de Nederlandse Jaarvergadering, kenmerkt is het besef dat de Bijbel niet voor ons ligt als een gesloten filosofisch systeem dat door één persoon is geconstrueerd. Evenmin is er sprake van een theologisch verantwoord bolwerk waarbinnen we ons zouden moeten terugtrekken. De Bijbel kan voor ons een open boek zijn. Indachtig het Inwaartse Licht zegt Barclay daarover: ‘Het is geen dode letter en ook geen uiterlijke wet die van buiten wordt opgelegd, maar een innerlijke geestelijke wet, die in het hart is gegrift, de wet van de Levensgeest, het woord dat na aan het hart en in de mond ligt.’¹⁷

Toen George Fox het “Inwaartse Licht” ontdekte, zich van de realiteit bewust werd, kon hij alles loslaten om het vernieuwd terug te ontvangen; alles weggeven en rijker worden; alles waardelozener achten, zelfs z’n Bijbel en daarna alles hoger – want ontdaan van wettelijke opgedrongen waarden – waarden.

Rien Buter, 1938

In onze Stille Samenkomst... geleidelijk terugkerend vanuit onze eigen gedachten en beslommeringen ervaren wij dan dat het een bijeenkomst is in Zijn naam, waar Hij temidden van ons is, zoals Hij heeft beloofd. Een verwijzing naar een aantal voor de eerste Vrienden wettelijke Bijbelpassages. Hedendaagse Vrienden doen dat – ik zou haast zeggen – schoorvoetend. Bovendien brengen zij in dit verband vaak in herinnering dat George Fox zijn gehoor voorhiel: ‘Jij zegt: Christus zegt dit en de apostelen zeggen dat... maar wat zeg jijzelf?’ Alsof dit zo mag en kan uitgelegd worden dat Fox bedoelde dat wat ik hier-en-nu zelf zeg belangrijker zou zijn dan het getuigenis van Jezus en de apostelen. Integendeel, Fox roept ons daarmee juist op tot een anders én opnieuw verstaan en ervaren van dat getuigenis, zodat het door mag klinken in ons leven, wanneer wij dat voorbeeld volgen door te proberen te leven gevoed vanuit diezelfde levende bron.

Kees Nieuwerth, 1986

¹⁷ Prop. III,2 Apology

Het Quakerisme heeft de controverse tussen wetenschap en godsdienst op de onwezenlijke voorpostgevechten nooit behoeven te maken, want het heeft zich van zijn ontstaan af niet in de letter van de Bijbel of in kerkelijke machtspolitiek verschanst. Het is meteen gaan staan op het standpunt van de directe ervaring van God, heeft van daaruit de Bijbel gelezen en er de wezenlijke punten uitgehaald, wetende dat wie de Bijbel leest zonder de leiding van de Heilige Geest, er zowel de rechtmatigheid van de inquisitie tegen Galilei als de rechtmatigheid der slavernij en rassendiscriminatie, de verdedigbaarheid van de oorlog en de onderdrukking van de vrouw uit distilleren kan.

Het is niet de schuld van de Bijbel, maar van de mensen, die, om met George Fox te spreken, "de profeten lezen, zonder de Geest der profeten te hebben".

Geraldina L. van Dalfsen, geciteerd in De Vriendenkring, 1995.

Overal wordt oorlog gevoerd: je kunt niet naar de radio luisteren of je hoort onraad. Op de televisie word je er zelfs ooggetuige van gemaakt: plundering, moord en roof. En waarvoor? Alleen maar om de macht, om te heersen.

Slachtoffers worden niet geholpen maar verjaagd naar vreemde streken met een vreemde taal. Mensen die niet verstaan worden, worden niet geholpen. Zij krijgen nog meer ellende.

Of God is almachtig, maar wreed en hardvochtig of niet almachtig, maar rechtvaardig, medelijdend en liefdevol.

Als ik dan kiezen moet, kies ik voor de laatste van deze twee. De mensheid zal dan zelf moeten zorgen voor recht en vrede, door middel van tact en overleg. God geve hun de kracht om hiervoor te werken, te verdragen en te helpen door liefde en geduld. Want dat kan God wel: ons de kracht van de liefde geven, die nooit aflaat. Het is een geweldig werk om dit vol te houden; daar kunnen we best een beetje hulp bij gebruiken. God zij met ons!

Mien Riedel, 2000

3.7 Quakers en Jezus

Omdat Quakers een ondogmatische geloofsgemeenschap vormen, is de verwoording van de betekenis die Jezus in het persoonlijk leven van Quakers inneemt zeer verscheiden. De betekenis van Jezus van Nazareth wordt in Quakerkringen aangegeven met uiteenlopende theologische noties. George Fox zei: "Christus zegt dit en de apostelen zeggen dit, maar wat kan jij zeggen? Ben jij een kind van het Licht en heb jij in het Licht gewandeld? En wat je zegt is dat een ingeving van God?"¹⁸ Daarmee wil hij zeggen dat geloven niet gegrondvest is op het nazeggen van woorden of godsdienstige teksten, maar dat het Bijbelse verhaal over Jezus pas tot zijn recht komt als wij daarover kunnen spreken vanuit het inwaartse Licht. In de Quakertraditie streven wij ernaar de aanmaning "Wees spaarzaam met je woorden"¹⁹ ter harte te nemen. Als onze woordenstroom tot staan komt zwijgt de oude wereld en kan de nieuwe wereld geboren worden. De Quaker traditie maakt ons

¹⁸ Een aanhaling van de woorden van George Fox in een brief van Margareth Fox-Fell, de vrouw van George Fox.

¹⁹ Prediker 5:1

duidelijk dat de mystieke ervaring in de stilte ons niet alleen tot hoorders van het woord gaat maken maar ons ook er toe kan brengen ons ernaar te gedragen²⁰. Of met de woorden van William Penn: 'Ware heiligheid keert mensen niet van de wereld af, maar stelt ze in staat daarin een beter leven te leiden en wekt hen op pogingen te ondernemen deze te verbeteren.'²¹

Het verhaal van Jezus' leven wijst een weg hoe wij God in ons leven kunnen verstaan en antwoorden. Wij proberen zijn voorbeeld steeds voor ogen te houden. Zijn leer wordt voor ons het kernachtigst samengevat in Mattheüs 5 en 6 – de Bergrede.

In Mattheüs 18:20 lezen we:

'Want daar waar twee of drie mensen in mijn naam bij elkaar zijn, ben ik zelf in hun midden' (Statenvertaling).

En in Johannes 15:13-17:

'Mijn opdracht aan jullie is: heb elkaar lief, zoals ik jullie heb liefgehad. Je kunt je vrienden niet méér liefhebben dan wanneer je je leven voor hen geeft. En jullie zijn mijn vrienden, als je doet wat ik je opdraag. Ik noem jullie niet langer knechten, want een knecht weet niet wat zijn heer doet. Nee, ik noem jullie vrienden, omdat ik jullie alles heb bekend gemaakt wat ik van mijn Vader gehoord heb. Jullie hebben niet mij, maar ik heb jullie uitgekozen, en ik heb jullie opgedragen erop uit te gaan.

Jullie moeten vrucht dragen en je opbrengst aan vruchten niet verloren laten gaan.'

Ik heb jullie mijn Vrienden genoemd. Van wie zijn wij dus eigenlijk als Vrienden vrienden? Zijn wij altijd Zijn Vrienden? Nee, kennelijk alleen zolang wij vanuit dat medeweten (ik heb jullie alles bekend gemaakt, weet dus wat je doet) proberen te doen wat Hij ons opdraagt en voorleeft: God lief te hebben boven alles en onze naaste als onszelf.

Kees Nieuwerth, 1986

Want de geboorte van Jezus is geen nuchter feit.

Laten wij toch beseffen dat de Schrijvers van de kerstverhalen zo overtuigd waren van het wonderbare, het eenmalige van Jezus, dat zij zijn geboorte niet anders konden zien dan als een wonder en dat zij in hun eenvoud het Wonder dat Jezus heet in stoffelijke en zichtbare beelden beschreven en zich ermee omringden omdat zij voor de geestelijke werkelijkheid van God in Jezus geen woorden wisten.

Anton Kalff, 1988

Kerstfeest is en blijft een ingewikkeld feest. Het roept bij veel mensen tegenstrijdige gevoelens op....Misschien symboliseert het kerstverhaal een oerdroom van mensen. In gedachten zien we de kerststal.

²⁰ *Jacobus 1:22*

²¹ *William Penn (1682)*

In de stal wordt een kind geboren. De meeste kinderen die in deze nacht ter wereld komen, zullen neergelegd worden in een voerbak, een sinaasappelkistje of op wat bananenbladeren in een hut. Dat merkt het kind niet, het slaapt en droomt toch wel. Maar ieder mensenkind dat geboren wordt vervult onze ziel met hoop. En het herinnert ons aan het kind dat wij waren, dat wij zijn.

...Dromen maken ons weerbaar tegen het kwaad in de wereld. Zo reëel en nuchter is de droom van kerstmis.

Henk Ubas, 1992

Dat de Schepping nochtans niet af is, komt omdat God de mens mede zelf de voltooiing in handen heeft gegeven, zoals uit het door Jezus gegeven voorbeeld is af te leiden. Jezus is in dit opzicht als een baken in zee en als een wijzer op je weg, de weg naar Gods Koninkrijk, een koninkrijk waarin de ander anders is.

Henk Ubas, 1996

Wat mij inspireert en sterk vasthoudt, is de kracht van de levende Geest, de universele Christus, die in alle mensen aanwezig is, en die alle verschillen tussen religies overstijgt. Die kracht was overduidelijk de inspiratie van de historische Jezus, en in die zin is Jezus' leer voor mij persoonlijk enorm belangrijk

Irene Visser, 2002.

3.8 Houding ten aanzien van geloofsbelijdenissen

Van oudsher hebben mensen hun religieuze ervaringen en opvattingen zowel mondeling als schriftelijk onder woorden gebracht en daarmee een bijdrage geleverd aan de vorming van geloofsgemeenschappen en hun geschiedenis. Ook zijn zulke teksten individuen tot steun geweest om hun weg in het leven te vinden.

Maar laten we niet vergeten dat woorden en geschriften slechts de afspiegeling zijn van wat we als de essentie van geloven ervaren. Met de menselijke taal beschikken we weliswaar over de mogelijkheid onze gevoelens en ervaringen te ordenen en rationeel inzichtelijk te maken, maar woorden kunnen mensen zowel verbinden als scheiden. Soms krijgen zij een dwingend karakter in de vorm van leerstellingen of een dogma, daarbij onrecht doend aan het proces waarin waarheid zich ontvouwen kan.

De Quaker traditie getuigt van een zekere schroom voor “het laatste woord”. Quakers willen afzien van de toe-eigening van een finale waarheid zoals vastgelegd in dogma's. Juist vanuit de persoonlijke ervaringen ontstaat de verscheidenheid die karakteristiek is voor de Quaker gemeenschap door de eeuwen heen. In de stilte, het zwijgen, wordt de ruimte gevonden om als individu en gemeenschap de grond van ons bestaan, God, Gods Licht, te zoeken en te ervaren.

Quakers zien het belijden van geloof niet als leerstelling, maar als geleefd en beleefd geloven. Zij willen openstaan voor voortgaande openbaring, nieuw licht, zoals Jezus dat gedaan heeft.

Respect voor het uniek zijn van ieder mens en “dat van God in ieder mens” verwijst naar

de onvervreembare eigen verantwoordelijkheid van ieder mens voor geloven en werken.

En waarde Vrienden wees teder over de Waarheid Gods en over de heilige naam des Heren die door ons beleden wordt opdat niet alleen een belijdenis van de waarheid mag worden gemaakt door woorden, maar dat wij mogen beleven hetgeen wij in woorden belijden: zulks dat het onderscheid tussen ons en anderen niet alleen mag bestaan in woorden en belijdenissen, maar dat ons leven en omgang onze belijdenis mag versieren en kronen en dat het allervoornaamste onderscheid tussen ons en hen mag bestaan in onze omgang en wandeling, zodat die tot anderen mogen prediken en dat onze dagelijkse conversatie onze belijdenis versieren en onze woorden uitdrukken mag. Want dat is hetgeen waarop de Heer ziet; en niet op gedaante, noch wat beleden wordt, maar op hetgeen beleefd wordt.

Stephen Crisp, 1674

Uit: “Een Zendbrief aan de Vrienden in Holland, Friesland, Embden, Holstein, Hamburg, Dantzig, de Pfalz en elders”

In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 129

Wij ervaren wanneer wij samenkomen met liefde in ons hart en de oprechte wens om te trachten ons van het kleinmenselijke te ontdoen, dat God ons dan veelal de kracht schenkt om elkaar daadwerkelijk te steunen, te troosten en meer licht te geven, soms ook door een woord, dat een van ons zich in oprechtheid gedrongen voelt te spreken.

We stellen ons geenszins tegenover kerkgang of preek, maar voor ons persoonlijk leven putten wij grote kracht uit deze stille, scheppende gemeenschap met God, die ons in onze beste ogenblikken geschonken wordt.

Eerste vlugschrift van de Nederlandse Jaarvergadering, 1931.

Ons religieus leven is naar (van) buiten gezien zeer eenvoudig, en vraagt daarom van ons een voortdurend bewust zijn van God. Dat is zeker voor vele mensen moeilijk. Maar wij, wij Vrienden als groep en als individu moeten meer en meer trachten minder zelfbewust te worden, maar bescheiden naar anderen zien en vooral moeten wij nooit vergeten dat het niet onze boodschap is maar die van God.

Karl Heinz Pollatz, 1939.

Godsdienstig streven dat tot handelen leidt heeft zijn wortels in overtuiging, ons door inzicht geopenbaard en waaraan onwrikbaar wordt vastgehouden. Dat noemen we gewoonlijk “geloof”. Dat komt op de eerste plaats. ‘Het geloof nu is de zekerheid der dingen die men hoopt en het bewijs der dingen die men niet ziet’ (Hebr. 11:1)

Het ware geloof wordt gekenmerkt door zijn duurzame aard, geboren uit een persoonlijke ervaring van het bestaan van de levende God, hoe onvolkomen en beperkt dat inzicht ook moge wezen. Voor ons allen is het zowel onvolmaakt als beperkt in zijn zuiverheid.

Het ware geloof noopt ons te streven naar verdieping van ons inzicht en versterking van onze overtuiging. Hierop is veelal ons gebed gericht, in onze binnenkamer zowel als samen met anderen in onze openbare eredienst. Beide vormen van aanbidding hebben hun betekenis in het leven van de meesten onzer.

Frank Blackwell, 1983.

Elke omschrijving schiet tekort; de beleving blijft primair en onaantastbaar.

Eg van Meer, 1986.

De eerste te beantwoorden vraag is: 'Wat geloven Quakers over geloof?' Quakers zien Christen-zijn niet als een verzameling leerstellingen of traditionele gebruiken, maar in essentie als een ervaring en een levensweg gebaseerd op die ervaring. Het centrale doel van de vroege Vrienden in het midden-zeventiende eeuwse Engeland was de Kerk terug te brengen van een christendom van ideeën (die zij 'noties' noemden) en uiterlijke vormen naar een levende ervaring die tot uiting komt in een levenswijze. Zij betoogden ook dat de mogelijkheid van die ervaring openstond voor iedereen en niet alleen voor een uitverkoren, een bevoorrechte kleine groep. Geloofsbelijdenissen zijn een poging om ervaring te formuleren en te beschrijven, terwijl rituelen een poging zijn om de wijze waarop ervaring gecommuniceerd kan worden vast te leggen. Het is gemakkelijk, zelfs al te gemakkelijk, te veronderstellen dat onze woorden Gods Woord zijn.

William Oats, 1990

In: *This We Can Say - Australian Quaker Life, Faith and Thought*, 1.65, 2004

De nieuwe betekenis van 'geloven' werd voor mij geformuleerd tijdens een internationale vredeskerkbijeenkomst waar ik was namens de Jaarvergadering: iemand beantwoordde mijn vraag wat 'geloven' eigenlijk inhield met: 'vertrouwen'. Geloven is vertrouwen op God, op de beschikbaarheid van goddelijke leiding!, combineerde ik. Daarmee viel dat begrip uit de Quakerliteratuur op zijn plaats. Wim Nusselder, 1996

Het opschrijven in een paar regels van wat ik nu eigenlijk vind en geloof bleek voor mij een enorme opgave. Maar uiteindelijk kwam er het navolgende uit: Vragen als "waar kom ik vandaan en waar wil ik naar toe?" en "Wat is de zin van alles?" behoren tot de diepste menselijke vragen. De oorzaak en de zin van het bestaan kun je door een bijzondere inspiratie direct in jezelf ervaren. Het gaat om een innerlijke gids waardoor het goede zich aan je openbaart.

Erik Hummels, 2001.

3.9 Houding ten aanzien van sacramenten

Een religie probeert de realiteit die onder het gewone leven ligt te bereiken: de unieke innerlijke ervaring die aanvoelt als genade, een niet uit te drukken waarheid. Door de tijd heen hebben kerken geworsteld om mensen te helpen om dat buitengewone in het gewone te herkennen, of zoals Quakers het zeggen: dat van God te vinden in hun dagelijkse leven. Die beleving en herkenning proberen veel kerken op te roepen door bepaalde omstandigheden te scheppen. In religieuze taal worden deze uiterlijke woorden, symbolen en handelingen, die tekenen zijn van een innerlijke ervaring of genade, 'sacramenten' genoemd.

De Quakertraditie kent geen uiterlijke sacramenten. Voor de meeste kerken zijn de sacramenten wezenlijk verbonden met de geloofsbeleving van hun leden. Zo zijn doop en de eucharistie of avondmaalsviering van oudsher door de kerken opgevat als exclusieve

tekenen van de vereniging van Christus met de gemeenschap van gelovigen: de kerk. De elementen van water, brood en/of wijn zijn onlosmakelijk onderdeel van die vieringen. Quakers zijn een andere weg gegaan. Quakers zeggen niet dat de viering van de sacramenten verkeerd is, wel menen zij dat die viering niet essentieel is voor een oprecht discipelschap van Jezus en het ervaren van Gods nabij-zijn.

Quakers hebben er moeite mee als het sacrament als voorwaarde wordt gesteld voor het volledig deelnemen aan de geloofsgemeenschap. Zij vinden dat de werkelijkheid van Gods aanwezigheid ervaren kan worden zonder die uiterlijke tekenen. Zij willen die aanwezigheid ervaren in een stil wachten en hun diepste mystieke beleving met anderen delen als een gemeenschap in Gods Geest. De Geest die ons aanspoort te leven voor een wereld waarin vrede en gerechtigheid geweldloos werkelijkheid worden. Zo is het hele leven sacrament.

Het begin van de Quakergeloofsgemeenschap ligt in het verlangen van de aanwezigen naar de vertrouwelijke omgang met God (Psalm 25:14) en het geloof dat in ieder mens het vermogen schuilt om gehoor te geven aan Gods opdracht het goede te kennen en te doen, zoals Jezus van Nazareth ons dat heeft voorgeleefd.

Want het is geen uiterlijke zaak of uiterlijk doen dat baten kan. (...) Nee, o nee: het is het verborgen leven, een verborgen tempel, een verborgen dienst en dat in Gods tijd. Ja, het is een verborgen maan, een verborgen avondmaal.

William Penn, 1677.

In: *De Oude Waarheyd Ontdekt*, Rotterdam, 1684, blz. 41.

Echt geloven (echte vroomheid, godsvrucht) beweegt mensen niet zich van de wereld af te keren, maar maakt het hen mogelijk beter in de wereld te leven en stimuleert hun pogingen de wereld te verbeteren.

William Penn, 1682, QF&P 21.17

De ideale daadkracht ontstaat pas, als ik de levende relatie voel met de omringende wereld. Een gevoel van verbondenheid met al wat leeft, dat in mij het besef wakker roept verantwoordelijk te zijn voor het grote Leven, dat ik ook als mijn leven voel. Dit gevoel van relatie is, althans in mij, niet altijd levend. Moet ik nu alle werk achterwege laten en wachten tot die ervaring zich herhaalt? Neen, want het een vloeit uit het andere voort. De moeilijkheid begint pas, als we die relatie missen en onze taak niet meer duidelijk voor ogen staat.

Aad van Oosten, 1957

Het luisteren naar de stem in ons, het afsteken naar de diepte, het met niets durven wagen, zoals George Fox, die een zoeker was en alle uiterlijkheden als hulpmiddel, als niet ter zake doende afwees, dat vraagt van ons een bereidheid en toewijding die we als het ware elke dag moeten veroveren. Maar ieder mens die het grote moment van de ontmoeting en de overgave heeft gekend, weet waar Jan Luyken de dichter over sprak toen hij schreef:

Ik meende ook de Godheid woonde verre,
in enen troon, hoog boven de maan en sterre,

en hefte menigmaal mijn oog,
met diep verzuchten naar omhoog.

Maar toen gij u beliefde t' openbaren,
toen zag ik niets van boven nedervaren,

maar in de grond van mijn gemoed,
daar werd het lieflijk en zoet,
daar kwaamt gij uit der diepte uitwaarts dringen
en als een bron mijn dorstig hart bespringen,
zodat ik u o God bevond, te zijn
den grond van mijnen grond.
(Jan Luyken 1649 - 1712)

Die ontdekking dat na het afstropen van uiterlijkheden iets heel bijzonders als cel, als kern geboren wordt en dat er niemand buiten jezelf en dat van God nodig is, dat is een kernpunt.
Miep Lieftinck, 1982.

Om een goed begrip te krijgen van Quakers met betrekking tot de sacramenten is het zinvol een blik op de geschiedenis van de Quakers te werpen. De eerste Quakers vonden elkaar niet in een nieuwe interpretatie van de sacramenten of het kerk-zijn in ecclesiologische zin, maar in de existentiële geloofservaring en het getuigenis van Gods verbond met mensen, de herkenning van zijn vernieuwende geest in Jezus. Tussen de andere christenen willen Quakers een bescheiden weg zoeken zonder de uiterlijke zekerheden van dogma's en sacramenten. Daar waar instituties, rituelen, vormen van exclusiviteit en machtsstructuren in de gevestigde kerken belemmeringen gingen vormen voor een persoonlijke geloofservaring, kozen Quakers voor een ingetogen, gezamenlijk in stilte, wachten op God, zonder orde van dienst. Zonder voorganger of ambtsdrager, zonder gemeentezang, zonder formuliergebeden en zonder sacramenten. Het begin van de geloofsgemeenschap ligt niet bij de sacramenten als heilsinstellingen of symbolen, maar bij het diepe verlangen naar en de ervaring van de gemeenschap, de verborgen omgang met God.

Als wij zeggen dat de Quakers de sacramenten van doop en avondmaal kennen in hun innerlijke betekenis dan verwijst dit naar de ervaring van vernieuwing en gemeenschap in Gods Geest als een onbemiddeld gebeuren. Zij hebben dat niet naar de letter uit het evangelie leren kennen, maar in hun persoonlijk leven en in de gemeente (geloofsgemeenschap) in een levend getuigenis ervaren. Zonder de waarde van de verschillende tekenen zoals die voor vele christenen onverbreekbaar met hun geloof verbonden zijn te ontkennen, vinden Quakers elkaar in een geloofsbeleving die zich onthoudt van rituelen die vóór de geloofservaring uit kunnen gaan of deze in een onbedoelde veruiterlijking gevangen zouden kunnen houden. In het breken en eten van brood kan na het laatste avondmaal dat Jezus met zijn discipelen had altijd het perspectief liggen van het herstel van de gemeenschap van God met de mens en de gemeenschap van mensen onderling (communio). De tafel waaraan de mensen aanzitten en hun dagelijks brood nuttigen wordt ook de 'tafel des Heren' als zij brood breken en (wijn) drinken te zijner gedachtenis. De Quakers hebben gebroken met de kerkelijke gewoonte om de 'tafel des Heren'

te beperken tot een rituele c.q. sacrale exclusiviteit en/of de verplichting van een wekelijkse of jaarlijkse deelname.

Over het ambt zegt een Quaker geschrift uit 1944: ‘Quakers wilden dat iedere stap en tussenstation van zaligheid en eredienst een levend proces waren. Zij zijn beducht voor formules die een verondersteld heilig effect hebben. Zij hoeden er zich voor formele ambtsdragers te hebben die tot een speciale klasse behoren en geacht worden over bijzondere krachten te beschikken die anderen missen’ (Rufus Jones, geciteerd door Gerald Hibbert in “Friends and the Sacraments”. Dit laatste geeft aan waarom Quakers het ambt niet kennen. Er is sprake van een volledig priesterschap der gelovigen. Het is de logische consequentie van de afwezigheid van de uiterlijke sacramenten. De samenkomsten vinden dan ook plaats op basis van dit ‘priesterschap’ van de gelovigen en in volledige gelijkwaardigheid van ieder om daaraan uitdrukking te geven.

Uit: Reactie Nederlandse Jaarvergadering op het rapport ‘Doop, Avondmaal en Ambt’ (BEM-rapport) van de Wereldraad van Kerken, 1985.

3.10 Oecumenische samenwerking

Vanaf de oprichting in 1948 van de Raad van Kerken in Nederland is de Nederlandse Jaarvergadering al lid. Maar dit is een uitdaging én een uitzondering. Want de meeste andere Jaarvergaderingen zijn doorgaans geen lid van de Raad van Kerken in hun land. Veelal vormt het Quakergetuigenis tegen vastomlijnde geloofsbelijdenissen een struikelblok. In veel gevallen hebben nationale Raden van Kerken statuten waarin een inleidende tekst opgenomen is die heel dicht tegen een geloofsbelijdenis aan ligt. Ook in de Wereldraad van Kerken is de Quakerdeelname niet groot. Een aantal Amerikaanse Jaarvergaderingen verenigd in de koepelorganisaties Friends United Meeting en Friends General Conference, alsmede de Canadese Jaarvergadering zijn lid van de Wereldraad. Het Wereldcomité van de Quakers (Friends World Committee for Consultation - FWCC) wordt door de Wereldraad niet gezien als kerk maar als een der wereldwijde geloofsgemeenschappen (net zoals de Lutherse Wereldfederatie of de Wereld Alliantie van Gereformeerde Kerken) en heeft op die basis een waarnemersstatus. Toch is de kleine Quakerpresentie merkbaar: met name op voorstel van de Quakers is het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken onlangs overgegaan tot het nemen van besluiten op basis van consensus.

Dat het deelnemen aan oecumenische samenwerkingsverbanden gevoelig ligt, heeft alles te maken met de geloofstraditie, de visie en de structuur van het Religieus Genootschap der Vrienden. Het is een traditie die veel nadruk legt op de “stille omgang met God”, die wars is van dogmatiek en die geen ambten, hiërarchische structuur en uiterlijke sacramenten kent. Een traditie die we zouden kunnen omschrijven als een “theologie-van-het-leven” met een rijke en lange geschiedenis van vooral hulp- en dienstbetoon, vredes- en verzoeningswerk. Met een nadruk op het ‘getuigenis in dienst’. Essentieel voor echte oecumenische ontmoetingen is voor ons Quakers dan ook dat we elkaar ontmoeten op basis

van ieders “*zelfverstaan* als kerk”.²² We verschillen van andere kerkgenootschappen in die zin dat wij historisch gezien onmiskenbaar christelijk zijn, maar weigeren ons verstaan van wat het betekent een navolger van Jezus te zijn te verbinden aan een verbale formule of een vastgelegde wijze waarop mensen heil en genade kunnen vinden. Tegelijkertijd spoort de Quakertraditie ons aan te zoeken naar ‘waar woorden vandaan komen’²³, naar de bron, de inspiratie, de diepere betekenis achter woorden, dus ook die van vertegenwoordigers van andere geloofsgemeenschappen.

Tegen die achtergrond ervaren vele Quaker Jaarvergaderingen de preambule van de (Wereld)Raad van Kerken toch als een barrière. De Nederlandse Jaarvergadering heeft zich indertijd over die aarzeling heen gezet en participeert actief in de Raad en zijn Be-raadgroepen. Bij een herziening van de statuten van de Raad in 1968 werd er omwille van het Genootschap een voetnoot opgenomen. Hierin werd bepaald dat kerkgenootschappen die, omdat zij geen omschreven geloofsbelijdenis kennen, de bewoordingen van de preambule niet konden onderschrijven, maar wel het geloof daarin uitgedrukt delen, toch lid kunnen zijn van de Raad. Overigens is ook de Britse Jaarvergadering op grond van een soortgelijke uitzonderingsclausule lid van de nationale Raad van Kerken in het Verenigd Koninkrijk.

Als Quakers proberen we op onze *geheel* eigen wijze kerk te zijn, maar we beseffen dat we niet de *gehele* kerk zijn. Wij voelen ons dus geroepen samen met anderen te zoeken naar Gods wil; te leren welk getuigenis Jezus van ons verwacht. Wij zijn geroepen samen met anderen te bouwen aan het Koninkrijk van God hier en nu. In die zin vinden wij het “be-raad over en het gestalte geven aan de samenwerking en eenheid van de kerken in getuigenis en dienst” (Statuten RvK, art. 2 a) een wezenlijke uitdaging.

Quakers voelen zich echter minder aangesproken door wat in de oecumene wel genoemd wordt de ‘zonde van de verdeeldheid van de kerk’. George Fox hield ons voor dat “het Licht één is en ons tot eenheid leiden zal...” Wezenlijke vraag is dus hoe onderling verdeelde gelovigen op een geloofwaardige wijze aan vrede en verzoening in deze wereld kunnen werken.

Vrienden zien andere kerken vaak als een statisch geheel, terwijl ook andere kerkgenootschappen zich voortdurend ontwikkelen. Vrienden die bewust een andere kerk verlieten en Quaker werden, denken soms dat hun oorspronkelijke geestelijke thuis blijft zoals het was toen zij het verlieten. Juist de rijke verscheidenheid in de oecumene kan ook ons Quakers verrijken en inspireren. Zo is de Raad van Kerken in Nederland de afgelopen jaren versterkt en verrijkt doordat ook geloofsgemeenschappen als de Zevende Dags-Adventisten en enkele Orthodoxe kerken lid zijn geworden.

²² *Overeenkomstig een afspraak in de internationale oecumene dat we samenwerken op basis van ieders zelfverstaan als kerk.*

²³ *Reactie van Opperhoofd Papunehang van de Delaware op de bijdragen in de Stille Samenkomst die hij bijwoonde, vertaald voor John Woolman: “I love to hear where words come from”, Journal and major essays of John Woolman, 1971*

Eenheid in verscheidenheid houdt voor ons in dat wij elkaar blijven uitdagen in plaats van de verschillen te laten voor wat ze zijn. We kunnen het waar nodig 'liefdevol oneens zijn met elkaar', zoals wij dat in onze Quakertraditie soms noemen. Bijvoorbeeld waar het de fundamentele gelijkheid van allen, man en vrouw binnen de geloofsgemeenschap betreft.

Voor Quakers gaat echter de 'gevoelde' eenheid vooraf aan, ja zelfs vóór de 'geformuleerde' eenheid. Wij kunnen – ondanks verschillen in geschiedenis, leer en organisatiestructuur – bij vertegenwoordigers van andere geloofsgemeenschappen binnen de bredere christelijke kerk voelen dat wij allen geleid worden door dezelfde Geest Gods bij het getuigenis in woord en daad. Wij zijn één in de navolging, alleen verschillend in de wijze waarop wij daaraan vormgeven. De Nederlandse Quakers hebben daarom het Conciliair Proces voor 'Gerechtigheid, Vrede en Heelheid van de Schepping' voluit gesteund en zelfs onder de aandacht van het Wereldcomité van de Quakers (FWCC) gebracht. Ook het oecumenisch decennium 'Geweld niet gewild' ('Decade to Overcome Violence') ligt ons na aan het hart.

Dus in plaats van de oecumenische samenwerking telkens ter discussie te stellen, zijn wij er van overtuigd dat de praktische voordelen van samenwerking met andere kerkgenootschappen en geloofsgemeenschappen rond de grote uitdagingen van onze tijd het deelnemen aan de (wereld)oecumene meer dan rechtvaardigen. Het is urgent dat we ons gezamenlijk concentreren op vragen die de toekomst van de hele mensheid, van de hele wereld aangaan, dat we ons gezamenlijk verzetten tegen de tweedeling in de wereld, tegen oorlog en geweld, tegen vervuiling, vernietiging en verspilling van de natuurlijke bestaansbronnen.

In een verslag van een gesprek tussen een delegatie van de toenmalige Sectie Geloofsvragen, de secretaris van de Raad van Kerken en een vertegenwoordiging van het Religieus Genootschap der Vrienden en het Leger des Heils in 1982 kwam destijds al naar voren dat wij vanuit deze beide tradities grote moeite hebben met de wijze waarop in de oecumene telkens weer de eenheid van de kerk als gemeente van Jezus naar ons gevoel gereduceerd wordt tot een groep van gedoopte mensen die het sacrament van het avondmaal praktiseren. Er is telkens sprake van een sterke veruiterlijking van geloof en sacraal leven, dit terwijl beide genoemde tradities meer leven vanuit de verinnerlijking daarvan.

Het Leger des Heils schreef in een reactie op het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (BEM) onder meer dat 'het voortdurende bestaan van het Leger des Heils en het Genootschap der Vrienden een dergelijke definitie (van de kerk) ongeldig maken' en dat het 'betreurenswaardig is dat de oprechte overtuiging van non-sacramentele christenen genegeerd worden'.²⁴

In het door alle deelnemers goedgekeurde gespreksverslag van 1982 staat als een van de conclusies dat:

²⁴ *Churches respond to BEM, volume 4, reactie Leger des Heils, blz. 231*

‘de kerken die aan de sacramenten veel waarde hechten moeten zich laten gezeggen door het protest van SF (de Quakers) tegen het ritualisme en de veruiterlijking die de sacramentele praktijk aankleven.’²⁵ Vanuit onze geloofstraditie, waarin wij vastomlijnde geloofsbelijdenissen en dogma’s afwijzen, uiterlijke sacramenten als doop en avondmaal verinnerlijkt hebben, geen bijzondere ambten kennen, herkennen wij ons wél in het gemeenschappelijk bouwen aan Gods Koninkrijk op aarde en kunnen we alleen reageren door te stellen dat het onze overtuiging is dat de eenheid van de kerk eenvoudigweg gegeven is in het ja-zeggen tegen de navolging van Jezus.’

In dezelfde geest schreven de Canadese Quakers in hun reactie op het BEM-rapport: ‘Wij zien verschillen in theologische uitdrukkingsvormen en in het praktiseren (van ons geloof) als een bron van groei en een gelegenheid om onze eigen spirituele ervaring te verrijken. Wij geven er de voorkeur aan de voortdurende diversiteit te vieren, waarbij we allen vrij kunnen gaan daar waar de Geest ons leidt. Voor ons moet eenheid gevonden worden en zal ze verder groeien in het vieren en werken samen en door het delen van onze individuele spirituele zoektochten’.²⁶

Wat betreft de Toronto-verklaring dat kerken met elkaar in dialoog zijn op basis van ieders ‘zelfverstaan als kerk’ moet ons dus tegen de achtergrond van het voorgaande van het hart dat er tot dusverre niet echt goed geluisterd is naar onze eerdere pogingen ons zelfverstaan als Quakers in de vorm van reacties op notities van de Raad en in het oecumenisch gesprek. Er is zelfs nooit een poging gedaan om het minderheidsstandpunt van het Leger des Heils en de Quakers in deze in notities van de Raad op te nemen en te verduidelijken. Het is juist de ‘sociaalgeëngageerde oecumene’, het werken aan gerechtigheid, vrede en heelheid van de Schepping als kerk en als gelovigen, die onze leden het meest aanspreekt.

Voor ons is dat werken aan gerechtigheid, vrede en heelheid van de Schepping inderdaad een geloofszaak, zo u wilt, een kwestie van belijden. Daarbij gaat het zowel om de transformatie van de internationale economische en rechtsorde, als het zich lokaal inzetten voor onze medemensen. Wat het eerste betreft zetten de Quakers zich al jaren in als erkende non-gouvernementele organisatie bij zowel de Verenigde Naties als de Europese Unie voor gerechtigheid, vrede en heelheid van de Schepping. Wat het laatste betreft zijn de meeste van onze leden in hun dagelijks leven maatschappelijk actief.

U stelt de vraag of spiritualiteit en engagement wel bijeen te houden zijn. Voor ons zijn het zoeken naar de stille omgang met God in onze samenkomsten en het van daaruit geïnspireerde engagement om te bouwen aan het Koninkrijk Gods in deze wereld onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Uit: *Reactie Nederlandse Jaarvergadering op de notitie ‘Het doel is de weg’ van de Raad van Kerken in Nederland*, 2009.

25 Zie ook: *Churches respond to BEM, volume 3, reactie Nederlandse Jaarvergadering*, blz.289-299

26 *Churches respond to BEM, volume 4*, blz. 300-302

Onze groep sluit zich echter niet af voor de bewuste beïnvloeding door niet-Quakers, die wellicht een ander deel van Gods openbaring aan de mensheid beter gezien hebben dan wij. Dit achten wij de grote kans op correctie voor onszelf, want wij weten zeer goed dat wij niet volmaakt zijn noch volmaakt kunnen begrijpen of beschrijven. Wij moeten open blijven staan om tot een beter en zuiverder verhouding tot God te kunnen komen.

Daan Daamen, 1935

In onze besprekingen kwamen wij steeds tot het punt dat onze essentiële verantwoordelijkheid, die aan al onze praktische problemen ten grondslag ligt en haar verenigt, onze verhouding tot God is, de liefhebbende Vader van de gehele mensheid. Alle ware religie is gebaseerd op een innerlijke ervaring van God, die door ons wil werken en die ons de kracht wil geven om aan zijn wil te gehoorzamen. Zo kunnen wij de vreugde ervaren van in harmonie met God en zijn hele Schepping te zijn en hierin uitdrukking van ons geloof vinden. Zowel door ons persoonlijk leven als die gemeenschappelijke activiteiten kunnen wij wederzijds begrip, verzoening en samenwerking bewerkstelligen tussen botsende groepen en enkelingen

Zendbrief van de Jonge Vrienden, 1948

Nauw voelen wij ons verbonden met onze medechristenen, toen wij besloten een waarnemer naar de Oecumenische Raad der kerken te zenden, ten einde zo nauw als dat met onze ondogmatische grondslag verenigbaar is met de Wereldraad der Kerken samen te werken tot wederzijdse geestelijke verrijking en tot leniging van de nood der wereld..

Zendbrief Nederlandse Jaarvergadering, 1955

Als Quaker respecteer ik dat van God in iedere geloofsgemeenschap, geef ik anderen niet alleen de ruimte hun geloof op de hun eigen wijze te uiten, maar zoek ik de ervaringsuitwisseling om daarvan te kunnen leren. Als ik niet open sta voor hen, waarom zou ik dan verwachten – nee hopen – dat andersdenkende medegelovigen zich iets door ons erfgoed laten gezeggen? Zo ben ik – op jullie verzoek – midden in de Raad van Kerken gaan staan, waar onze participatie op hoge prijs wordt gesteld. Ook de Doopsgezinde Sociëteit, de Remonstrantse Broederschap, Het Leger des Heils, de Nederlandse Protestanten Bond en de Basisbeweging zouden zich m.i. academische vragen kunnen stellen of zij een sekte of een kerk zijn, zonder aan de wezenlijke vraag wat zij als geloofsgemeenschap voor deze wereld zijn, toe te komen. Zij allen participeren – godzijdank – actief in de Raad. Zodoende mogen we leren van elkaar wat het betekent kerk te zijn in de wereld van vandaag.

Kees Nieuwerth, 1984

Moeten we als Dopers en Quakers ons niet nog intensiever inzetten om het militarisme écht op de agenda van de (Wereldraad van) kerken te krijgen? Willen we straks op de Wereldconvocatie geloofwaardig overkomen, dan dienen wij ons in de komende jaren aantoonbaar tegen de onrechtvaardigheid, het militarisme en de vernietiging van het milieu door en in ons eigen land te verzetten!

Kees Nieuwerth, 1988

3.11 Quakers en andere godsdiensten

Door hun afkeer van dogmatiek en theologiseren en de nadruk op ethiek, en de rol van stilte in hun samenkomsten, staan Quakers wellicht meer dan andere christenen open voor andere godsdiensten. Dat heeft van oudsher geleid tot intensieve onderlinge contacten.

George Fox schreef brieven aan een moslimleider in Algiers, daarbij vrijelijk citerend uit de Koran. Margaret Fell correspondeerde met Joden in Amsterdam, citerend uit het Oude Testament. In die zin zou men van zendingsijver kunnen spreken. De eerste Quakers probeerden zo van meet af aan het universele Licht 'dat ieder mens verlicht' (Johannes 1:9) in volgelingen van andere godsdiensten aan te spreken. Ook zijn sommige Soefi teksten over het Licht voor Quakers heel herkenbaar.

De Quakers die zich vestigden in Amerika, met name het door William Penn gestichte Pennsylvania, zochten een goede verstandhouding met de oorspronkelijke bewoners. Hierbij speelde ook het wederzijds respect voor elkaars godsdienst een belangrijke rol. De 'Indianen' namen soms zelfs deel aan de Quaker Stille Samenkomsten. Zij herkenden daarin de aanbidding van de 'Grote Geest'.

Als gevolg van een concern van de Amerikaanse Quaker Douglas Steere is indertijd in Japan een dialoog ontstaan tussen christenen en zenboeddhisten. Tijdens de Vietnamoorlog werkten Quakers en Boeddhisten zij aan zij aan noodleniging en bezochten elkaars religieuze bijeenkomsten.

Dergelijke contacten vinden tegenwoordig nog steeds plaats, niet uit zendingsijver, maar uit de behoefte de onderlinge verstandhouding te verbeteren.

Er wordt ook, van beide kanten, wezenlijke verwantschap en inspiratie gevoeld. Dat betreft dan vooral de mystieke richtingen binnen andere godsdiensten, waarin dogma en ritueel minder centraal staan: Soefi in Islam, Mindfulness in Boeddhisme en Zenboeddhisme.

Zo heeft de Vietnamese Boeddhist Thich Nhat Hanh met Quakers in Parijs gewerkt; zijn pad van liefde, het begrijpen en de vreugde van het volle bestaan is aan ons gedachtengoed zeer verwant. Niemand weet immers meer over God dan iemand...

De nederige, zachtmoedige, genadige, rechtvaardige, vrome en toegewijde zielen behoren overal dezelfde God toe. Wanneer de dood het masker af heeft genomen, zullen ze elkaar kennen, hoewel de verschillende kledij die ze hier dragen hen vreemden voor elkaar maakt.

William Penn, 1693, QF&P 19.28

O God geef mij Licht in mijn hart, Licht in mijn tong, Licht in mijn gedrag, Licht in mijn zien, Licht in mijn gevoel, Licht in ieder deel van mijn lichaam, Licht voor mij en Licht achter mij. Geef mij, ik smeek u, Licht aan mijn rechterhand en Licht aan mijn linkerhand, Licht boven mij en Licht beneden mij. O Heer, laat het Licht groeien in mij, geef mij Licht en verlicht mij.
Soefi-gebed.

De grootste openbaring is de Stilte.

Lao Tse.

Door de Quakers ben ik in aanraking gekomen met mensen van verschillende religie en inzicht, die echter eenzelfde geweldloze instelling hebben.

Het zijn geen passieve mensen, maar integendeel zeer bewust levenden, die kiezen voor liefde en gerechtigheid, maar met middelen die passen bij het doel waarvoor ze zich inzetten.

Inge Herrebout, 1981.

Henoch wandelde met God Jezus wandelde met zijn Vader Met wie wandel jij?

Wij proberen als Quakers te wandelen met onze naasten en zodoende met God.

Als je wandelt gaat het veel beter als je een kaart bij je hebt.

Wij vragen ons al enige tijd af, welke kaarten en gids gebruiken wij?

Zijn het geschriften van George Fox en de oude Quakers – is het de Bijbel?

Welke hedendaagse gidsen gebruiken wij?

Kunnen en mogen we ook putten uit de gidsen van andere religies?

Zendbrief Nederlandse Jaarvergadering, mei 1986.

De geestelijk leider van de Tibetaanse Boeddhisten, de Dalai Lama, zegt:

“Men kan van het geestelijk pad geen enkele fase overslaan en slechts geleidelijk vorderen. Wie bij mediteren te snel succes wil raakt innerlijk verward of wordt teleurgesteld. Zoek eerst de vrede en harmonie in het dagelijks leven en tracht de geest van welgezindheid en vrede in de wereld te doen toenemen.”

Leuntje Kuipers, 1987

Een aantal Joden, waarvan sommigen het Joodse geloof praktiseren, zijn leden en bezoekers van Quaker groepen, hier en elders. Vrijzinnige Joden erkennen Jezus als een belangrijke profeet. Ik kan goed leven met dat perspectief. Jezus was door en door Joods. Ik denk niet dat Jezus een christen was; de ontwikkeling van de christelijke theologie komt voort uit de interpretaties van Paulus en anderen. Jezus was de belangrijkste leraar in mijn leven. Vele Joden hebben passie voor rechtvaardigheid, wat in overeenstemming met de profetische traditie. Als een Joodse vriend het eens tegen me zei: Quakers en Joden geloven beide dat we de verantwoordelijkheid hebben voor ‘tikun olam’; het repareren van de wereld. Dat concept is verbonden met het vrijzinnige Joodse concept van de ‘Messias’, niet geïdentificeerd als persoon, maar als een volwassen worden van vrede en gelijkwaardigheid wanneer alle volkeren naar de berg van Jahweh komen.

Helen Gould, 1992

In: *This We Can Say – Australian Quaker Life, Faith and Thought*, 1.67, 2004

Thema van onze Jaarvergadering is: ‘Luisteren naar, Spreken tot, Handelen met elkaar’. Het is dus de ernst en de zorgvuldigheid waarmee John Woolman ons de trits van Luisteren, Spreken en Handelen voorleefde die de essentie onzer bezinning is tijdens onze Jaarvergadering. Het valt op dat wij hier een thema hebben dat ook elders sterk leeft, de exponent is van een actuele spirituele stroming. Ik denk daarbij allereerst aan Thich Nhat Han, de boeddhistische

Zen-leraar, die een tijd lang 'onderrichtte' op het Parijse Quaker Centrum en na een verblijf in Amerika een retraiteoord heeft in de Dordogne. Centraal in zijn boodschap staat een begrip: 'Mindfulness', het aandacht hebben voor alle kleine details in het hier en nu, aandacht met betrekking tot ons zelf, tot de natuur, tot de anderen om ons heen. En wat is deze 'mindfulness' anders dan het thema: Luisteren naar, Spreken tot en Handelen met elkaar?

Daarnaast denk ik aan Raymond Panikkar, zoon van een Indiase vader en een Spaanse moeder, godsdienstfilosoof, puttend uit Indiase en Christelijke bronnen. In zijn boek "Heilige eenvoud" houdt hij een pleidooi ons leven zo eenvoudig mogelijk te houden, zodat we in nauw contact kunnen blijven met de Goddelijke bron. Hij ziet hierin het wezen van de roeping tot het monnik zijn; dus niet de celibataire staat of in een klooster gaan, maar in de eenvoud des levens, zoals John Woolman ons deze voorleefde.

Anton van de Wissel, 1999

Quakerzijn houdt een relatie tot Christus in, waarvan ook Fox, Fell en anderen getuigden, aldus Michael Langford. Zeggen dat het Quakergeloof universeel is, betekent nog niet dat iedereen het zou moeten accepteren. Hij gelooft niet dat er zoiets zou kunnen of moeten zijn als één enkele wereldgodsdienst of een theologie voor iedereen.

De grootste godsdiensten hebben veel ideeën en ethische principes gemeen. Ze zetten zich allemaal in voor de menselijke waardigheid, maar vragen van hun aanhangers een toewijding, die veel Vrienden niet lijken te willen geven, aldus Michael.

Veronderstellen dat aanhangers van andere godsdiensten zich zouden kunnen vinden in een overkoepelende filosofie of ethisch systeem waarvoor ten onrechte de naam "Quakerisme" gebruikt wordt, getuigt van weinig respect en is niet bevorderlijk voor waarachtige dialoog. Wanneer - vervolgt Michael - Quakers beter in staat zouden zijn te getuigen van hun eigen verstaan van het christelijke evangelie, zouden wij beter samen kunnen leven met aanhangers van andere godsdiensten.

Marianne IJspeert, 2003, in een bespreking van een artikel van Michael Langford "A Theology for Quakers", In The Friend, januari 2003.

the Spirit of
Christ by which we are guided
is not changeable so as once to
command us from a thing as
evil, and again to move unto it,
and we certainly know, & testify
to the world, that the Spirit of
Christ which leads into all truth,
will never move us to fight
and war against any man with
outward weapons, neither for the
Kingdom of Christ, nor for the
kingdoms of the world.

4. Werken

4.1 Bouwers met God

Het Inwaartse Licht heeft de Vrienden doen ervaren dat God rechtstreeks toegankelijk is voor iedereen die zoekt naar Licht en Leiding. Deze stille omgang met God roept ons tot het ontplooiën van activiteiten die Gods liefde en zorg voor deze wereld realiseren. Het Licht geeft ons de energie om te bouwen aan het Koninkrijk van God in deze wereld, hier en nu.

Als Religieus Genootschap der Vrienden hebben we in de loop van onze geschiedenis een bijzondere visie ontwikkeld op het Koninkrijk Gods. Voor ons is dat niet een verafgelegen plaats in termen van tijd en ruimte, een soort van hiernamaals of alleen toekomstige tijd.

Quakers geloven in wat wel de ‘gerealiseerde eschatologie’ genoemd wordt: we geloven dat het Koninkrijk dichtbij is, dat het *hier* en *nu* begint en dat wij als Vrienden van Jezus daar deel van uitmaken. We ‘leven het Koninkrijk’ zeggen Quakers: we leven alsof het Koninkrijk er al is en door zo te leven, brengen we het dichterbij. Bijvoorbeeld, wanneer William Penn een vredesverdrag met de Indianen in Pennsylvania sluit, dan wordt op zo’n moment het vredesvisioen van Jesaja gerealiseerd.

Het ‘werk van God’ richt zich op de groei en ontwikkeling van ‘dat van God in ieder mens’, de Schepping van het goede. Dit werk is nog niet af, niemand kan geloven dat het Woord van God zich al ten volle heeft geopenbaard, maar het fundament van de Stad van God is al wel gelegd door Jezus.

God bedient zich van menselijke werktuigen, en zij zien het als de eigenlijke taak van de mens om medewerker van God te zijn. Gods liefde kan zichtbaar worden in het werk dat wij doen.

Dat het broodnodig is hier en nu aan het Koninkrijk te bouwen, laat de wereld ons zien in allerlei onderling samenhangende crisissituaties en als gevolg daarvan een niet afnemend aantal gewapende conflicten en oorlogen. Desondanks blijven wij geloven dat het Licht op deze wereld schijnt, en dat iedereen tot het goede in staat is. De overtuiging dat iedereen, zonder uitzondering, ‘dat van God’ in zich draagt, is geen naïeve optimistische mensvisie, die alles wat mensen doen met de mantel der liefde bedekt. Sommige mensen houden hun ‘dat van God’ maar al te goed verborgen, ook voor zichzelf. Het betekent ook niet dat we niet over de daden van anderen zouden mogen oordelen, integendeel, het vermogen te oordelen is een van de geschenken die we hebben meegekregen. Het betekent wel dat we mensen een nieuwe kans geven, en niemand ooit totaal ‘afschrijven’.

We beseffen dat het nog veel inspanning en geduld zal vergen. Dat ons mensen zijn voorgaan die met eindeloos geduld geprobeerd hebben Gods bedoelingen te verstaan. Dat zij zich liefdevol ingezet hebben voor hun medemensen, is een aanwijzing dat dit bouwen

betekenisvol wordt wanneer we de Geest een kans geven. Nieuwe mogelijkheden voor vooruitgang openen zich. Nieuwe en rechtvaardige relaties tussen mensen worden mogelijk. Zij beginnen meer en meer te beseffen wat liefde en gemeenschap inhoudt. Gemeenschap betekent zorg hebben voor elkaar, maar ook: deel hebben aan het werk van God. Zoals een oude Quakeruitspraak zegt: wanneer gaan wij mensen 'leven op een manier die elke aanleiding tot oorlog wegneemt?' Wanneer zetten we ons daadwerkelijk in voor een duurzaam leven voor allen in deze wereld, voor gerechtigheid, vrede en heilheid van de Schepping?

Politiek kan niet overgeplaatst worden naar een plek ergens anders, maar moet worden erkend als een aspect van het leven dat net zo goed de roeping is van religieuze mensen en een religieuze organisatie als welk ander deel van het leven ook. Nee, meer dan dit, de ordening van de mens in een samenleving zodat hij de kans krijgt op een volledige ontplooiing, is en was altijd een van de voornaamste roepingen van het Quakerisme.

Lucy F. Morland, 1919, QF&P, 23.06

Wij hebben de geest van Christus pas dan begrepen wanneer wij ons er helder van bewust zijn dat het Koninkrijk van God op aarde werkelijkheid kan worden door samenwerking van God en mens.

Christus geloofde dat gewone mensen als wij in staat waren het zout en het licht der wereld te worden, in een wereld vol oorlog vredebrengers te zijn en een tweede mijl te gaan.

Rufus Jones, 1931.

De grote kracht die ik bij de Quakers heb gevonden, is dat zij zoveel overlaten aan de eigen inspanning, het zelf moeite doen, en zelf zoeken; dat zij zoveel overlaten en verwachten van Gods werk in ieder mens. Dat vertrouwen: ik kan gedeeltelijk iets vertellen, soms, als het gevraagd wordt – maar mijn werk is slechts mensenwerk – en God moet werken – dat vertrouwen op het werk van God in ieder hart – dat is een van de geheimen van de Quakers.

Corry Laman Trip, 1938

We weten dat Jezus zichzelf identificeerde met hen die lijden en de zondaars, de armen en de onderdrukten. We weten dat hij zich inspande om vriend te zijn van hen die sociaal uitgesloten worden. We weten dat hij ons waarschuwde voor de bedrieglijkheid van rijkdom, dat weelde en bezit gemakkelijk tussen ons en God kunnen komen en ons scheiden van onze naasten. Het aanbidden van het comfort van de middenklasse is zeer zeker een zijkapel in de tempel van Mammon. Het trekt echter grote gemeenten en ook Vrienden hebben haar bezocht. We weten dat Jezus een compassie had voor het volk en het vele zaken aangaande het Koninkrijk onderwees. Hij respecteerde de gewone mensen, sprak hen aan en had meer hoop op een reactie van hen dan van de rijken en de knappe koppen. Toch vleide hij de werkers nooit, stimuleerde in hen geen gevoelens van jaloezie en haat, en moedigde hen nooit aan de klassenstrijd meedogenloos aan te gaan om voor hun eigen belangen op te komen. Hij riep hen op hun vijanden lief te hebben en voor diegenen te bidden die hen boosaardig misbruikten.

Herbert G. Woods, 1958, QF&P, 23.03

De plicht van het Genootschap der Vrienden is de stem te zijn van de onderdrukten en zich er tegelijkertijd bewust van te zijn dat we zelf een deel van die onderdrukking zijn..... Laten we onszelf niet bedriegen door te geloven dat politieke actie alles is dat van ons gevraagd wordt, of dat onze persoonlijke relatie met God ons ontslaat van het actief confronteren van het kwaad in deze wereld. De politiek en sociale strijd moet aangegaan worden, maar een persoon is meer en heeft meer nodig dan alleen politiek, anders verkeren we in het gevaar dat we de hele wereld winnen, maar onze ziel verliezen.

Eva I. Pinthus, 1987, QF&P 23.04

Er is een wand die de wereld scheidt van het Koninkrijk van God..

Die scheidswand is onze beperktheid, onze zelfzucht, onze hardheid.

Maar er breekt telkens een straal van dat Koninkrijk door een scheur in die wand. Maar ook als gewone mensen zich geven in de strijd voor de vrede, gerechtigheid, hulp aan anderen, daar breekt iets van dat Koninkrijk door, zoals een zonnestraal kan doorbreken door de zwarte wolken.

Bram Burger, geciteerd in de Vriendenkring, 2003

4.2 Vredesgetuigenis in de praktijk

Inleiding

Het Vredesgetuigenis is waarschijnlijk het meest bekende van de Quaker-getuigenissen. De grondleggers van het Genootschap zochten de persoonlijke ervaring van de liefde en de kracht van Christus in hun stille wijdingssamenkomsten. Zij geloofden dat het Licht van God schijnt op een ieder die in deze wereld komt, of anders uitgedrukt: dat er iets van God in ieder mens leeft. Jezus' voorbeeld je naaste lief te hebben als jezelf werd door de Vrienden dan ook gezien als een aansporing rechtvaardig te zijn tegenover medemensen en zoveel mogelijk een eenvoudige levensstijl te ontwikkelen. Het 'sociale' en 'soberheids' getuigenis, zowel als het vredesgetuigenis van de zeventiende-eeuwse Quakers komen dus voort uit het respect voor 'dat van God' in ieder mens, dwars tegen de werkelijkheid van het kwaad in de wereld in.

De eerste Vrienden erkenden uiteraard de werkelijkheid van goed en kwaad in deze wereld, maar zij geloofden dat het inzetten van oorlog en dodelijk geweld niet in overeenstemming is met de geest van Christus. De uitspraken van Jezus zoals die werden opgetekend in de Bergrede kunnen ons daarbij een leidraad zijn.

Het getuigenis voor vrede in woord en daad is door de eeuwen heen een bron van inspiratie geweest voor vele generaties Vrienden. Telkens opnieuw is het door Vrienden uitgedragen en herbevestigd, ook als hun dit duur kwam te staan en dit tot gevangenisstraf of zelfs de dood leidde. Ook als Genootschap zijn we trouw gebleven aan ons Vredesgetuigenis door vast te houden aan een gemeenschappelijk getuigenis tegen iedere vorm van oorlog en geweld, door geweldloze conflictbemiddeling en internationaal hulp- en verzoeningswerk. In ons persoonlijk leven moeten we echter voortdurend worstelen om onze geloofsovertuiging te verzoenen met de weerbarstige wereldse werkelijkheid.

Overwegingen bij het Vredesgetuigenis

Het Vredesgetuigenis van de Vrienden is gedurende de meer dan 350 jaren van het bestaan van ons Genootschap niet een op zichzelf staande, dogmatische verklaring geweest, maar de formulering van een opdracht die in uiteenlopende situaties door Quakers individueel of als groep in diep gewetensonderzoek vervuld werd. Het Vredesgetuigenis vloeit voort uit het geloof in het innerlijk Licht, “dat van God in ieder mens”. Dit geloof weerhoudt de Vrienden hoe dan ook ervan mensen te doden. Het Vredesgetuigenis kan voor Quakers niet een dode letter blijven, maar vraagt om tot leven gebracht te worden.

Ter verduidelijking drie voorbeelden:

- * Het nog steeds geldende Vredesgetuigenis van 1660 is een vroeg voorbeeld van de pacifistische levenspraktijk van Quakers omdat zij verklaren: ‘nimmer met uiterlijke wapens te strijden en oorlog te voeren tegen wie dan ook, niet voor het Koninkrijk van Christus en niet voor de koninkrijken van de wereld’. Met deze verklaring richtten zij zich tot Karel II, de Engelse koning, om zich te onderscheiden van diegenen die verdacht werden van plannen om de gevestigde orde omver te werpen: “Een verklaring van het onschadelijke en onschuldige volk van God tegen alle samenzweerdere en strijders in deze wereld”. Het is dus een verklaring die niet alleen een ethische keuze inhoudt, maar toen ook een politiek-strategische daad was.
- * Ruim honderdvijftig jaar later schildert de decoratieschilder Edward Hicks (1780-1849) zijn voorstellingen van het Koninkrijk van de Vrede. Hij verwijst daarmee naar het Vredesgetuigenis als inspiratie voor een politiek-economisch verdrag dat uniek is in de geschiedenis van de Verenigde Staten van Amerika. De ‘Peaceable Kingdom’ schilderijen tonen de Quaker William Penn die met de Indianen een verdrag sluit (1681) voor een vreedzaam en respectvol samenleven van de Indianen en de nieuwe bewoners op het omvangrijke grondgebied dat Penn toeviel in een schuldvereffeningszaak met de Engelse koning.
- * Het derde voorbeeld betreft een individueel getuigenis waarbij overtuigende argumenten ruimte maken om tot een voor beide partijen aanvaardbare oplossing te komen. In 1918 staat Corder Catchpool (1883-1952) voor de krijgsraad nadat men hem bij de herinvoering van de militaire dienstplicht als gewetensbezwaarde veroordeeld had tot gevangenisstraf. Hij overtuigt de krijgsraad van de zin van zijn inlijving in de Friends Ambulance Unit in plaats van zijn principes te overdenken in een gevangenis: “Heden moet een man een daad stellen. Ik geloof, met de kracht van heel mijn wezen dat ik, hier staande, ben geroepen in actieve dienst als een soldaat van Jezus Christus, die ieder mens vraagt getrouw te zijn aan het plichtsgevoel dat in zijn ziel gelegd is” (QF&P 24.23). Het getuigenis verwijst naar een ander perspectief: dat van soldaat van een wereldlijk leger naar de dienst van een volgeling van Christus.

Met het Vredesgetuigenis kiezen Quakers voor een weg vanuit een profetisch getuigenis, voor een weg die afwijkt van de wereldse weg. Wij zetten daarop een eerste stap door dodelijk geweld onvoorwaardelijk af te wijzen en ons te verplichten om alles wat tot geweld kan leiden te weerstaan.

De tegenwoordig veel gehoorde pleidooien voor de rechtvaardige oorlog en de zogenoemde humanitaire interventie liggen nadrukkelijk niet op onze weg. Zij gaan in tegen de intenties van het Vredesgetuigenis. Wij vinden dat geen enkel doel de inzet van dodelijk geweld kan rechtvaardigen.

Wij weten dat het niet eenvoudig is om tot vreedzame oplossingen van conflicten te komen in een wereld die sinds mensenheugenis lijdt onder machtsstrijd, dictaturen, fanatici, racistisch geweld en opzettelijke vernietiging van menselijk leven. In de Tweede Wereldoorlog was er sprake van lijden van onschuldige mensen dat zijn weerga in de geschiedenis niet kent: het rationeel geplande massale uitmoorden van homoseksuelen, zigeuners en Joden in concentratiekampen. Na die oorlog meenden velen dat iets dergelijks nooit meer mocht gebeuren. Desondanks is het er niet beter op geworden, we hoeven alleen maar te denken aan de Goelag, aan Rwanda en andere ‘etnische zuiveringen’, aan de Islamitische Staat. Met het oog op al dat geweld lijkt onze weg een naïeve keuze. Dat is het echter juist niet: om alternatieven voor geweld te zien, is een heldere blik op geweld en de oorzaken ervan een eerste vereiste. En slechts wanneer geweld als oplossing radicaal wordt afgewezen, worden andere oplossingen zichtbaar, oplossingen die altijd de andere partij als gelijkwaardige in het proces betrekken.

Het Vredesgetuigenis en de geweldloze weerbaarheid confronteren ons in het bijzonder met de “geschonden heelheid” die mensen tekent. Dat verbindt ons met degenen die een uitweg uit dit dilemma proberen te vinden in de rechtvaardige oorlogsl leer’. Dikwijls moeten wij constateren dat mensen leven in een vrijheid die met wapens is beveiligd en bevochten. Dit feit vraagt om respect voor degenen die op grond van hun geweten wel de wapens opnemen.

Trouw zijn aan ons Vredesgetuigenis brengt een spanning met zich mee voor zowel iedere individuele Vriend als de Quaker gemeenschap. Een ethisch dilemma waar zij die voor de geweldloze weg kiezen niet argeloos over heen kunnen stappen. De keuze voor vrede brengt de verantwoordelijkheid met zich mee voor de gevolgen van die keuze. Voor vrede kiezen betekent niet passief aan de goede kant staan, maar constructief, actief, in het besef dat er geen schone handen zijn, met veroorzakers van geweld in gesprek gaan op zodanige wijze dat zij zich niet afsluiten, maar de gelegenheid krijgen in openheid te luisteren.

De keuze voor agressie is vaak makkelijker dan de lange en moeilijke weg die het vredesgetuigenis van ons vraagt. De keuze tegen agressie is een keuze die elke dag opnieuw gemaakt moet worden.

Toch geloven wij dat het Vredesgetuigenis en de Bergrede ons oproepen de verleiding van een gewelddadige vrede te weerstaan. Wij geloven dat noch het dreigen met massavernietigingswapens, noch het gebruik van zogenoemde conventionele wapens waarachtig het Koninkrijk van de Vrede, waarvan het profetisch getuigenis spreekt, dichterbij zullen brengen.

Wij zullen ons ervan bewust moeten zijn dat de keuze voor de weg van geweldloosheid ons niet tot een triomfantelijk volgen van die weg brengt. Het ons toevertrouwde Vredesgetuigenis vraagt van ons een levenswandel en een kracht “die de aanleiding en de eigenlijke kiem van elke oorlog wegneemt” (George Fox in zijn toespraak tot de leiders van het Gemenebest in 1651). “Ik zei hun dat ik gekomen was tot het verbond van vrede dat bestond voordat oorlogen en strijd waren” (QF&P 24.01). Het getuigenis is geen eindpunt maar juist een begin van een voortdurende betrokkenheid bij het zoeken naar alternatieven voor geweld en naar geweldloze oplossingen.

Het getuigenis is radicaal, maar wordt in de loop van de Quaker geschiedenis noodzakelijkerwijze ook opnieuw geïnterpreteerd. Voor veel Quakers geldt het vredesgetuigenis nu ook in het persoonlijke en sociale leven van alledag. Agressie in de publieke ruimte is sterk toegenomen. Waar we agressie tegenkomen, willen we proberen vreedzaam in te grijpen.

Vredesgetuigenis

Ons principe is altijd geweest de vrede te zoeken en te onderhouden, naar gerechtigheid en het kennen van God te streven, zoekend naar het goede en welzijn en dat te doen wat leidt tot vrede van en voor allen.

Wij verwerpen met grote nadruk alle uitwendige oorlog en strijd, en het strijden met uiterlijke wapens, voor welk doel en onder welk voorwendsel dan ook, en dit is ons getuigenis voor de hele wereld. De Geest van Christus waardoor wij ons laten leiden, is niet veranderlijk, en kan ons dus niet het ene ogenblik van iets afhouden omdat het verkeerd is, en ons er dan weer opnieuw toe brengen; en wij weten heel zeker, en betuigen voor de hele wereld dat de Geest van Christus die ons leidt in waarheid, ons nooit zal aansporen om met uiterlijke wapens te strijden en oorlog te voeren tegen wie dan ook, noch voor het Koninkrijk van Christus, noch voor de koninkrijken van deze wereld.

George Fox en andere Vrienden , 1660, QF&P 24.04.

Het enige wat ik jammer vond, en allen met mij, was het feit dat er zo weinig tijd overbleef om de vraag te beantwoorden: “Wat kan ons kleine groepje nu en in deze tijd van krankzinnige bewapening en aanwakkering van de oorlogsgeest doen om de mensen weer te wijzen op het eerste gebod van Hem, naar wie wij ons noemen?” en hoe zal onze houding straks, wie weet hoe gauw, zijn, als wij voor de keus “Christus” of “Mars” gesteld worden?.

Laura van der Hoek, 1936.

Het is om meer dan één reden belangwekkend om na te gaan, in hoeverre het Quaker geloof de aard van het Quaker pacifisme bepaald heeft. Hiermee hangt b.v. de vraag samen, of het Quaker pacifisme alleen maar een door traditie verankerd, eerbiedwaardig ‘dogma’ is (en dus een inconsequentie ten aanzien van een geloof dat eerbied heeft voor ieders innerlijke stem), dan wel, of dit pacifisme vanzelfsprekend uit het levende Quaker geloof voortvloeit. Toen wij onze Quaker groep begonnen, hebben verscheidene van ons dit laatste betwijfeld. In de loop der jaren heeft echter de overtuiging meer en meer veld gewonnen dat het Quaker pacifisme organisch en onafscheidelijk aan het Quaker geloof verbonden is. Zij het ook dat het geloof, als oorsprong, primair blijft.

Piet Ariëns Kappers, 1938

Voor alle weldenkende mannen en vrouwen is de huidige situatie hartverscheurend. Het barbaarse momentum van oorlog sleept ons allen mee. We wensen een rechtvaardige vrede. Echter, om vrede te bereiken, zo wordt gesteld nu Chungking, Rotterdam en Coventry vernietigd werden, moeten ook de dammen in de Eder en de Möhne worden vernietigd en hele districten van Hamburg worden weggevaagd... Ware vrede gaat gepaard met vrijheid van tirannie en met echte tolerantie, condities die in een groot deel van Europa geschonden worden en niet vervuld in andere delen van de wereld. Ware vrede kan niet gedictieerd worden, zij kan alleen maar opgebouwd worden in samenwerking tussen alle volkeren.

Geen van ons, geen land en geen burger, is vrij van enige medeverantwoordelijkheid voor deze situatie met zijn conflicterende problemen... De weg van ware vrede wordt niet gevonden in een beleid van onvoorwaardelijke overgave, door wie dan ook geëist. Zij vraagt van mensen en staten hun gemeenschappelijk broederschap te erkennen, de wapens van integriteit, rede, geduld en liefde te gebruiken, nooit te berusten in de wegen van de onderdrukker, altijd klaar om te lijden met de onderdrukten.

Britse Jaarvergadering, 1943

Vele mensen beschouwen de spanning tussen Oost en West als te groot om overwonnen te kunnen worden. Wij menen dat deze spanning veroorzaakt wordt door het niet begrijpen van elkaar, hetgeen leidt tot wederzijdse vrees. God echter toont ons het kwade, dat in ons eigen hart is en dat ons verhindert om anderen te zien als onze medemensen. Ongeacht de afloop van de tegenwoordige wereldsituatie moeten wij trouw zijn aan onze overtuiging dat oorlog onvereenigbaar is met de geest van Christus. Denkend aan het feit dat elke meerderheid eens een minderheid was, kunnen wij alleen de wereld verbeteren door met onszelf te beginnen en door de goddelijke leiding te gehoorzamen. Daarom zijn onze harten met allen, die streven naar enige vorm van wederzijds begrip, verzoening en samenwerking.

Zendbrief Internationale Jonge Vrienden Bijeenkomst, Nederland, Ommen, 1948

De ervaringen die we hebben opgedaan in bezettingstijd en de gebeurtenissen in Indonesië hebben ons geleid tot hernieuwde bezinning, zodat wij de behoefte gevoelen ons vredesgetuigenis opnieuw te beleven en onder woorden te brengen. Wij zijn dankbaar voor de grote mate van eendracht waarin wij dit hebben kunnen doen, ondanks verschillende schakeringen van inzicht. Bij ons allen is een ernstige vredeswil aanwezig, maar wij voelen ons gedrongen om het oude Quakergetuigenis te confronteren met de realiteit van deze tijd, waarin de tegenstellingen veel scherper zijn en daarom ook een meer volstreekte keuze eisen dan wij voelen tot nu toe te hebben gedaan. Wij willen met ons getuigenis niet oproepen tot het gehoorzamen aan een opgelegd gebod, waarvan wij de ontoereikendheid in bezettingstijd hebben ervaren, maar tot een innerlijke gebedshouding, waardoor het ons mogelijk zal worden om "te leven in de kracht van dat Leven en die Kracht, die de oorzaak van alle oorlog heeft weggenomen".

Zendbrief Nederlandse Jaarvergadering, 1949

Luidruchtig pacifisme, goede intenties, maar weinig liefdevol qua middelen, heeft geen plaats in ons Vredesgetuigenis, wat een vrucht van ons geloof is die het hele leven raakt.

Hugh Doncaster, 1969, Friends Quarterly, blz. 290.

Mijn land (Ierland) was grotendeels katholiek en in een vrijheidsstrijd gewikkeld. Veel van onze gesprekken gingen hierover. Hierdoor werden we dagelijks met allerlei problemen geconfronteerd. De meningen in mijn familie waren verdeeld – pacifisten en niet-pacifisten, eenheid met Engeland en tegen de eenheid - het was hierdoor niet bepaald rustig, gelukkig was er wel een soort “tolerantie”. In onze gesprekskring werd hierover druk gediscussieerd.

De oudere Vrienden luisterden naar ons, dit vonden we geweldig en we maakten er flink gebruik van. Oorlog vonden we vanzelfsprekend onzinnig - de Eerste Wereldoorlog was toen gaande - wij vonden oorlog onlogisch, niets werd hierdoor opgelost.

Kitty Arps, 1972.

Wat mij het meest aanspreekt, is: wij geloven dat in elk mens een vonkje van God is en dat we moeten proberen elkaar op dat niveau te ontmoeten. Via de vredesbeweging had ik internationale contacten; constateerde dat ik in India met een Hindoe-geestverwant beter kon praten dan met mijn Limburgse buurman. Veel conflicten zouden kunnen worden opgelost, als de mensen elkaar als gelijkwaardig zouden kunnen accepteren.

Coby Molenaar, 1981.

Het punt waar ik altijd op stuit bij het denken over het vredesgetuigenis is, dat oorlog en agressie volgens mij deel uitmaken van het leven. Ik zie de kiemen ervan ook duidelijk in mijzelf. Dat is eigenlijk wat mij weerhoudt me pacifist te noemen. Ik denk namelijk dat je deze dingen in jezelf eerst zal moeten leren accepteren, om er daarna een duidelijke verhouding toe te vinden... Daar streef ik ook naar.

Marianne IJspeert, 1981.

De aankomst van de Amerikaanse wapens in onze havens en de verschillende reacties hierop hebben mij doen realiseren hoe nauw wij reeds bij de hele tegenstelling Amerika-Rusland betrokken zijn. Nu reeds beheerst deze het dagelijks leven van de havenarbeiders, maar binnen hoeveel tijd zullen ook wij voor dergelijke arbeid staan?

Daarom wilde ik de Vrienden vragen tezamen bij dit feit te blijven stilstaan om ons af te vragen, wat onze houding in zo'n situatie zou zijn en of wij hierin niet iets te zeggen hebben. Want wat baat het om een Wereldconferentie voor te bereiden met studies over het probleem Oost-West als wij ons van deze kleine gebeurtenissen vlak bij geen rekenschap geven?

Otto Boetes, 1982.

Bij ‘stille diplomatie’ achter de schermen ben ik de afgelopen jaren betrokken geweest in die zin dat ik deel uitmaakte van de gezamenlijke pan-Europese Quaker-Doopsgezinde werkgroep ‘Steps to True Security’ die in de jaren 1988-1990 in Quaker-House in Brussel diplomaten uit het Oostblok en het Westblok met elkaar in gesprek bracht in een tijd dat diplomatieke vertegenwoordigers van de NAVO-lidstaten geen collega-diplomaten uit Oost-Europa mochten ontvangen en te woord staan in het NAVO-hoofdkwartier. Boeiende gesprekken werden gevoerd op het ‘neutrale terrein’ van Quaker-House over een totaal ander veiligheidsbeleid voor Europa. Daarin suggereerden de vertegenwoordigers van de Doopsgezinden en de Quakers onder meer dat er wellicht een tijd zou komen dat er nauw samengewerkt zou worden met Rusland, de ‘vijand’!

Bedacht dient te worden dat deze dialoog tussen Oost en West plaatsvond nog voor de val van de muur in Berlijn!

Kees Nieuwerth, 1999.

Het is goed ons te realiseren dat het vredesgetuigenis meer is dan een standpunt of een getuigenis tegen oorlog. Het is een getuigenis voor vrede. Vrede is makkelijk als er geen vijand is. Ons vredesgetuigenis en ons dagelijks leven voegen zich dan moeiteloos in de vrede die in onze directe en wijdere omgeving heerst. We vergeten dan al te gemakkelijk dat we ons soms plotse-ling met het Vredesgetuigenis van de Vrienden op een andere weg bevinden dan op de weg van vredelievende mensen-in het-algemeen die op grond van hun geweten het geweer (nog) niet gebroken hebben, die hun zwaarden (nog) niet omgesmeed hebben tot ploegijzers.

Ik moet mij realiseren dat mijn radicaal pacifisme zijn vorm en inhoud mede heeft gekregen onder de bescherming van potentieel en 'effectief' geweld. Het is nooit beproefd, behalve door het besef dat het geweld dat ik afwijs vrede bracht en door de gedachte die mij soms overvalt dat ik mijn liefste niet kan verdedigen met geweld als ik dat al zou willen: ik heb er niet eens voor geleerd. Niet met vuisten, niet met stokken, niet met schieten of bommen. Fysiek niet, maar ook mentaal niet, ik sta met lege handen. Ik heb de wapens niet eens neergelegd, omdat ik ze nooit heb opgenomen...

Ook het vredesgetuigenis vraagt ons soms loyaliteiten open te breken en conflicten aan te gaan. Het werd mij duidelijk dat niet alleen loyaliteiten naar buiten toe onder druk kunnen komen te staan, maar ook loyaliteiten binnen het pacifisme...

Ja, geweldloosheid als we het vredesgetuigenis serieus nemen, ziet ook af van snelle "efficiën-te" gewelddadige acties of "een beetje geweld". En toch kunnen we allemaal in compromissen verzeild raken. Maar laten we oppassen voor een gewild compromis dat we van tevoren inbouwen. Het vredesgetuigenis is niet een getuigenis van de zuiveren, van de schone handen, met een bijbehorende: 'Kijk ons eens!' Want we weten: wat ooit als een succesvol 'Speak truth to power' begon, kan ons later zo tragisch uit de handen vallen.

Tjeerd Dibbits, 2002.

Gewetensbezwaren tegen militaire dienst en de militaire bestemming van belastinggelden

Wij grijpen deze eerste gelegenheid (na het invoeren van de dienstplicht) aan om uit te spreken dat wij iedere militaire dienstdwang afwijzen (...)De oorlog komt naar onze overtuiging neer op een prijsgeven van het christelijk ideaal en op een verloochening van de broederschap aller mensen. Hij is een kwaad naar welks uitroeiing de hele wereld snakt (...)

Onze tegenstand wordt niet opgeheven door de bepalingen voor gewetensbezwaarden, hoe dankbaar wij daar ook voor zijn. Hierbij denken we niet alleen aan gewetensbezwaarden, maar ook aan velen die zich afzijdig hielden van de militaire dienst niet vanwege een duidelijk motief, maar door een terughoudendheid die zij moeilijk kunnen verwoorden.

*Jonge mensen kunnen goed werk doen door voor de rechtbanken te verschijnen teneinde vrijstel-ling te vragen en hun motieven daarvoor uiteen te zetten. Tegelijkertijd echter kunnen wij niet erkennen dat een menselijke rechtbank ooit een bevoegd rechter kan zijn over iemands geweten. Uiteindelijk is de Bron, waaraan gewetensovertuigingen zelf ontspruiten, de hoogste instantie. Britse Jaarvergadering, 1916, *Book of Christian Discipline*, part 2, 1925, blz. 135.*

Aan de Vrienden die de militaire dienst weigeren:

Mogen wij als 'Jonge Vrienden' van het Genootschap der Quakers in Nederland vanuit ons Pinksterkamp in Maarn jullie zeggen dat wij deze tijd juist voelen elkaar zo nodig te hebben, omdat de wereld, dat zijn wij allen, steeds meer de eis tot naastenliefde verwaarloost.

Jullie, die ons door de daad van die heilige ernst van deze weigering voortdurend een bewijs geven, alle offers daaraan verbonden, zonder zelfzucht te aanvaarden, kunt ervan overtuigd zijn dat in onze groep ook praktisch dit streven tot uiting komt. Wij geloven aan het innerlijke licht in ieder mens, aan de mogelijkheid van een direct contact van God en mens; dus is het voor ons zonde voor God dit innerlijk licht in anderen te beschadigen of te vernietigen

Jonge Vrienden Groep, Karl Heinz Pollatz, Schrijver, 1939.

De nadruk op persoonlijke actie, die in het geval van oorlog afwijzing van deelname betekent, roept onvermijdelijk het probleem op waar de lijn getrokken wordt. In de totale oorlogen van de eerste helft van deze eeuw, aanvaardden Quakers niet-gewapende dienst in de krijgsmacht, dienden zij in een onafhankelijke, ongeüniformeerde 'Friends Ambulance Unit', lenigden zij de nood van burger oorlogsslachtoffers, deden alternatieve burgerdienst, gingen de gevangenis in omdat zij welke dienst dan ook weigerden die de oorlogsinspanningen zouden kunnen ondersteunen, zelfs brandwacht. Sommigen weigerden belasting te betalen. Er zijn geen formele regels vastgelegd voor Quakergedrag in deze omstandigheden, anders dan het volgen van Het Licht van Christus.

Wolf Mendl, 1974, QF&P 24.12.

De daad het deel van de belastingen bestemd voor militaire doeleinden niet af te dragen kwam voort uit ons gemeenschappelijke getuigenis dat 'de Geest van Christus die in alle waarheid leidt, ons er nooit toe zal bewegen oorlog te voeren en te strijden tegen mensen met uiterlijke wapens, noch voor het Koninkrijk van Christus, noch voor de koninkrijken van deze wereld'. Dit getuigenis kan soms leiden tot het weerstaan van de eisen van de Staat, wanneer een hogere wet (Gods innerlijke wet) de zwaarste claim op ons legt. We moeten ons er ook bewust van zijn dat, wanneer we in strijd met de heersende wet handelen, we de gevolgen van ons handelen zullen moeten dragen.

Arthur en Ursula Windsor, Britse Quakers, 1992.

Misschien is de meest belangrijke taak in ons leven te blijven getuigen tegen het militarisme dat voortgaat deze wereld en zijn bewoners te vernietigen. Quakers hebben in het verleden geweigerd actief deel te nemen aan oorlogsvoorbereidingen en ernaar gestreefd van militaire dienstplicht ontheven te worden. Velen leden voor hun geloof. Wij zijn geïnspireerd door hun geloof en door hun weigering belasting voor oorlogsdoeleinden te betalen. Zij zijn gevangenzet en hun bezittingen verbeurd verklaard. Sommigen van ons zitten op dit ogenblik in gevangnissen en goederen van hen zijn verbeurd verklaard, omdat zij een gedeelte van hun belasting niet wilden betalen. Wij willen niet minder belasting betalen, maar wij willen al onze belasting gebruikt zien voor werkelijk vreedzame doelen.

Gerald Drewett, Schrijver European Quaker Network on the Peace Tax Concern, bijeenkomst te Brussel, 1992

Het is verheugend te mogen constateren dat de steun uit kringen van lidkerken van de Raad van Kerken en de vredesbeweging voor onze actie: een wetsontwerp Gewetensbezwaren Mili-

taire Bestemming Belastinggelden aan het parlement voor te leggen, groeiende is. De Raad van Kerken in Nederland heeft regering en parlement laten weten ons in dit streven te steunen. De beleidsorganen en de meerderheid der lidkerken hebben dit ook schriftelijk bevestigd.

Het IKV heeft recent ook laten weten ons streven te steunen. Vrouwen voor Vrede is van plan ons wetsontwerp tot hun actieonderwerp tijdens de komende tweede Kerkendag te maken.
Kees Nieuwerth, 1992

Burgerlijke ongehoorzaamheid en geweldloos verzet

De waarheid kan worden gezien als een waarde op zichzelf, een waarde die men innerlijk bekijkt. Wie die ervaring deelachtig is geworden, krijgt de waarheid als zodanig lief en ziet daarin iets heiligs. De waarheid schenden, staat gelijk met God schenden. Echter de liefde is heilig en de medemens is heilig vanwege het Licht van God, dat in hem schijnt.

Wie dit gezien heeft, zal er dus naar streven om noch waarheid, noch de liefde, te schenden. Hij zal zoeken naar oplossingen waarin hij aan beide tegelijk recht kan doen. Wanneer de omstandigheden zo abnormaal worden dat men in zeer ernstige mate, òf tegen het een, òf tegen het andere in moet gaan, is dat niet een situatie die vanzelfsprekend met het opofferen van een van de twee kan worden opgelost. Dan heeft men schuldgevoel, wat men ook kiest.

Wat mijzelf betreft zou het schuldgevoel het grootst zijn als ik de liefde en de medemens had opgeofferd. Daarom heb ik in de bezettingstijd de waarheid geschonden. Maar na de oorlog had ik het gevoel, toch tekortgeschoten te zijn, ook al zou ik in dezelfde situatie, als ik weer geen kans zag om waarheid en liefde tegelijk te ontzien, opnieuw hetzelfde doen.

Dina van Dalftsen, 1959.

Het omschrijven van geweldloze actie is moeilijk. Het kan zijn dat we het niet over dezelfde dingen hebben. Zo is op het eerste gezicht de daad een administratiekantoor in Amsterdam met behulp van explosieven op te blazen gedurende de bezetting van Nederland veel gewelddadiger dan het in de nacht stilletjes verwijderen van de wissels van een spoorlijn.

Echter de eerste daad bracht niemand enig letsel toe en spaarde zeer waarschijnlijk het leven van Joden en diegenen die hen verborgen hielden. De tweede veroorzaakte een ontsporing en verwondde zeer waarschijnlijk de bemanning van de trein. Geweldloos verzet geeft geen resultaat op korte termijn, maar het draagt ons voort zoals het sinds vroege tijden deed. Het kan niet vermijden geweld uit te lokken, maar het faalt wanneer als gevolg ervan andere mensen dan de geweldloze activisten omkomen of verwond raken.

Riep Jezus geen geweld op jegens zichzelf?

Jos Brusse, Nederlandse Quaker geëmigreerd naar Nieuw-Zeeland, In: *Quaker Faith and Practice in Aoteora/ New Zealand*, 4.17

En in onze tijd, nu het geloof in geweld de pan uit rijst, breekt in velen het inzicht door dat er een eind aan moet komen.

Ik geloof in de macht van de Geest van Liefde, die alleen mensen geluk kan geven en ze tot elkaar brengen. Ik zou dan ook niet in het leger kunnen gaan... Toch is een passief pacifisme niet genoeg. Wij zien steeds meer dat er op wereldwijde schaal oorzaken van geweld, gelegen op sociaal en economisch terrein, uit de weg geruimd moeten worden.

Een nieuwe economische wereldorde is absoluut nodig. En er zullen methoden ontwikkeld moeten worden voor geweldloze weerbaarheid, zolang die orde er niet is.

Bram Burger, 1981.

Pacifist zijn en ondogmatisch zijn kan volgens mij best samen: ondogmatisch is wie te allen tijde bereid is om zijn mening aan kritiek te onderwerpen. Niet wie te allen tijde weigert een principieel standpunt in te nemen. Daarom hoop ik dat we ons zullen afvragen tot welk standpunt ons vredesgetuigenis oproept.

En speciaal voor de vredesbeweging: wie oorlog wil winnen moet zijn technieken kennen, maar wie vrede wil winnen, ook. Geweldloosheid is een zaak van levenslange oefening, niet van het belijden van een dogma. Laten we ons daarom hierin professionaliseren, zodat we ook in moeilijke situaties iets met ons ideaal kunnen doen. We moeten nieuwe mogelijkheden aanspreken: met praktische geweldloosheid. Pas als we kennis hebben van geweldloosheid kunnen we oordelen over de mogelijkheden en beperkingen ervan.

Jethro Zevenbergen, 1992

Quakers en het conflict tussen Israël en Palestina

De stichting van de Staat Israël heeft weliswaar geresulteerd in een eigen land voor vele Joodse vluchtelingen, maar ook tot vele Palestijnse vluchtelingen die daardoor ontheemd waren en geen eigen land meer hadden. Bovendien werd een groot deel van de resterende 'Palestijnse' gebieden (bijvoorbeeld de Westbank) later ook nog eens bezet door Israël. Quakers zijn reeds lang present in het Midden-Oosten, bijvoorbeeld in de vorm van een Quakerschool in Libanon en een Quaker meeting in Ramallah. Wij voelen ons dus ook verbonden met Palestina en steunen het gerechtvaardigde streven van het Palestijnse volk naar een eigen staat.

We hebben met ons de vruchten van onze vriendschap, de kracht van ons gemeenschappelijk geloof en de last van ons menselijk falen meegebracht. We waren genoodzaakt pijn en frustratie aan te horen en te delen. Boetedoening voor fouten uit het verleden is tot uitdrukking gekomen. En er is dankbaarheid voor rijke en liefdevolle steun in het verleden.

We hebben een nieuw begin nodig, niet alleen voor onszelf, maar om door te kunnen gaan met het bemoedigen van allen, die zoeken naar vrede in het Midden-Oosten. We bidden dat de resultaten van de tijd die we samen zijn ons zullen helpen iets te ervaren van die vreugde die George Fox voelde toen hij zei: 'Alles was nieuw en de hele Schepping rook anders dan eerst en op een wijze die met geen woorden beschreven kan worden'.

Uit: Zendbrief van de Quaker Consultatie over het Midden-Oosten op Cyprus 21-25 september 1992

Wij geloven in Gods verborgen omgang met ons en aan Zijn aanwezigheid in alle aspecten van het dagelijkse leven. De God waarover geschreven wordt in Tenach en Evangelie openbaart zich blijvend aan mensen en kan steeds weer inspireren, gelijk de Schrijvers van genoemde boeken. Doordat wij allen geschapen zijn naar Zijn evenbeeld, willen Vrienden steeds "dat van God" zoeken in zichzelf en dat ook aanspreken in onze naasten, zelfs als deze naaste zich vijandig tegenover ons zou opstellen.

Onze huidige visie op, en betrokkenheid bij de etnische, religieuze, economische en politieke conflicten in en rond de staatkundige gebieden van Israël en Palestina, kunnen niet los gezien worden van ons Vredesgetuigenis uit 1660.

Jan de Winter, 2004 (Een Quakerreactie op de Notitie Israëliisch Palestijns/Arabisch conflict van de Samen Op Weg Kerken (Hervormd, Gereformeerd en Luthers – later de Protestantse Kerk In Nederland genoemd).

Zoals jullie weten is onze Quakergemeenschap in Palestina klein in getal; onze mensen zijn gemigreerd wegens de strenge reisbeperkingen, de economische omstandigheden, de politieke en culturele onderdrukking, het directe geweld en de schendingen van de mensenrechten. In mijn hele leven is het bestaan nooit zo zwaar geweest als vandaag in Palestina.

Vrienden, we hebben elkaar nodig op deze reis om het geweld te beëindigen en ons te blijven inzetten voor het herstel van menselijkheid. Ja, het is zo vaak de individuele verbondenheid bij onze samenwerking, die ons de moed geeft om elkaar in het licht te houden, elkaar te ondersteunen, en die wereldwijd begrip en vrede bevordert. Ik bid dat we zowel nederig, alsook gesterkt worden door de omarming van onze Enige God.

Jullie hebben ons zo vaak een verfrissende drank van steun en solidariteit aangereikt; evenzo moeten jullie weten dat velen van ons in Palestina en in de Diaspora hopen dat wij jullie de volharding en moed kunnen bieden die van jullie worden gevraagd op dit moment in de geschiedenis. Ja, het is een voorrecht om te kunnen bevestigen dat alles mogelijk is als we hart en handen, dienst en getuigenis verbinden.

Jean Zaru, Zendbrief Ramallah Maandvergadering, 2006.

ANTWOORD VAN DE NEDERLANDSE QUAKERS OP HET 'KAIROS DOCUMENT' VAN PALESTIJNSE CHRISTENEN

Beste Vrienden,

want zo noemde Jezus zijn discipelen, degenen die doen wat hij hun leerde.

Als Nederlandse Quakers, leden van het Religieus Genootschap der Vrienden in Nederland, hebben we met respect kennisgenomen van jullie Kairos document, jullie schreeuw om recht.

Het geeft hoop om jullie liefdevolle houding te herkennen ondanks jullie lijden als gevolg van de bezetting.

Jullie schrijven dat jullie oproep aan ons voortkomt uit een historisch moment van eenheid onder Palestijnse christenen.

Het is goed om te zien dat de eenheid onder Palestijnen inmiddels verder gegroeid lijkt te zijn. Ook wij willen 'het gezicht van God zien in ieder mens'. Ook ons in ons geloof gewortelde uitgangspunt, is ieders gelijke recht op een menswaardig bestaan en het recht op bescherming van verdrukten.

Het past in onze traditie om vijandsbeelden af te breken, om verbinding en constructieve dialoog te zoeken en om te werken aan gerechtigheid, vrede en veiligheid voor iedereen. Jullie document raakt ons en wij voelen ons geroepen om aan jullie oproep gehoor te geven.

Jullie vragen ons een woord van waarheid te spreken, door stelling te nemen tegen de Israëliische bezetting van land waar jullie al generaties lang wonen. Jullie geven ons bovendien in

overweging om de daad bij dat woord te voegen, door de producten te boycotten en af te zien van investeringen die de bezetting ondersteunen.

We hebben langer nodig gehad voor een antwoord dan van ons verwacht mag worden. Wij hebben ons tijdens deze Algemene Vergadering opnieuw afgevraagd wat Christus van ons vraagt in onze situatie, wetend in welke situatie jullie je bevinden. Velen van ons zijn al langere tijd uiterst terughoudend in het kopen van producten uit o.a. de illegale Joodse nederzettingen in bezet gebied en kopen graag producten van Palestijnen, voor zover die twee soorten producten als zodanig herkenbaar in onze winkels liggen. Jullie verhaal en jullie oproep zetten ons aan om daarmee door te gaan en daarin consequenter te worden.

We zullen ons nader informeren over de mogelijkheden daartoe. We steunen daartoe o.a. onze vertegenwoordigers in de Quaker Raad voor Europese Aangelegenheden. We blijven met Quakers in Ramallah in contact over verdere steun die we hun kunnen geven in hun vredeswerk. Onze waarheid, niet noodzakelijk DE Waarheid, is dat noch Israël, noch enige andere natie het land dat het met geweld controleert het 'zijne' kan noemen. We zien een pijnlijke parallel met de politiek van onze regeringen in Europa om anderen tot vreemdeling te maken in het gebied dat wij 'het onze' noemen en waar we in relatieve welvaart leven.

Het besef dat Palestina/Israël één land is tussen Jordaan en Middellandse Zee, lijkt wereldvreemder dan ooit.

Het besef van de eenheid van volkeren geworteld in een gedeelde cultuur waarin dezelfde God aanbeden wordt staat ook in 'ons' land onder druk.

Naast een woord van waarheid zouden wij graag een woord van liefde spreken. Als Nederlandse Quakers en als Nederlandse kerken hebben we tot nu toe tevergeefs geprobeerd in gesprek te komen met de vertegenwoordigers van Israël in ons land. We zijn bereid ook naar hen te luisteren, hun de kans te geven om hun lijden historisch, vermeend en reëel - naar ons toe te verwoorden, in de hoop dat hen dat helpt om het achter zich te laten.

We zouden hun graag vragen of de ontwikkelingen in hun regio, de roep om recht en democratie van buurvölkeren, ook voor hen een uur van de waarheid inhoudt, waarin het er op aankomt om hun ideaal in de praktijk te brengen en hun roeping te volgen om een voorbeeld voor andere volken te zijn.

We houden vast aan het besef en de daarop gebaseerde hoop dat achter de woorden en de dingen die mensen scheiden, achter het lijden dat mensen elkaar aandoen, een realiteit verborgen is waarin God iedereen verbindt en ieders hart kan aanraken. Samen met jullie spreken wij ons vertrouwen uit dat Gods goedheid uiteindelijk de overhand heeft.

Met Vriendengroet,

De Nederlandse Quakers bijeen in hun Algemene Vergadering op 13 – 15 mei 2011.

Verschillende ideeën werden geopperd om op de een of andere manier een positieve bijdrage te leveren aan een rechtvaardige vrede, zoals het planten van olijfbomen, het organiseren van een reis naar Israël en Palestina, en het ondersteunen van Sabeel. We willen elkaar ondersteunen en bemoedigen in onze pogingen om zelf een bijdrage te leveren door in te gaan op de oproep van de Raad van Kerken om Palestijnse landbouwproducten te kopen (bijvoorbeeld van Canaan Fair Trade). Daarnaast roepen we elkaar op om producten uit de nederzettingen op de West Bank waar mogelijk te boycotten.

Minuut Nederlandse Jaarvergadering, 2012.

Quakers en het Interkerkelijk Vredesberaad

Vanaf de oprichting van het Interkerkelijk Vredesberaad was er brede steun voor deze vredesbeweging, zowel van de Nederlandse Jaarvergadering als geheel, als van individuele Vrienden.

Er werd slechts één kanttekening bij de oprichting van het IKV geplaatst door de Quakers: namelijk dat de reeds langer bestaande oecumenische Vredesbeweging *Kerk en Vrede* geen zetel kreeg in het bestuur; zij is immers geen kerkgenootschap. Daarop besloten de Quakers dat één van de twee aan hen toegewezen bestuurszetels structureel zou worden bezet door een afgevaardigde van Kerk en Vrede. Quakers voelen zich immers sterk verbonden met Kerk en Vrede. Zo werd als bijdrage aan het Conciliair proces Gerechtigheid, Vrede en Heelheid van de Schepping samen met Kerk en Vrede en de Algemene Doopsgezinde Sociëteit een boekje over het vredesgetuigenis geschreven met de titel *Gods vrede wint de strijd*.

Met name gedurende de mede door het IKV georganiseerde campagne tegen de plaatsing van kernwapens (kruisraketten) in de tachtiger jaren van de vorige eeuw, namen vele Quakers enthousiast deel aan de demonstraties en lokale IKV-groepen (kernen).

Toen er gewapende conflicten uitbraken op de Balkan en later ook tijdens de geallieerde inval van Irak kreeg militaire interventie – met name bij monde van de toenmalige secretaris – openlijk steun van het IKV. Dat leidde er uiteindelijk toe dat de Quakers zich genoodzaakt zagen om met het Interkerkelijk Vredesberaad te breken en het lidmaatschap op te zeggen.

Daarentegen is er nog altijd een sterke band met Kerk en Vrede.

Deze ontwikkeling wordt weerspiegeld in onderstaande opeenvolgende citaten.

De Jaarvergadering werd gevraagd om in een verklaring zijn steun te betuigen aan de vredesbeweging van de Nederlandse kerken, het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV), dat door zijn uitgesproken stellingname tegen nieuwe kernwapens in Nederland een gedeelte van de steun van de betrokken kerken dreigt te verliezen. Wij werden geconfronteerd met de noodzaak niet alleen vast te houden aan ons traditionele vredesgetuigenis, maar ook onze betrokkenheid bij het IKV letterlijk onder ogen te zien en er metterdaad gestalte aan te geven.

Zendbrief Nederlandse Jaarvergadering, 1983.

Gegeven de situatie dat Quakers en Doopsgezinden zich moeilijk kunnen herkennen in de koers die het IKV momenteel vaart en zelfs hun lidmaatschap heroverwegen, is het tegelijkertijd verheugend dat Kerk en Vrede samen met Quakers en Doopsgezinden het Moderamen van de Raad van Kerken in Nederland heeft weten te overtuigen van de noodzaak een apart beraad te organiseren over het oorlogsgeweld in Joegoslavië waaraan Nederland thans deelneemt.

Kees Nieuwerth, 1999.

Hoewel wij ons altijd gerealiseerd hebben dat het IKV het gebruik van geweld niet principieel uitsluit, wordt steeds meer duidelijk dat met standpunten inzake geweldloze conflictoplossing geen rekening wordt gehouden. Het gewapend conflict in de Balkan, waaraan Nederland momenteel deelneemt, wordt door het IKV door uitlatingen met name in de pers ondersteund. In het IKV zijn het de Doopsgezinden en de Quakers die herhaaldelijk tot uiting gebracht heb-

ben dat zij tegen elke rechtvaardiging van geweld gekant zijn. Tot nog toe is niet gebleken dat er voor deze bezwaren door het IKV begrip wordt getoond.

Het Genootschap staat voor de vraag of het in deze situatie lid kan blijven van het IKV – nu er van werkelijk beraad geen sprake is.

Wij besluiten om die reden voor onbepaalde tijd het lidmaatschap van het IKV op te schorten en hieraan de consequentie te verbinden het IKV dringend te vragen zo lang deze schorsing duurt niet meer namens de Quakers te spreken en te handelen.

Minuut Nederlandse Jaarvergadering, AV 99/15, 1999.

Reactie van de Quakers op het document van de Wereldraad van Kerken over Rechtvaardige Vrede

(Initial Statement towards an Ecumenical Declaration of Just Peace)

(De aanhef in deze brief aan de Wereldraad wordt gevormd door een korte samenvatting van het Vredesgetuigenis – redactie).

Niet voor de koninkrijken dezer wereld, noch voor het Koninkrijk Gods zullen wij de wapens opnemen.²⁷

Als een der vertegenwoordigers van de zogeheten historische Vredeskerken, die menen dat de geweldloze weg integraal deel uitmaakt van de navolging van Jezus, stemt het ons dankbaar dat de Wereldraad van Kerken met het streven naar een ‘verklaring van rechtvaardige vrede’ de kwestie van het gebruik van dodelijk geweld in conflictsituaties hoog op de agenda heeft geplaatst. In het ontwerpdocument worden ons een aantal vragen voorgelegd met het verzoek hierop te willen reageren vanuit onze levende traditie.

Het begrip Just Peace wordt in deze conceptverklaring geïntroduceerd als een synthese van de vroegere antithese tussen enerzijds de kerken, die het leerstuk van de rechtvaardige oorlog aanhingen en anderzijds de kerken die kozen voor de radicaal pacifistische positie.

Het moge duidelijk zijn dat wij tot die laatste categorie behoren. Hoewel wij toejuichen dat de kerken van de andere categorie, die een meerderheid vormen in de Wereldraad, steeds voorzichtiger zijn geworden in het instemmen met het gebruik van geweld, beschouwen wij de genoemde tegenstelling niet als achterhaald. Ons inziens wordt deze tegenstelling ten onrechte als een gradueel verschil voorgesteld, met name in hoofdstuk 3 van uw verklaring. Weliswaar werden aanhangers van de rechtvaardige oorlogsleer zogeheten ‘atoompacifisten’ en – zo wordt gesteld – stonden ze zij aan zij met christenpacifisten in de strijd tegen plaatsing van kruisraketten, maar dat betekent nog niet dat de diepgaande verschillen in inzicht zijn overbrugd. Die verschillen komen aan het licht wanneer de vraag gesteld wordt naar de politieke consequenties van de Bijbelse boodschap en de opdracht van de kerk in de wereld. Deze verklaring is geschreven vanuit het aloude concept van het Corpus Christianum, waarbij de kerk zich identificeert met de wereldse macht. De historische Vredeskerken hebben altijd gemeend een tegenbeweging te moeten vormen, die vanuit een onafhankelijke positie ten opzichte van de wereldse overheid in staat is om een profetisch getuigenis te geven. In de Quakertraditie wordt dat aangeduid met ‘to speak Truth to Power’. Omdat voor ons het zwaartepunt ligt bij

²⁷ Samenvatting van de verklaring uit 1660 van enkele Quakers tegenover Charles II, die nog altijd als basis geldt van het Quakervredesgetuigenis.

deze kwesties beginnen wij met een reactie op de vragen gesteld in hoofdstuk 3.

In 'On the way towards Just Peace: the scope of the Churches' engagement' wordt ons de vraag gesteld of de daarin beschreven benaderingen al dan niet overeenkomen met onze traditie.

Deze vraag moeten wij helaas ontkennend beantwoorden. De reden daarvoor is dat onder de noemer Just Peace de deur toch weer wordt opgehouden voor het – onder bepaalde voorwaarden – inzetten van dodelijk geweld, net als dat bij het aanvaarden door de Wereldraad van de VN resolutie over the Responsibility to Protect is gedaan. Daarin kunnen wij ons niet vinden. (...) Daarom sluiten wij ons aan bij de reactie op het standpunt van de Wereldraad inzake Responsibility to Protect, die Church and Peace aan de Wereldraad stuurde. Hierin staat onder meer: "Wij nodigen alle kerken uit om – samen met ons – de verleiding te weerstaan het gebruik van dodelijke wapens – zelfs als uiterste middel – te rechtvaardigen".

(...)

Wij blijven daarom op grond van ons diepe overtuiging de inzet van dodelijk geweld onder alle omstandigheden afwijzen en kiezen voor een andere weg. Zo kiezen wij voor geweldloze (burger) interventies in brandhaarden naar het model van de Christian Peacemaker Teams en Peace Brigades International; voor het inzetten op hervorming van het internationale stelsel, zowel het economische stelsel als de internationale samenwerking op het vlak van vrede en veiligheid: de Wereldraad zou de VN nog meer dan voorheen moeten steunen bij het realiseren van de Millennium-doelen, het hervormen van de Veiligheidsraad en het versterken van de nieuwe Peace Building Commission (PBC).

(...)

In het tweede hoofdstuk 'In the name of Christ: Churches as Communities and Agents of Peace building' worden ons vragen gesteld over ons vredeswerk en vredesopvoeding, alsmede onze inzet voor duurzaamheid. Op grond van de overtuiging dat het vredesgetuigenis een integraal deel van het geloofsgetuigenis is, hebben Quakers vanaf de oprichting van het Genootschap in de zeventiende eeuw zich ingezet voor vrede en verzoening. Quakers tekenden gewetensbezwaren aan tegen militaire dienst en vervulden burgerdienst in plaats daarvan. Quakers zetten zich in om verzoening te stimuleren na een oorlog, bijvoorbeeld door noodhulp in het Duitsland na de Tweede Wereldoorlog en werkkampen tussen jongeren uit Frankrijk, Engeland en Duitsland te organiseren. Zo waren wij ook medeoprichters van de werkkampbeweging Service Civil International en vredesbewegingen als Church and Peace en Eirene, mensenrechtenbewegingen als Amnesty International en de milieubeweging Greenpeace. In conflictsituaties werd gepoogd te bemiddelen achter de schermen, het vertrouwen van beide partijen te winnen en hen in gesprek te brengen, bijvoorbeeld tijdens de afscheidingsoorlog van Biafra van Nigeria, de oorlog tussen Noord- en Zuid-Vietnam en bij het conflict in Noord-Ierland. Bovendien zijn de Quakers al geruime tijd erkend als NGO bij de Verenigde Naties met lobbykantoren in New York en Genève. Hier wordt met name ingezet op het bevorderen van internationale economische rechtvaardigheid, mensenrechten en ontwapening. Onze Quaker diplomaten brengen hiertoe delegaties van vertegenwoordigers uit verschillende landen bij elkaar op neutraal terrein om bijvoorbeeld samen een eerste ontwerpverdrag tegen bepaalde categorieën wapens te ontwikkelen, bijvoorbeeld tegen clusterbommen of landmijnen. Deze inzet wordt internationaal erkend en gewaardeerd (...) Ook bij de Europese Unie en de Raad van Europa kloppen wij op gelijksoortige manier aan: er is al meer dan 25 jaar een Quaker Council for European Affairs actief vanuit Brussel.

(...)

Echter, ook wij Quakers zijn op onze geheel eigen wijze een wereldwijde kerk. In dit hoofdstuk van de conceptverklaring van de Wereldraad wordt ook ingegaan op de inzet voor vrede voor, tijdens en na een gewelddadig conflict. Voor vele Quakers in de zuidelijke wereldhelft, met name in Afrika, is het leven naar het vredesgetuigenis dan ook bepaald niet gemakkelijk. Bij gewetensbezwaren tegen militaire dienst – een mensenrecht - worden zij in veel landen nog steeds uitgesloten van het volgen van een studie of het vervullen van een staatsambt. Anderzijds zijn zij in veel landen die lijden of geleden hebben onder burgeroorlogen actief in vredes- en verzoeningswerk. Treffende voorbeelden zijn hiervan te geven, bijvoorbeeld in Oost-Afrika.

(...)

Wat vredesopvoeding betreft werd in Quaker kring onder meer bij het verlenen van steun aan gevangenen het 'Alternatives to Violence Project' ontwikkeld dat thans in meer dan zestig landen overal ter wereld effectief als vredesopvoedings- en trainingsprogramma loopt. Ten slotte de vraag of we nog aanbevelingen hebben voor het verdere traject naar de geplande Vredesconvocatie in Jamaica:

De bijeenkomst in Jamaica niet langer te zien als de afronding van een campagne (Decade to Overcome Violence) maar van de daar gepresenteerde oogst zaden te reserveren om een nieuw plantseizoen in te luiden: eindelijk de campagne die Bonhoeffer voor ogen stond: op naar een wereldwijd oecumenisch Vredesconcilie in 2021 waar we samen evalueren waar we staan met betrekking tot het doel: de oorlog in deze 21e eeuw uit te bannen!

Uit: Reactie van de Nederlandse Jaarvergadering op het Just Peace document van de Wereldraad van Kerken, 2009

4.3 Getuigenissen tegen maatschappelijke misstanden

De eerste Vrienden waren het er al over eens dat zij hun inzichten in de praktijk moesten waarmaken. Daardoor kreeg hun diepgevoelde overtuiging dat alle mensen gelijkwaardig zijn de uitwerking dat zij verschoppelingen evenzeer respecteerden als hoger geplaatsten. Dit leidde tot hun gewoonte om hun hoed niet meer af te nemen voor welk medemens ook en om iedereen te gaan tutoyeren. Omdat zij zagen dat het de armen en de machtelozen waren die het meeste leden onder de onverschilligheid van rijken en machtigen – waren dit de eerste misstanden die door de Vrienden werden aangepakt en aan de kaak gesteld.

Het strafstelsel

Al vanaf het begin in de zeventiende eeuw werden de Quakers vervolgd om hun geloofsopvattingen.

Sommige Vrienden kwamen door hun optreden in de gevangenis terecht, waar zij zich door eigen ervaring bewust werden van de erbarmelijke toestanden die daar heersten. Zij kregen zorg en ondersteuning van andere Vrienden, die al snel hun hulp uitbreidden tot andere gevangenen. Deze Vrienden probeerden het leed van de mensen te verzachten en begonnen ook les te geven aan de kinderen van de gevangenen, om hun meer kansen te

geven op een normaal bestaan. In later jaren is vooral de naam van Elizabeth Fry (1780-1845) bekend geworden door haar werk in de gevangenis.

Dit getuigenis wordt tot op de dag van vandaag nog uitgedragen. Vrienden bezoeken ook nu nog gevangenen en bekommeren zich om hun re-integratie. In Europees verband hebben Quakers onder andere onderzoek gedaan naar behandeling en rechten van vrouwen in gevangenissen. Via de Quaker Raad voor Europese Aangelegenheden (QCEA) in Brussel is invloed uitgeoefend op het Europese Parlement om tot uniforme regels te komen in het Europese strafstelsel, in het bijzonder voor een milde behandeling van vrouwen (en hun kinderen) in die gevangenissen.

In Amerikaanse gevangenissen is enige jaren geleden door Quakers een programma geïntroduceerd dat snel in veel landen is overgenomen en in ons land, onder de naam Alternatieven Voor Geweld Programma (AVP), door het Genootschap wordt ondersteund. Deze methode heeft ook Nederlandse Vrienden geïnspireerd om cursussen te geven in allerlei conflictsituaties, ondermeer in Palestina.

Medemenselijkheid en verantwoordelijkheid

Soms denken wij, en hopen wij dat we als maatschappij vooruitgang hebben geboekt in de loop der eeuwen. We menen dan dat we middeleeuwse praktijken zoals foltering ver achter ons hebben gelaten.

Maar kijken we om ons heen dan ontdekken we nog grote lacunes op het gebied van medemenselijkheid. Zo is foltering niet iets wat alleen in het verleden plaats vond. Ook nu komt marteling nog veel voor, zelfs door overheidsdiensten.

Vrienden hebben hiertegen altijd geprotesteerd en waren medeoprichters van Amnesty International. Ook waren zij er nauw bij betrokken toen in 1974 in Parijs, in samenwerking met Amnesty, de oecumenische vereniging ACAT werd opgericht (Actie van Christenen voor het Afschaffen van Martelen). Door inzet van Antonie van As, die als vertegenwoordigster van de Quakers in het bestuur kwam, kreeg de vereniging de gelegenheid een stevige start te maken vanuit het Quaker centrum in Parijs. De vereniging zet zich in voor de afschaffing van martelpraktijken en van de doodstraf. Wereldwijd, ook in Afrika, is sindsdien een groot aantal ACAT's opgericht, die zich verenigden in een internationale federatie tegen martelen.

Het streven naar vrede en rechtvaardigheid werd door Keniaanse Quakers ter sprake gebracht in een moedige brief die de Friends Church in Kenia (FCK) in 2008 verzond aan de leiders van het land. In 2008 braken na frauduleus verlopen verkiezingen op grote schaal etnische onlusten uit die veel mensen het leven kostte en een grote vluchtelingenstroom op gang bracht. De Keniaanse Quakers bekritiseerden de overheid openlijk en vroegen de Keniaanse Raad van Kerken om steun. Deze schakelde ook de Wereldraad van Kerken in. Uiteindelijk oefende zelfs de Verenigde Naties druk uit op Kenia om vrede en verzoening te bewerkstelligen.

“Ons geloof daagt ons uit: worden wij een verdeeld volk dat wordt meegesleurd door de stromen van wantrouwen, angst, arrogantie en haat die spanningen in de wereld veroorzaken; of besluiten wij moedig en in vertrouwen dat wij een brug kunnen worden door die elementen te verbinden die waarheid, gerechtigheid en vrede bevorde-

ren. De jeugd heeft het over de hele linie het zwaarst te verduren. Er bestaat een ijzige kloof tussen hen en de ouderen. Zij voelen zich bedrogen. Een hongerig mens is een boos mens.”

Uit de verklaring van de Keniaanse Quakers, VK. Feb.2008.

Slavernij

In onze tijd is slavernij nog niet uitgebannen, hoewel de vormen ervan soms nieuw zijn. Daarom heeft het Europees Hof in Straatsburg in 2009 een definitie gegeven van onderworpenheid en slavernij: “Hiervan is sprake als het slachtoffer het paspoort is ontnomen, van zijn vrijheid is beroofd en in mensonwaardige omstandigheden moet leven en werken.”

De zorg die Vrienden van oudsher hadden en nog hebben voor gevangenen, grenst aan de zorg over de slavernij. Met trouwe hardnekkigheid hebben zij gestreden voor de beginselen van recht en billijkheid en tegen het onrecht dat men medemensen aandoet door hen in slavernij te houden. In de VS hebben Vrienden als John Woolman (1720-1772) de Quakers in eigen kring laten inzien dat het houden van slaven moest stoppen, waarna ook het bestuur van de staat Pennsylvania tot dat inzicht kwam. Vrienden daar hielpen nadien weggelopen slaven via een ‘Underground Railroad’ te vluchten naar veiliger gebieden, waar zij in vrijheid konden leven. En John Woolman ging zelfs naar Engeland om daar te getuigen tegen de slavernij (zie bladzijde 37). In 1727 nam de Britse Jaarvergadering een Minuut aan die het houden van slaven door Quakers afwees. In 1772 werd dit uitgebreid tot het houden van slaven door wie dan ook en in 1822 richtte de Britse Jaarvergadering zich tot de inwoners van Europa: “*Het evangelie van onze Heer Jezus Christus is een systeem van vrede, van liefde, van genade, en van goede wil. De slavenhandel is een systeem van fraude en verkrachting, van geweld en wreedheid... Dat wat moreel verkeerd is kan niet politiek juist zijn.*” (QF&P 23.26.).

Over de hele wereld worden ook nu nog in arme landen mensen overgehaald om ergens anders te gaan werken, waar het loon hoog zou zijn en de banen voor het opscheppen zouden liggen. Vaak worden zij slachtoffer van mensenhandel en belanden dan in een situatie die alleen maar als slavernij omschreven kan worden. Vrouwen worden gevangen gehouden en gedwongen tot prostitutie. Mannen worden gevangen gehouden en gedwongen te werken in ondergrondse en open mijnen waar op veiligheid niet wordt gelet. Ook in Nederland komt het voor dat gastarbeiders onder erbarmelijke omstandigheden moeten wonen en werken.

De opvang van de slachtoffers van mensenhandel schiet nog tekort.

Vandaag de dag wordt veel aandacht besteed aan het feit dat jonge kinderen in bepaalde landen gedwongen worden te werken, onder andere op vuilnisbelten, in tapijtweverijen, speelgoedfabrieken of de toeristenindustrie. Kinderen worden verkocht, bijvoorbeeld als jockeys bij kameelraces – een gevaarlijke sport met vaak dodelijke gevolgen. Ook worden soms kinderen ingezet om landmijnen te zoeken in landbouwgronden.

Kinderhandel en de uitbuiting van kinderen is een groter probleem dan vroeger gedacht werd. Wat die kinderarbeid laat voortduren is de gewoonte om bepaalde groepen, zoals vrouwen en kinderen, als minderwaardig en overtollig te behandelen en om met geweld te reageren, ook op geweldloze bewegingen die naar verandering streven.

De al te veel voorkomende exploitatie van kinderarbeid is een schandaal.

Vrienden worden aangemoedigd om bij hun bestedingen rekening te houden met de manier waarop producten tot stand komen.

In verscheidene Afrikaanse landen zijn strijdende partijen gebruik gaan maken van kindsoldaten. Deze jongens en meisjes worden eerst blootgesteld aan zoveel vreselijk geweld dat zij afgestompt raken, waarna hun wordt geleerd met eigen wapens anderen hetzelfde geweld aan te doen. Het bevrijden van deze kinderen is niet eenvoudig, maar hun re-integratie en het verwerken en verzachten van de pijn die zij met zich meedragen is de werkelijke uitdaging. Door de inzet van onze Quakervertegenwoordiging bij de Verenigde Naties is het thema 'kindsoldaat' op internationale agenda's gekomen (zie 4.6).

Discriminatie en Racisme

Vanuit de overtuiging van de gelijkwaardigheid van ieder mens is het nodig iedere vorm van superioriteitsgevoel en discriminatie te weren uit het dagelijkse leven. In het bijzonder discriminatie op grond van ras, volk, afkomst, sociale klasse, religie, seksuele geaardheid en leeftijd.

Discriminatie neemt in de loop van de jaren steeds andere vormen aan en duikt ook steeds weer op in onze Nederlandse samenleving.

Als kinderen gezien worden als rechteloos, is hun jeugd kort en zwaar, terwijl de nawerking van deze behandeling hun hele verdere leven nadelig beïnvloedt. Vrouwen worden in veel streken als minderwaardig gezien. Zij staan hierdoor vaak bloot aan verminking en slavernij, zij krijgen geen opleiding, worden gedwongen tot het dragen van verhullende kleding of kunnen zomaar worden ingeruild voor een andere partner als hun echtgenoot het wil. Aan de standenmaatschappij van India lijkt niets veranderd te kunnen worden, zo diep geworteld is die in de geesten van mensen.

Quakers willen het getuigenis van de gelijkwaardigheid in hun leven tot uiting laten komen door hun onvoorwaardelijke acceptatie van iedere persoon.

Asielzoekers

Binnen het Genootschap heerst grote bezorgdheid over de behandeling van asielzoekers. Hierbij vormen de uitgediende een aparte categorie en zij worden met zeer grote problemen geconfronteerd. Voor de burgerlijke stand bestaan zij niet. Ze worden door de Nederlandse overheid illegaal verklaard. Ze mogen niet werken, komen niet in aanmerking voor een huis of financiële ondersteuning. Als zij niet terug kunnen naar hun eigen land, komen zij op straat terecht en geraken soms in de criminaliteit.

In Nederland houdt de interkerkelijke stichting INLIA (Internationaal Netwerk van Lokale Initiatieven voor Asielzoekers) zich bezig met de opvang en ondersteuning van deze groep mensen. Ons Genootschap als geheel en ook de afzonderlijke Maandvergaderingen ondersteunen deze stichting op verschillende manieren.

Uitputting van onze aarde

Afgezien van de economische kant van dit onderwerp, is hier sprake van diverse sociale misstanden. Gewoonlijk is het slechts een kleine groep mensen die profiteert van bepaalde bodemschatten en natuurlijke hulpbronnen, terwijl een veel grotere groep daardoor in

een underdog positie komt en in zijn leefmogelijkheden sterk wordt beperkt. Een navrant voorbeeld is de voortgaande kap van tropische regenwouden voor het oogsten van speciaal hout of voor het vrijmaken van grond voor soja-aanplant, suikerriet of oliepalm. Zowel mensen als dieren worden hiervan de dupe, terwijl de schade die aan het wereldmilieu wordt toegebracht nog nauwelijks in kaart is gebracht.

We zijn ons ook bewust geworden van de vraag: “Van wie is de zee?”

Hebben we de zee weggegeven aan de steeds ‘beter’ uitgeruste grotere vissersboten, aan een handvol wereldbewoners die eruit mag roven wat er in zit, op jacht naar geld? Of blijft de zee van ons allemaal en hebben we allemaal iets te zeggen over de manier waarop we met deze natuurlijke rijkdom moeten omgaan? Er zijn vistechnieken die de zeebodem grondig vernielen en het bodemleven letterlijk verwoesten, waarna bovendien 75 procent van de vangst dood overboord gegooid wordt als ongewenste bijvangst. Over de oceanen snellen gretige vissersschepen uit landen als Japan en Taiwan, die het de kleine vissers aan de Afrikaanse kust onmogelijk maken nog een redelijke vangst binnen te halen.

De zee is stervende. Ongelukken met olieplatforms brengen grote schade toe aan het zeeleven. Er drijven op meerdere plaatsen eilanden van plastic (de zgn. ‘plastic soep’) op het water, zo groot als half Europa. Opruimen ervan is buitengewoon moeilijk en kostbaar. Het plastic komt via de vissen in de voedselketen terecht. Heel langzaam worden hier en daar reservaten ingesteld, die het leven binnen die gebieden de kans geven zich te herstellen.

Ons Genootschap kan misschien geen invloed uitoefenen op deze gebeurtenissen, die toch ieder weer een nieuwe groep misdeelden en slachtoffers doen ontstaan. We willen echter alert blijven en proberen ook op dit gebied de meningen te doen veranderen. Gewenning aan beelden van geweld, schrijnende armoede, de gevolgen van gebrek aan zorg en geborgenheid, overkomt ons soms zonder dat wij het merken. Zo is het van belang te beseffen dat wij – als consumenten – een deel zijn van het probleem. We kunnen er echter ook voor kiezen een deel van de oplossing te worden door bewuster te consumeren, fair trade- en duurzaam geproduceerde producten te kopen en erop te letten dat de producten die we kopen niet met kinderarbeid tot stand zijn gekomen.

Het is het gevoel van deze vergadering dat het importeren van negers uit hun geboorteland en weg van hun familie voor Vrienden geen prijzenswaardige noch toegestane praktijk is en daarom door deze vergadering wordt afgekeurd.

Britse Jaarvergadering, 1727.

We voelen dat we op dit ogenblik nog eens onze standvastige oppositie tegen de doodstraf moeten uiten. De heiligheid van het menselijk leven is een van de fundamenteën van een christelijke samenleving en kan onder geen enkele omstandigheid worden genegeerd. Wij bekommeren ons daarom om alle slachtoffers van geweld, niet alleen om de moordenaar maar ook om hen die lijden door zijn gedrag.

Britse Jaarvergadering, 1956, QF&P, 23.97.

Foltering is niet een sporadische gebeurtenis in dit of dat land, maar een moreel verderfelijke invloed die zich over de wereld heeft verspreid, zelfs tot in regeringen

die prat gingen op hun beschaafde gedrag. Foltering is niet alleen systematische fysieke mishandeling maar kan ook misbruik van psychologie en andere wetenschappen en technologieën omvatten. Zal dit kwaad ons tot actie aanzetten, zoals ons Genootschap eens werd aangespoord door het kwaad van de slavernij?

Britse Jaarvergadering, 1974, QF&P, 23.30.

Maar optimisme in de toekomst mag door niemand belachelijk gemaakt worden, al vergist het zich honderd keer. Het is de gezondheid van het leven.

Laten we dan attent zijn op de kleine tekenen, die erop wijzen dat we toch op weg zijn naar een betere samenleving.

Zoals blijkt uit het inzicht dat gevangenschap niet leidt tot betere levenshouding; en er hartelijk mee instemmen als jonge mensen, die niet uit misdadigheid, maar uit balorigheid tekeergingen, in de gelegenheid gesteld worden iets daarvan weer goed te maken, en hun straf buiten de gevangenis, in vrije tijd, als werk te 'boeten', zodat ze hun betrekking niet behoeven te verliezen en in de maatschappij acceptabel blijven. In Engeland wordt dit systeem al gedurende enige tijd toegepast.

Sophia Gregorius, 1981.

Helende benaderingen zoeken naar een balans tussen de behoeften van het slachtoffer, de dader en de gemeenschap, via processen die de veiligheid en waardigheid van allen in stand houden.

Liz Scurfield en Martina Weitsch 2009 (Friends Quarterly no. 2).

In Quaker kringen is de laatste tijd een stroming op gang gekomen die streeft naar herstellende of helende rechtspraak. Dat is een vredelievende manier van probleemoplossing (bij schendingen van het recht en het letsel of de schade die slachtoffers daarvan werd toegebracht) als het recht wordt geschonden en de slachtoffers daardoor letsel of schade ondervinden. Deze benadering kan vele vormen aannemen: van die van internationale vredetribunalen zoals de Waarheids- en Verzoeningscommissie in postapartheid Zuid-Afrika, alsook van innovaties binnen ons strafrecht, onderwijsstelsel, sociale diensten en gemeenschapsleven.

Bij helende benaderingen verplichten zich zowel zij die letsel of schade geleden hebben, de slachtoffers, als de daders én de gemeenschappen waarvan zij deel uitmaken, aan het samen zoeken naar die oplossingen voor hun onderlinge problemen die verzoening en het herstel van de relaties inhouden. Herstellende rechtvaardigheid streeft ernaar relaties te ontwikkelen die het mogelijk maken wederzijds verantwoordelijkheid te nemen voor opbouwende reacties op misdragingen binnen onze gemeenschappen. Gemikt wordt op een evenwichtige benadering van de behoeften van zowel het slachtoffer als de dader en de gemeenschap, met behulp van processen die op heling en verzoening zijn gericht.

Liz Scurfield, 2009, Friends Quarterly, no. 2.

4.4 Maatschappelijke verantwoordelijkheid

In de eenentwintigste eeuw leven Quakers in een maatschappij die meer en meer op een ingrijpende manier het privé domein van mensen mede bepaalt. Het is daarom niet alleen

op het vlak van de materiële cultuur dat wij keuzen moeten maken die eerder buiten onze horizon leken te liggen. Ook wat betreft onze wijze van leven en ideeën worden wij uitgedaagd keuzen te maken die het ons mogelijk maken kritisch, creatief en betrokken aan de samenleving deel te nemen. Het gaat daarbij niet alleen om de kwaliteit van ons individuele bestaan maar evenzeer om onze maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Het aanbod van materiële cultuur kan het dagelijks leven comfortabeler maken. Anderzijds kan overvloed ons verleiden tot een levensstijl die we hebben leren kennen onder de naam consumentisme. Moderne communicatiemiddelen hebben het levenstempo versneld en de informatiestromen op een dwingende manier geïntensiveerd. Als consument ondersteunen en stimuleren wij het consumptieaanbod. Reclame dringt ongevraagd bij ons binnen en is een niet meer weg te denken onderdeel van onze economie geworden. Ze suggereert een bereikbare schijnwereld van algehele welstand en welbehagen. Als Quakers voelen wij ons daarom uitgedaagd om een stap terug te doen, door de schone schijn heen te kijken en alleen te kopen wat voor ons op de een of andere manier belangrijk is.

Het leven in een welvaartsstaat confronteert ons met de vraag in hoeverre wij een zorgzame samenleving zijn, maar ook met de vraag in hoeverre wij onze politieke verantwoordelijkheid onderkennen. Maatschappelijke verantwoordelijkheid houdt in het scheppen van optimale mogelijkheden voor ieder mens, ongeacht etnische afkomst, sekse of sociale status, om tot volle ontplooiing te komen in fysiek, moreel, geestelijk en creatief opzicht. In een maatschappij van overvloed en onevenwichtige verdeling van bezit ontstaan makkelijk kostbare gewoonten die een eigen leven gaan leiden. Zij verhinderen mensen om open te staan voor een ander gedragsspatroon en een meer creatieve besteding van de tijd en de middelen waarover zij beschikken. Maatschappelijke verantwoordelijkheid vraagt om transparantie en volstrekte eerlijkheid in zaken. Het kompas zetten op vrije marktwerking kan de verantwoordelijkheid die mensen voor elkaar hebben ernstig aantasten. Ruimte voor goed overleg en aandacht voor een rechtvaardige verdeling van lasten en plichten komt een ieder toe, zowel in de publieke als in de privésfeer.

Onze voortdurende bereikbaarheid suggereert voor veel mensen een niet aflatende beschikbaarheid. Dit kan ons verantwoordelijkheidsgevoel ongelimiteerd aanspreken en uit balans brengen. Eigen tijd voor rust, stilte en inkeer is een essentieel element in ons leven, om ons in staat te stellen op een zinvolle manier deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer.

Waar geloof keert mensen niet van deze wereld af, maar stelt hen in staat er beter in te leven en moedigt hen aan zich in te zetten voor haar verbetering: hun licht niet onder de korenmaat te verbergen, maar op tafel te zetten.

William Penn, 1682, QF&P, 22.17.

De liefde tot het geld kan zich bijna ongemerkt uitbreiden. Datgene, waarvoor eerst onder de druk der omstandigheden werd gearbeid, kan, wanneer wij niet zeer oppassen, ongemerkt ons hart binnensluipen en daar God de plaats betwisten. Het gevaar is niet gelegen in datgene wat de mens heeft, doch in de mate, waarin zijn hart aan het geld hangt en hij er op uit is meer te verwerven en opeen te hopen.”

Britse Jaarvergadering, 1858, QF&P, 20.58.

4.5 Een rechtvaardige samenleving

Het is een voorrecht om in een vrij land en een democratische rechtstaat te mogen leven. Een samenleving waaraan iedereen, ongeacht afkomst of achtergrond gelijkwaardig kan deelnemen. Dat is nog lang niet overal in de wereld het geval. Maar ook in ons land zijn grote groepen mensen die op de een of andere wijze toch (sociale) uitsluiting ervaren: mensen die werkloos zijn, asielzoekers en mensen zonder verblijfsvergunning, mensen die rond moeten komen van een zeer mager inkomen, mensen die chronisch ziek zijn, mensen met een lichamelijke of geestelijke beperking. Op grond van ons Quaker getuigenis van gelijkwaardigheid menen wij dat de gemeenschap voor die groepen een zorgtaak heeft en op moet komen voor de zwakkeren in onze samenleving. Daarbij heeft de overheid een bijzondere verantwoordelijkheid om – bijvoorbeeld door belasting als herverdelingsinstrument te gebruiken – voorzieningen als een minimumloon, een basisverzekering voor de gezondheidszorg, vrije toegang tot onderwijs voor iedereen en sociale woningbouw te scheppen en in stand te houden. Wanneer dit via de belastingheffing nieuwe eisen stelt aan de Vrienden, laten we die dan niet zozeer beoordelen vanuit het persoonlijke belang, maar zien in het licht van de onderlinge solidariteit en rechtvaardigheid. Onze verwerping van het inzetten van (fysiek) geweld richt zich niet alleen op de internationale verhoudingen en oorlogsgeweld, maar ook op structureel geweld. Bijvoorbeeld in de financieel-economische verhoudingen, waardoor ‘de markt’ boven de gemeenschap wordt gesteld en de onderlinge solidariteit tussen mensen ondermijnd wordt. Bezit en eigendom en de daaraan ontleende macht over anderen kunnen het gevoel voor sociale gerechtigheid bij bezitters in de weg staan. Belangentegenstellingen en strijd mogen niet het laatste woord hebben. Door samenwerking, solidariteit en goede wil kunnen we het beste bereiken voor zowel het individu, als voor de samenleving als geheel. Dienstbaarheid als motief voor onze maatschappelijke inzet, in plaats van winstbejag en eigenbelang. Natuurlijke hulpbronnen en nutsvoorzieningen als drinkwater- en energievoorziening, gezondheidszorg en onderwijs mogen niet aan marktwerking worden overgelaten, maar horen algemene voorzieningen te zijn. De visie op de samenleving die de overheid ontwikkelt behoort ethische weerklank te vinden bij haar burgers. De overheid dient de wil te hebben een humane visie in praktijk te brengen door het land zorgvuldig te besturen en de bereidheid te tonen alle burgers van ons land te dienen. Wij doen een beroep op de Vrienden om de mogelijkheden die hun gegeven zijn in de netwerken waarin zij dagelijks participeren in dienst te stellen van het realiseren van het hier geschetste perspectief van een rechtvaardige samenleving. Echter, soms brengt het overheidsbeleid ons Quakers in gewetensnood. Dit komt bijvoorbeeld het sterkst naar voren waar het gaat over de spanning tussen het vredesgetuigenis als integraal deel van ons geloofsgetuigenis en de militaire dienstplicht of het via de belastingen moeten meebetalen aan militaire uitgaven. Sommigen onder ons zullen dan innerlijke overtuiging boven burgerlijke gehoorzaamheid plaatsen.

Eenvoud (...) helpt ons de op zichzelf rechtvaardige waarden van het zoeken naar het Koninkrijk Gods en naar een gevulde maag in een zuiverder verhouding tot elkaar te brengen (...) en bij het uit de weg ruimen van dingen die daarbij voor ons een belemmering vormen.

Laura van den Hoek, 1937.

De bewapeningsindustrie, die leeft van de dood en de ellende van medemensen, is een tekenend voorbeeld van de gevolgen, die de winzucht met zich brengt. En de volken, die door hetzelfde motief gedreven worden om mee te doen in de bewapeningswedloop en prestigeoorlogen, zijn er een tweede voorbeeld van. Zo blijkt het gebrek aan eenvoud, dat velen misschien een zaak van weinig belang lijkt, in werkelijkheid een zonde, een gevaar, zowel voor het persoonlijk leven als voor dat der volkeren. Eenvoud van leven is een van de belangrijkste middelen om in deze tijd in de wereld te getuigen van ons Christendom. Daardoor kunnen wij een levende brief zijn van de God van Vrede, Liefde en Eenvoud, die wij wensen te dienen.
Uit: een schrijven van de Franse Vrienden aan de Wereldconferentie te Swarthmore, 1937.

4.6 Internationale inzet

Vanuit hun geloofsovertuiging zetten Quakers zich in voor goede internationale betrekkingen, het handhaven van mensenrechten en het bewerkstelligen van vrede en verzoening in de wereld.

Zo geloven wij mee te bouwen aan het Koninkrijk van God hier en nu.

Quakers vormen een wereldwijd religieus genootschap dat niet alleen wars is van dogmatiek, maar ook van nationalisme. Al te vaak heeft nationalisme conflict en oorlog gebracht. Quakers overal ter wereld noemen zich bijvoorbeeld de Nederlandse, de Britse, de Franse Jaarvergadering *van het Religieus Genootschap der Vrienden (Quakers)*, daarmee te kennen gevend dat het Genootschap een wereldwijde, internationale gemeenschap is. Sommige Jaarvergaderingen verenigen zelfs leden uit verschillende landen, zoals bijvoorbeeld de Zuidelijk Afrika Jaarvergadering leden telt uit wel acht verschillende landen.

Al sinds 1948 zijn de Quakers door de Verenigde Naties erkend als non-gouvernementele organisatie en hebben zij vertegenwoordigingen bij de VN in Genève en New York., de zogeheten Quaker United Nations Offices (QUNO). De staf van deze Quakervertegenwoordigingen probeert om de vertegenwoordigers van de lidstaten van de VN achter de schermen en door 'stille diplomatie' bijeen te brengen rond een aantal thema's: ontwapening, vrede, verzoening, conflictpreventie, mensenrechten, inzet voor vluchtelingen, duurzaamheid en milieuverdragen. Waar er verschillen van inzicht bestaan tussen lidstaten over belangrijke ontwerpverdragen rond genoemde thema's van de VN proberen we als Quakers ze achter de schermen op één lijn te krijgen, zodat een verdrag er daadwerkelijk komt. Op die manier werd er bijvoorbeeld toe bijgedragen dat het verdrag tegen landmijnen substantiële steun kreeg.

In Europees verband zijn de Quakers op een vergelijkbare wijze actief. De Europese Jaarvergaderingen hebben gezamenlijk een Quaker Council for European Affairs (QCEA) in het leven geroepen met een vertegenwoordiging in Brussel. Deze werkt aan soortgelijke thema's binnen de Europese internationale context: de Europese Unie (Brussel) en de Raad van Europa (Straatsburg). Hier wordt onder meer gewerkt aan de verbetering van de Europese kaders en richtlijnen voor de behandeling van gevangenen en vluchtelingen door de lidstaten. Ook de versterking van burger vredeswerk in het buitenlands beleid van de EU krijgt de nodige aandacht. De laatste jaren wordt door QCEA ook meer werk verricht rond het milieu- en energiebeleid van de EU.

Als voorbeeld van concrete resultaten van QCEA kunnen o.m. worden genoemd: een onderzoek naar de positie van vrouwelijke gevangenen in Europa dat tot daadwerkelijke verbeteringen in het beleid heeft geleid, waardoor hun rechten – bijvoorbeeld voor de omgang met hun kinderen - beter gewaarborgd worden. Zo werden bijvoorbeeld ook praktische aanbevelingen van de Quakers voor het door de EU te ontwikkelen beleid met betrekking tot conflictpreventie en crisismanagement overgenomen.

Als de soevereine vorsten van Europa.. besluiten jaarlijks bijeen te komen (...) in een Europees Parlement of Europese Staat (...) waar alle verschillen van mening (...) besproken kunnen worden (...) en waardoor staten die zich niet aan het oordeel daarvan onderwerpen en toch hun toevlucht zoeken tot gewapend geweld door de andere staten verenigd als één kracht gedwongen kunnen worden zich aan het oordeel van dat Parlement te onderwerpen (...) zou Europa de zo diep verlangde en noodzakelijke vrede verkrijgen voor haar geplaagde burgers.
William Penn, 1693 in: *An Essay towards the present and Future Peace of Europe.*

Ik meen dat het alleszins reden heeft om vooruitgang te steunen en te bevorderen. Als de Europeanen verstandig zijn (meer is niet nodig) wordt Pan Europa een werkelijkheid en zullen de thans opvlammende nationalistische bewegingen de laatste stuiptrekkingen van een uitgaande vlam blijken te zijn.

Anton Kalff, 1937.

Er zijn ogenblikken dat het werk een “vechten tegen de bierkaai” lijkt, en dan is het goed te beseffen dat het immers niet uit en met eigen kracht is dat we deze opdracht vervullen: dat ik zelf slechts een onvolkomen middel ben om uitdrukking te geven aan de goodwill die door de eeuwen heen in de beste mensen en groepen van onze beschavingskring groeide, waaraan ik door traditie deel heb en dat het de levende kracht van onze Heer en Herder is, die alleen goeds kan werken

Piet Kruithof 1958, in een brief vanuit Bolivia, waar hij voor de VN werkte.

5. Leven

Actieve deelname aan een moderne, grotendeels gesecculariseerde en multiculturele samenleving confronteert ook Quakers vanzelfsprekend met allerlei levens- en ethische vragen waarop zij vanuit hun geloofservaring een eigen reactie ontwikkelen. Een aantal van die vraagstukken en de levenshouding die Quakers daarbij kiezen zullen in dit hoofdstuk besproken worden.

5.1 Duurzame relaties

In een vaste relatie kunnen twee mensen veel samen doen en delen. Een waardevol aspect van zo'n relatie kan zijn dat twee karakters elkaar kunnen slijpen. Ook het altijd op een partner kunnen rekenen voor een voortgaand gesprek, is rijkdom. Vroeger werd het gezin gezien als de hoeksteen van de samenleving en daarbij ging het om 'een waarachtig huwelijk' en de 'verbintenis tussen man en vrouw'. Er zijn in de maatschappelijke verhoudingen echter ontwikkelingen geweest, die zo'n beperkte interpretatie van het begrip 'gezin' achterhaald hebben. Een verbintenis kan tegenwoordig zoveel vormen aannemen dat de term veel ruimer is geworden en daarom vaak vervangen wordt door het begrip 'duurzame relatie'. Onder duurzame relaties verstaan wij de volgende verbintenissen:

- * De relatie tussen man en vrouw, zoals die reeds eeuwen lang in het huwelijk officieel werd vastgelegd en waaruit kinderen geboren kunnen worden. Het daarbij behorende rollenpatroon dat lang overheerste, is niet meer vaststaand. Man en vrouw definiëren samen ieders rol, alsook de verhouding tot elkaar, naar eigen wensen en mogelijkheden.
- * Partners die besluiten te gaan samenwonen en een huishouding te vormen, zonder enige vorm van burgerlijke of kerkelijke huwelijksceremonie. In zo'n woonvorm kunnen kinderen geboren worden die, naar wens, de familienaam van de vader of van de moeder zullen dragen. Soms mondt zo'n relatie alsnog uit in een huwelijk.
- * Een relatie tussen twee mannen of twee vrouwen die samenwonen. Deze verbintenis kan nu, als men dat wenst ook wettelijk erkend worden als huwelijk. Ook in deze gezinnen kunnen kinderen opgroeien.
- * Al deze verbintenissen kunnen ook de vorm van een latrelatie aannemen.

Elk van deze vormen van duurzame relaties kan - op verzoek - bevestigd worden in een Stille Samenkomst temidden van de Vrienden. Wat voor de Vrienden telt is niet de vorm, maar de kwaliteit van de relatie. De partners geven met deze bevestiging te kennen dat zij in liefde zorg voor elkaar willen dragen en trouw aan elkaar willen zijn. Zij zien hun verbintenis als een gewichtige zaak, die zij in het bijzijn van getuigen onder Gods hoede willen brengen (zie 6.2).

Liefde is de moeilijkste les in het Christendom; juist om die reden zou het leren van deze les onze grootste zorg moeten zijn.

William Penn, 1693, QF&P, 22.01.

Onze naam, het Religieus Genootschap der Vrienden, suggereert dat we onszelf niet alleen zien als Vrienden van de Waarheid zoals de eerste Quakers zichzelf zagen, maar ook als een gemeenschap van vrienden, terwijl we vriendschap hogelijk waarderen en de waarde ervan voor het religieuze leven erkennen.

In onze intieme relaties, zowel als in de bredere gemeenschap van onze Maandvergadering, kan openheid naar elkaar ons ontvankelijk maken voor de Heilige Geest en ons in staat stellen om dat van God in onze eigen harten en in die van onze vrienden te erkennen.

Britse Jaarvergadering, 1994.

Niemand is een onbewoond eiland. Mensen zijn: ik en jij. Wij worden een samen. Relatie, wederkerigheid en wisselwerking zijn levensnoodzakelijk. In de ontmoeting wordt de ander voor mij een teken van God. De stilte is de wieg voor elke relatie die geboren wordt. De stilte voedt ons en leert ons gevoeligheden voor elkaar. De stilte geeft aan twee mensen samenhang. Ze is het cement dat twee mensen bij elkaar houdt, of de ruimte waarin iets gebeuren kan, waarin de ander de gelegenheid krijgt om zich te ontplooien.

Henk Ubas, 1997.

5.2 Alleenstaanden

Quakers hebben van oudsher geen boodschap aan plichtplegingen. Zij hechten vooral waarde aan wat men ervaart, aan de kwaliteit van leven. Zij zetten zich al vroeg af tegen de visie dat alleen de man/vrouw combinatie goed zou zijn en accepteerden allerlei relatievormen, evenzeer als de wens alleen door het leven te willen gaan. Men keek vroeger heel anders tegen alleenstaanden aan dan nu. Het huwelijk had status en mensen die niet getrouwd waren vond men beklagenswaardig. Als de partner overleed nam de nabestaande rouw aan, en het kwam voor dat die rouw niet meer werd afgelegd en dat vooral een weduwe voor de rest van haar leven in het zwart liep. Daarmee werd aan het alleenstaan een bepaalde mate van legitimiteit gegeven. Vanaf de tweede helft van de vorige eeuw komt het vaker voor dat personen gedurende hun leven geheel of gedeeltelijk alleen leven. Naast overlijden van een partner kan de oorzaak zijn dat er een scheiding heeft plaatsgevonden, dat de juiste partner niet werd ontmoet, maar ook dat iemand bewust verkiest zelfstandig en alleen te leven.

In onze tijd is er ruimte ontstaan voor allerlei vormen van alleen-zijn. Alleen staan is dus iets dat je kan overkomen, maar waar je ook voor kunt kiezen.

Elke relatievorm heeft voordelen en nadelen. Een nadeel van alleen leven is, dat er niet automatisch iemand aanwezig is. Een voordeel van alleen leven is dat men voor elk verschillend aspect van de persoonlijkheid een antwoord kan zoeken bij verschillende vrienden. Alleenstaanden hebben daarom vrienden nodig die er voor ze zijn, met wie ze dingen samen kunnen doen, die hun intieme gedachten en diepste ervaringen kunnen delen en

met wie ze de problemen die het leven met zich meebrengt kunnen bespreken. De Maandvergadering kan hierin een rol spelen. Immers, zij is er om elkaars Vrienden te zijn en elkaar op weg te helpen bij het volgen van ieders geloofs- en levenspad.

Ik vastte veel en wandelde vele dagen buiten op eenzame plaatsen en nam vaak mijn Bijbel, waarna ik in een holle boom ging zitten en op afgelegen plekken tot de nacht viel; geregeld liep ik treurend over mijzelf door de nacht. Want ik was een man met smarten ten tijde van de eerste roerselen van de Heer in mij.

George Fox, 1647

De mate van eenzaamheid die te verdragen is of juist heilzaam kan zijn in een individueel leven, is een zaak die ieder van ons voor zichzelf moet bepalen. Een zekere mate van alleen zijn is een belangrijke voorwaarde voor geestelijke gezondheid. Dus als het ons lot of onze keuze is om geen deel te hebben aan een van die duurzame relaties die voor de meeste mensen vorm geven aan hun leven en het vervult – laten we dan geen haast hebben om die leegte te vullen, laten we niet nonchalant of te snel de kans vergooien om die diepere en meer duurzame kennismaking met de onzienlijke en eeuwige zaken aan te gaan die de natuurlijke en prachtige compensatie is voor het gemis aan eenvoudiger geneugten. De eenzaamheid die we werkelijk vrezen is niet die van de afwezigheid van menselijke gezichten en stemmen – het is de afwezigheid van liefde...

Caroline Emelia Stephen, 1908, QF&P, 22.30.

Er is een deel van ons dat van jongs af aan volkomen alleen is. Als we verliefd worden stellen we ons voor dat we de ultieme leniging van die eenzaamheid hebben gevonden. Dit is niet zo. Wat we in een goed huwelijk of een innige vriendschap in feite vinden is een metgezel in ons alleen-zijn.

Damaris Parker-Rhodes, 1977, QF&P, 22.05.

Velen van ons, weduwen of weduwnaar, gescheiden of uiteengegaan, homoseksueel en heteroseksueel, vrijgezellen of vrijgezellinnen, zullen althans voor een deel van onze jaren alleen leven. Sommigen treuren nog steeds over het verlies van een geliefde; sommigen voelen nog steeds de wonden van een eerdere verbroken relatie en zijn bang om verdere risico's te nemen; anderen hebben de spanningen en pijnen van een ongelukkig huwelijk beleefd. Weer anderen weten niet waarom zij, zonder een bewuste keuze te hebben gemaakt, alleen zijn gebleven... Bij al deze verschillen blijft de behoefte van ieder mens bestaan om te beminnen en bemind te worden.

Groep Vrienden in Westminster, 1990, QF&P, 22.32.

We kunnen in een andere val lopen – die van te denken dat een leven met een partner één en al geluk is. Vrienden met een relatie zullen ons snel duidelijk maken dat dit niet zo is, terwijl zij zich toch verheugen over al het goede dat een gelukkig partnerschap met zich meebrengt. Het alleenstaan kan een eigen mate van vervulling geven.

Jennifer Johnson, 1990, QF&P, 22.31.

5.3 Seksualiteit

In de menselijke seksualiteit kan een extra dimensie besloten liggen: de bezegeling van een liefdevolle relatie tussen twee mensen. De lichamelijke uitdrukking van een liefhebbende relatie kan verrukking brengen, vreugde en vervulling en kan tot een intense beleving leiden die als een prachtig geschenk wordt ervaren. Het beleven van die seksualiteit kan de kans op warme, duurzame relaties versterken. Deze kunnen daarmee de nodige geborgenheid bieden aan kinderen voor het opgroeien in een liefdevolle omgeving. In die vorm van liefdevolle eenheid kunnen we dicht bij een ervaring van de eenheid met God komen.

Seksualiteit kan mensen echter ook beschadigen als die wordt beleefd in een relatie waarin sprake is van een scheve machtsverhouding tussen de partners. Het getuigenis van gelijkwaardigheid houdt ook in dat we het lichaam van de ander niet als gebruiksvoorwerp mogen zien.

De seksuele moraal daagt ons uit en biedt kansen om onze getuigenissen van waarheid, geweldloosheid, gelijkwaardigheid, integriteit en liefde waar te maken. Het zijn de aard en de kwaliteit van een relatie die belangrijk zijn: men kan die relatie niet beoordelen naar haar uiterlijke verschijning maar wel naar haar innerlijke waarde. Die waarde ligt in een liefdevolle en trouwe relatie tussen twee mensen. Dezelfde criteria lijken ons toepasbaar, of een relatie heteroseksueel is homoseksueel is.

Seksuele activiteit is wezenlijk noch goed, noch kwaad; het is een gewone biologische activiteit die, net als andere menselijke activiteiten, op een destructieve of een creatieve wijze ondernomen kan worden. Maar als we impulsen en ervaringen die in beginsel gezond en tot op zekere hoogte onvermijdelijk zijn als zondig karakteriseren roepen we onnodige schuldgevoelens en spanningen op binnen de persoonlijkheid.

Towards a Quaker View of Sex, 1963.

Wij zien geen reden waarom de fysieke natuur van de seksuele daad het criterium zou zijn om te beslissen of deze moreel juist zou zijn of niet. Een daad die voortkomt uit echte affectie tussen twee individuen en beiden vreugde brengt, kan voor ons niet zondig zijn om de reden dat die bij voorbeeld homoseksueel zou zijn. Dezelfde criteria lijken ons toepasbaar, of een relatie heteroseksueel of homoseksueel is.

Towards a Quaker View of Sex, 1963.

Menselijke seksualiteit is een gave Gods die deel uitmaakt van de complexe eenheid van lichaam, geest en ziel die onze menselijkheid is. De seksuele uiting van een liefdevolle relatie kan genoeg, blijdschap en vervulling brengen. Voor velen geeft een levenslange trouwe relatie de gelegenheid voor grote persoonlijke ontwikkeling en voor het ervaren van seksuele liefde die spiritueel is in haar kwaliteit en een groot mysterie. Anderen kunnen op andere manieren vervulling vinden.

Britse Jaarvergadering, 1994, QF&P, 22.11.

Wij, het Religieus Genootschap der Vrienden in Centraal en Zuidelijk Afrika, betuigen steun aan alle mensen die zijn besmet met hiv of getroffen door aids. We staan achter allen die voor hun hiv-besmetting/aids zijn uitgekomen....Het is geen vloek of een gevolg van zonde en mensen die leven met hiv/aids behoren niet te worden gestraft....We gunnen iedereen van harte het recht op een volwaardige en vreugdevolle seksuele ervaring, in de geborgenheid van een relatie waarin de partners zorgzaam en op verantwoorde wijze met elkaar omgaan. Een relatie gebaseerd op liefde en respect.

Central and Southern African Yearly Meeting, 2009

In: *Living Adventurously, Quaker Faith and Practice Central and Southern Africa* YM, 2009, blz. 99

5.4 Ouders en kinderen

Het is een voorrecht als kinderen geboren worden en opgroeien in een door de ouders gevormde duurzame relatie. Daarnaast zijn er ook veel kinderen die opgroeien in eenoudergezinnen. In beide gezinnen kan een kind voldoende stabiliteit, liefde en geborgenheid ervaren.

Opvoeden

De tijden dat ouders, in alle rust, hun kinderen konden opvoeden zoals zij zelf opgevoed waren, zijn allang voorbij. Veel kinderen worden vrijwel vanaf hun geboorte beïnvloed door radio en televisie, waar later nog de informatiestroom via digitale kanalen bijkomt. Ook de school, die meer betekent in het leven van een kind dan alleen het bijbrengen van kennis, heeft grote invloed op de ontwikkeling van het kind.

De opvoeding door de ouders is een voortdurend zoeken naar evenwicht: enerzijds om eigen waarden door te geven en eigen overtuigingen te delen, anderzijds om invloeden van buitenaf in goede banen te leiden.

Van oudsher hebben Vrienden hun kinderen vroeg met stilte vertrouwd gemaakt door thuis momenten van stilte te creëren en de kinderen kennis te laten maken met de Quaker getuigenissen, in woorden maar vooral ook in levenshouding. De bereidheid om het eigen functioneren tegen het licht te houden en daar in gezinsverband over te spreken en het erkennen van zwakheden waar men zelf mee worstelt zal bij kinderen de bereidheid kweken om zich ook kwetsbaar op te stellen. Laat in de eigen bereidheid om van anderen te leren (ook van je eigen kinderen) zien welke kracht ervan uitgaat om in alle verscheidenheid toch in onderlinge verbondenheid samen te leven. Geef kinderen de gelegenheid om zich vanuit hun specifieke gaven en persoonlijkheid te ontwikkelen ook al is dat in een richting die niet de jouwe is.

Kinderen

Laat het besluit kinderen te krijgen weloverwogen zijn. Overweeg zorgvuldig wat je verantwoordelijkheid zal zijn en – als er twee ouders zijn – hoe je de verschillende taken van zorg voor de kinderen en voor de huishouding wilt delen.

Iedere partner kan de vrijheid nemen om tijdelijk buiten het carrière pad te stappen; misschien verlangen beiden naar de traditionele rolverdeling; ook kunnen beide ouders besluiten het werk binnen- en buitenshuis te delen.

Kinderen met een handicap

De vooruitgang van de wetenschap kan ouders voor nóg fundamentele problemen plaatsen: ze kunnen in gewetensnood komen als uit prenataal onderzoek blijkt dat het kind gehandicapt zal zijn. Door het bestaan van steeds verder gevorderde technieken kunnen mensen zich onder druk gezet voelen om bij prenataal waargenomen gebreken van de vrucht een zwangerschap af te breken.

Dit gebeurt ook als pas ná de geboorte duidelijk wordt dat de baby een zwaar leven zal krijgen en in de toekomst veel operaties nodig zal hebben. In het eerste geval is zwangerschapsonderbreking een mogelijkheid, maar dat staat op gespannen voet met de overtuiging van Quakers dat doden verkeerd is. In het tweede geval is er de uiterst zware keuze om het kind te laten opereren, óf om het te laten sterven.

Het aanvaarden van een gehandicapt kind kan zowel pijn als vreugde brengen. Maar op welke manier het leven ook begint, voor elk kind geldt dat het een veilig, warm gezinsleven nodig heeft, om zo gezond mogelijk naar lichaam en geest op te kunnen groeien.

De Vrienden hebben altijd oog gehad voor de belangen van de kinderen en in vele zendbrieven is te lezen hoe blij Jaarvergaderingen zijn met de aanwezigheid van kinderen in hun midden.

Ja, wij moeten openstaan voor alle middelen, die ons geschonken zijn, om jonge mensen vrij tot ontplooiing te brengen, maar wij moeten weten dat de enige weg om hun een houvast voor het leven te geven, de kennis van Gods liefde en almacht kan zijn. Maar juist om deze kennis van God tot werkelijkheid van de mens te maken is zeer veel takt nodig, en vooral waarachtigheid. De jeugd is scherp in haar oordeel, voelt zuiver aan en stelt hoge eisen aan waarachtigheid; ze waardeert eerder dat wij

ronduit zeggen dat wij iets niet weten dan dat wij onzeker zijn.” Louise Lieftinck, 1936

Een hupmiddel daarbij zou kunnen zijn de Overwegingen en Vragen voor kinderen (VROEM) op bladzijde 161.

Wij kwamen tot het inzicht dat het doorgaans korte samenzijn van ouderen en kinderen in de wijdingssamenkomst, het samen ervaren van het innerlijk Licht, de basis legt voor de religieuze opvoeding van onze kinderen.

Zowel in de Maandvergaderingen als in gezinsverband zouden wij over die gezamenlijke ervaring en de betekenis daarvan voor ons dagelijks leven meer met onze kinderen moeten dóórpraten.

Daarbij kunnen de Quakergetuigenissen en de Bijbelse vertellingen ons helpen. Zendbrief Nederlandse Jaarvergadering, 1985

Kinderen en jongeren hebben behoefte aan liefde, huisvesting, voedsel, onderwijs, veiligheid en gezondheid. Doen wij alles wat we kunnen om ouders, oudere familieleden, grootouders, de familie en andere verzorgers die deze verantwoordelijkheid dragen te ondersteunen?

In Afrika zien we grote aantallen wezen, kindsoldaten en jonge criminelen, verlaten en dakloze kinderen en huishoudens die alleen uit kinderen bestaan. Deze kinderen zijn bijzonder kwetsbaar en lopen het risico dat hun behoeften nooit vervuld worden. Wat doen wij persoonlijk, als gemeenschappen en als volkeren om ze te steunen en verzorgen?

Centraal- en Zuidelijk Afrikaanse Jaarvergadering,

In: *Living Adventurously, Quaker Faith and Practice Central and Southern Africa* YM, 2009, 24, blz. 121.

5.5 Vredesopvoeding

“Ik heb mijn hoop gevestigd op stille processen in kleine kring, waarin voorvallen plaatsvinden die van levensbelang zijn en die ons leven een andere wending kunnen geven.”

(Parafrazering van een uitspraak van Rufus. Jones, 1937)

Rufus Jones heeft bij zijn uitspraak niet gedacht aan de kleine kring van het gezin, maar het is een bekend feit dat de sfeer in het gezin of leefgemeenschap waarin een kind opgroeit van grote invloed is op de volwassene die uit het kind geboren wordt. Gelukkig zijn vele ouders, van welke levensbeschouwing ook, in staat om kinderen zo op te voeden dat ze een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de maatschappij. Toch willen we hier in alle bescheidenheid vanuit de Quakertraditie een paar handreikingen aanbieden die opvoeders mogelijk enig houvast bieden bij de taak die hun is toebedeeld.

Wie een baby volgt vanaf de ontwikkeling in de baarmoeder tot vierjarige leeftijd staat verbaasd over de vermogens van het kind ten aanzien van waarneming, imitatie, deductie, inductie, geheugen en het verwerven van taalvaardigheid. Het ontwikkelingsproces verloopt ongemerkt en in stilte en wij denken dat dit voor de ouders een leerschool kan zijn in vertrouwen. Een kind is weliswaar wat zorg betreft afhankelijk van de ouders, maar niet zo hulpeloos als het lijkt. Vertrouwen in de innerlijke kracht van een kind en terughoudendheid ten aanzien van het ingrijpen in zijn/haar ontwikkeling vormen een goed uitgangspunt voor opvoeders. Gun het kind zijn eigen manier en tempo van geestelijke groei en geef het de gelegenheid tot zelfstandig ontdekken.

Quakers proberen te leven vanuit onderlinge verbondenheid en dat moet kinderen wel geleerd worden wanneer ze de ander gaan ontdekken en hun eigen territorium beginnen af te bakenen. In deze fase kunnen er conflicten ontstaan met de wereld van anderen (broertjes, zusjes, ouders). Als ouders dit proces liefdevol en stelselmatig bijsturen waar dat nodig is, leert het kind grenzen te respecteren. Onderlinge verbondenheid in vrede bestaat niet zonder respect voor elkaars levensruimte.

Het is belangrijk dat ouders bij de opvoeding een duidelijk onderscheid weten te maken tussen het scheppen van ruimte waarin kinderen zich vrij kunnen ontwikkelen en toegeeflijkheid die voortkomt uit gemakzucht of angst voor confrontatie. Naarmate het karakter van het kind zich steeds duidelijker manifesteert wordt van de ouders gevraagd het kind te accepteren zoals het is. De rol van een opvoeder gaat langzamerhand over

in de rol van begeleider, steun en toeverlaat die probeert het oudere en jong volwassen kind tot steun te zijn bij het ontdekken van de eigen roeping. Van daaruit kunnen zij zich ontwikkelen tot volwaardig lid van de maatschappij, ook als deze roeping haaks lijkt te staan op de manier waarop ouders hun leven inhoud hebben gegeven. Dit kan onzekerheid bij de ouders oproepen, misschien zelfs een bepaalde mate van weerzin en het is goed daarover met de kinderen te praten, zoals Vrienden met elkaar praten in een Gesprek vanuit de Stilte. Gevoelens worden gedeeld om dichterbij elkaar te komen en niet om elkaar hierover te veroordelen. In elke gemeenschap, dus ook in een hecht gezin, komen wrijvingen en irritaties voor. Dit zijn belangrijke leermomenten zowel voor de ouders als voor de kinderen.

Het is een unieke gelegenheid van elkaar te leren en zichzelf te leren kennen. Het zijn oefeningen om vanuit een liefdevolle onderlinge verbondenheid ook elkaars “tegenover” te (durven) zijn en misschien ook om te leren vergeven. Zo leren wij met elkaar te leven in vrede en niet als in een wapenstilstand.

Quakers kiezen ervoor om hun kinderen bij de opvoeding voor te bereiden op een wereld waarin mensen in vrede willen samenleven, ook al beseffen zij dat de dagelijkse praktijk vaak heel anders is. Juist daarom zijn er mensen nodig die niet de confrontatie zoeken maar wegen om zonder zichzelf of anderen geweld aan te doen tot een voor iedereen leefbare samenleving te komen.

Als richtlijnen hanteren ze daarbij de Quakergetuigenissen die door de eeuwen bewezen hebben daarvoor een goed uitgangspunt te bieden. Tot slot enkele vragen:

Luister je net zo goed naar je kinderen als jij verlangt dat ze naar jou luisteren?

Kinderen zijn onbevanger dan volwassenen en misschien staan zij daarom wel meer open voor de ingevingen van liefde en waarheid in het hart dan volwassenen. In die zin kunnen ouders veel van hun kinderen leren.

Welk doel heb je voor jouw kinderen bij de opvoeding voor ogen? Is dat doel ingegeven door niet vervulde verlangens in jezelf of door de diepe verlangens die je bij je kinderen waarneemt?

Het Vredesgetuigenis van de Vrienden daagt ons allen uit vredesopvoeders te zijn. We mogen misschien niet allemaal onderwijzers zijn, maar we zijn allemaal zegslieden en we moeten allen leerlingen zijn. Vredesonderwijs zou als een integraal onderdeel van ons Vredesgetuigenis moeten worden beschouwd. Maar het is ten diepste iets wat men doet, niet iets waarover men spreekt. Leren, onderwezen worden, betekent gedragsverandering. Wij communiceren onze waarden door onze levensstijl, maar hoevelen van ons doen de vreedzame houding teniet door ons eigen agressieve gedrag?

Eva I. Pinthus, 1982, QF&P, 23.84.

5.6 Natuur, milieu en duurzaamheid

Zorg voor natuur en zorg voor milieu zijn belangrijk bij Quakers. Zij hebben een lange traditie op dit gebied. Zo noemde William Penn George Fox een “gelovige natuurliefhebber”. Hij was tegen jagen en valkenieren en stimuleerde jonge mensen tot het bestuderen van de natuur. In de visie van Fox openbaarde God zich niet alleen in zijn ‘Woorden, maar ook in zijn Werken’, dat wil zeggen in de wonderbaarlijke pracht van de schepping. ‘Zeggen dat we God liefhebben en tegelijkertijd wreedheden begaan tegen de minste van Zijn schepselen is een tegenstelling in zichzelf’ zie John Woolman.

In de Bijbel geldt de regenboog als teken van Gods eeuwige verbondenheid met de hele schepping: ‘Dit zal voor alle komende generaties het teken zijn van het verbond dat ik *met alle levende wezens op aarde* gesloten heb’ (Genesis 9:17).

Ondanks het feit dat Quakers in het zeventiende-eeuwse Engeland niet toegelaten werden tot universitaire studies telde het Genootschap toch vele grote natuurwetenschappers, bijvoorbeeld: John Barton, William Barton, Thomas Lawson, William Curtis, Peter Collinson, John Fothergill. en zo voer Sydney Parkinson mee als natuurvorser op het schip Endeavour tijdens de ontdekkingsreis van Captain Cook in de Stille Zuidzee.

Alle studie en onderzoek deden en doen Quakers beseffen dat zij onlosmakelijk verbonden zijn met de schepping en daar dus zorg voor horen te dragen. Al in de achttiende eeuw zei Woolman dat wat de aarde voortbrengt een gift is van onze Schepper aan de bewoners en dat rooibouw plegen en de aarde uitputten schade toebrengt aan de schepping en voor de komende generaties. Onze niet te stillen honger naar grondstoffen put de aarde uit. Die hebzucht geeft aanleiding to klimaatverandering en oorlog.

Door de begrippen milieu en omgeving wordt gesuggereerd dat de mens centraal staat en zonder meer kan heersen over de natuur. Wij mensen zijn echter een deel van het wereldomspannende netwerk van leven en zijn daar niet alleen afhankelijk van, maar ook verantwoordelijk voor. Veel soorten planten en dieren zijn al uitgestorven en nog meer worden bedreigd met uitsterven. Dat mogen we niet laten gebeuren. We dienen ons te realiseren dat dit vooral voor rekening komt van de geïndustrialiseerde landen op het noordelijk halfrond komt. Dat geeft Quakers wonend in dat deel van de wereld een bijzondere verantwoordelijkheid om er toe bij te dragen die negatieve ontwikkelingen te keren.

Het is dus nodig een ander economisch beleid en een duurzame levensstijl te ontwikkelen met het oog op de toekomst van de aarde.

In *Overwegingen en Vragen* wordt het zo gezegd:

Probeer sober te leven. Een vrijwillig gekozen eenvoudige levensstijl kan een bron van kracht zijn. Laat je niet ompraten om te kopen wat je niet nodig hebt, en zeker niet wat je niet kunt veroorloven. Houd je je op de hoogte van de gevolgen die jouw levensstijl kan hebben voor de economie en het milieu wereldwijd?

(O&V, nr. 41)

De wereld behoort niet aan ons en de schatten van deze aarde zijn niet de onze om er naar willekeur over te beschikken. Behandel alle schepselen met liefdevolle eerbied. Probeer de schoonheid en verscheidenheid in de wereld te behouden. Werk eraan dat onze toenevende macht over de natuur op een verantwoorde manier en met eerbied voor het leven wordt uitgeoefend. Verheug je in de glorie van Gods voortgaande schepping.
(O&V, nr. 42)

De schoonheid en verscheidenheid van de natuur, de oneindigheid van de ruimte en de opeenvolging van de jaargetijden en van dag en nacht laten niet na telkens weer diepe indruk op ons mensen te maken.

Britse JV, 1925.

Erkennend dat wij deel uitmaken van een samenleving waarvan wij genieten en die in zeker mate ons dagelijks leven bepaalt, voelden wij toch de noodzaak van kritiek op de wijdverbreide consumptieve levenshouding, een kritiek die perspectief kan openen op een meer wezenlijke vrijheid.

Laten wij kieskeurig zijn in de behoeften die we willen bevredigen, opdat we ruimte krijgen om onze opdracht beter te vervullen. Want de ware discipline is het streven een beter discipel van Jezus te zijn, en anderen te helpen op die weg.

Zendbrief Nederlandse Jaarvergadering, 1971.

Het zijn de economische verhoudingen, die de oorzaak zijn van veel van het onrecht in de wereld, het zijn de belangen van onze industrieën waarvoor volkeren verdrukt worden, waarvoor we water en lucht vervuilen, ons milieu kapot maken. Geld, ogenschijnlijk een neutraal ruilmiddel, speelt een enorme rol. Geld is macht.

In dit licht bezien is het geen wonder dat er velen zijn, zowel in ons genootschap als in andere jaarvergaderingen en kerkgenootschappen, die verontrust zijn over de wijze waarop wij geld beheren en verkrijgen. Dit is geen kwestie van financiële deskundigen alleen – het is niet eerlijk deze verantwoordelijkheid alleen op hun schouders te laden – dit is iets waarvoor iedere Vriend persoonlijk verantwoordelijk is. Het is verdrietig te zien hoe onvriendelijk wij tegenover elkaar komen te staan als dit probleem aan de orde is. Ook dat behoort dus tot de macht van het geld; onenigheid zaaien tussen vrienden.

Peter Spreij, 1974 .

Zonder er bij stil te staan plegen wij roofbouw op de aarde en “exploiteren” wij elkaar. Zodoende reduceren wij de natuur en onze medemensen tot object. Steeds duidelijker tekenen de met deze levensstijl samenhangende vernietigende tendensen zich af: de alarmerend toenevende milieuaantasting, de schrijnend toenemende inkomensverschillen, de door bewapening schokkend toenemende kapitaalsvernietiging. Daarbij dienen we ons vooral te realiseren dat deze “ontwikkelingen” complexe samenhangen vertonen én in strijd zijn met de roeping waardoor wij ons gegrepen zouden moeten weten. Navolging van Jezus betekent dat wij ons moeten bekeren van deze heilloze weg van (zelf)vernietiging, dat wij ons moeten verzetten tegen deze ontheiliging van Gods scheppingswerk.

Kees Nieuwerth, 1988

Ons overnemen van de oproep van de Wereldraad van Kerken tot Gerechtigheid, Vrede en Heelheid van de Schepping komt voort uit ons geloof en kan er niet van gescheiden worden. Dit daagt ons uit om opnieuw naar onze levensstijl te kijken en onze prioriteiten te stellen en doet ons de waarheid van Gandhi's woorden beseffen: 'Zij die zeggen dat religie niets met politiek van doen heeft weten niet wat religie betekent.' De natuurlijke hulpbronnen van de aarde moeten bewaard en evenwichtiger gedeeld worden en, omdat wij een integraal deel van de schepping zijn, is dit onze verantwoordelijkheid'.

Britse JV, 1989

In antwoord op Gods liefde houden wij ons bezig met de herbezinning op onze eeuwenoude Quaker getuigenissen, in voorbereiding op de Triennial in Birmingham.

Meer dan ooit roept deze tijd ons op die getuigenissen in ons persoonlijk en maatschappelijk leven waar te maken.

Gezien de actualiteit van de zorgwekkende ontwikkelingen op het gebied van natuur en milieu in deze eeuw, willen we naast waarheid, gelijkheid, vredelievendheid, eenvoud van leven en sociale gerechtigheid "duurzame ontwikkeling" aan onze getuigenissen toevoegen.

Zendbrief Nederlandse Jaarvergadering, 1997 (redactie)

In 1988 nam de Nederlandse Jaarvergadering een minuut aan waarin onze vertegenwoordiger de Driejaarlijkse wereldbijeekoms in Japan de dringende vraag te stellen om het thema van het oecumenisch conciliair proces – Gerechtigheid, Vrede en de Heelheid van de Schepping – een belangrijk onderdeel te maken van de activiteiten van FWCC voor de komende jaren.

Wie zijn wij dat we deze werken van God dreigen te vernietigen? Ze behoren niet aan ons, maar wij maken er deel van uit. Wij zijn een deel van de door God gegeven schepping. Wij zijn geroepen tot goed rentmeesterschap teneinde de heelheid van de Schepping in stand te houden..

Peter Spreij, 1997.

Wij doen een beroep op in het bijzonder Vrienden in de geïndustrialiseerde wereld:

- * te overwegen hoe wij onze levensstijl zouden moeten veranderen. Laten we eraan denken dat wij verrijkt kunnen worden door een eenvoudiger en minder verspillende manier van leven. In het bijzonder om:*
- * te helpen de atmosfeer te beschermen door ons gebruik van fossiele brandstoffen aanmerkelijk te beperken;*
- * ons gebruik van natuurlijke hulpbronnen te beperken tot datgene wat werkelijk duurzaam is. We realiseren ons dat dit voor velen van ons zal betekenen dat we onze materiële consumptie aanmerkelijk verminderen.*

Peter Spreij, 1998.

Wij geloven dat het van vitaal belang is dat we de bedreiging van het leven op aarde door de aantasting van het milieu aan de orde stellen. We geloven dat we een verplichting tot verantwoord rentmeesterschap hebben voor Gods schepping, alhoewel we erkennen dat we daarin niet altijd volledig slagen. Wanneer we de natuurlijke omgeving en haar schepselen schade toebrengen, beschadigen we Gods schepping. Eerbied voor menselijk leven kan niet gescheiden worden van het handhaven van de integriteit en gezondheid van de ecologie van onze planeet.

*Concurrentie om land, water en andere kostbare grondstoffen leidt tot oorlogen en ecologische rampen. Roofbouw op en misbruik van natuurlijke hulpbronnen is niet duurzaam
Wij roepen alle volkeren en regeringen van de wereld op de gelijkwaardigheid van alle mensen en de integriteit van de natuur te erkennen en samen te werken voor het algemeen belang van de hele wereldgemeenschap.*

We besluiten om naar aanleiding van de behoeften van de hele aarde om met Gods hulp onze levensstijl te onderzoeken en samen te werken bij het nemen van stappen naar een duurzaam leven voor allen.

Driejaarlijkse wereldbijeenkomst, Dublin, 2007.

5.7 Quakers en de kunsten

Avontuurlijk leven vraagt behalve moed, ook veel creativiteit. Vroeger keurde men echter in Quaker kringen uitingen van creativiteit af wanneer die niet op het eerste gezicht nuttig leken. De geschiedenis van de Vrienden laat een traditie zien waarin zich een geleidelijk toenemende diversiteit van opvattingen over de kunsten aftekent. De neerslag hiervan vinden we terug in de opeenvolgende versies van de zogenoemde 'Raadgevingen en Vragen' en de periodiek verschijnende uitgaven van de 'Books of Christian Discipline' ofwel 'Quaker Faith and Practice'. Hoewel de uitspraken in al deze versies in de tijd verschilden vormen de Quaker getuigenissen steeds de rode draad.

Sommige aspecten van wat Quakers van persoon op persoon en van generatie op generatie overdroegen veranderden meer dan andere. Zo wijzigde zich de houding die de Quakers gedurende de eerste 200 jaar van het bestaan van het Genootschap innamen ten opzichte van de autonome schone kunsten. Zij werden beschouwd als afleidende verstrooiing, die door hun meeslepend beroep op emoties de betrokkenheid op wat mensen op deze aarde ter harte moest gaan, aantastte. Het verpozen in de schijnwereld van het theater en de dans, met hun soms overdreven dramatiek en theatrale betovering, vonden de vroegere Quakers gevaarlijk dicht bij het gangbare patroon van triviaal vermaak liggen. Zo sloten Quakers zich oorspronkelijk af voor de muzikale traditie omdat zij die in de eerste plaats associeerden met de hofcultuur en de liturgische cultuur enerzijds, ofwel met de vulgaire cultuur van kermissen, dans, pret, zinnelijk vermaak anderzijds. Religieuze muziek werd beschouwd als iets wat de directe omgang tussen God en mens verstoorde. Daarbij kwam dat men er rekening mee hield dat gemeenschappelijke zang, als onderdeel van de samenkomst, gelovigen zou brengen tot het zingen van teksten die buiten de persoonlijke geloofservaring stonden. In de negentiende eeuw brachten de opwekkingsbewegingen in de Verenigde Staten de gemeentezang binnen de Quaker kring, en begonnen de Quakers te beseffen dat naast het 'stille uur' ook kunst een positieve waarde kan hebben. Elizabeth Fry pleitte in 1833 voor een plaats van kunst in de opvoeding.

In de loop van de negentiende eeuw veranderden deze opvattingen en allengs kreeg men in Quaker kring oog voor de positieve waarde die de kunsten in het menselijk leven kunnen hebben. Men begon ruimte te maken voor persoonlijke keuzen, voor de vorming van een moreel én een esthetisch oordeel op een terrein dat eerst door hen werd gemedend.

Het kiezen tussen mooi en lelijk, net zoals de keuze tussen goed en kwaad kon men nu ook zien als een onvervreemdbaar aspect van het menselijk leven. Het luisteren naar muziek, het met elkaar musiceren, het lezen, acteren, boetseren enzovoort, kortom het aanspreken van de creatieve mogelijkheden in onszelf, kunnen bijdragen tot het hervinden van ons evenwicht in een wereld die soms uit balans lijkt te zijn. Schoonheidsbeleving en het scheppend vermogen ging men zien als een door God gegeven kwaliteit van mensen.

Om een dans te maken moest ik het gevoel krijgen dat ik geleid was. Ik luisterde naar binnen door de lichamen, persoonlijkheden en capaciteiten van de dansers in een poging om naar het diepste niveau te gaan en te ontdekken wat voor bewegingen daaruit wilden opkomen. Dan volgde ik de gouden bewegingsdraad waar en hoe die zich wilde ontwikkelen. Altijd probeerde ik goed te luisteren en te volgen. Het voelt hetzelfde als de leiding om een boodschap in de wijdingssamenkomst te delen. Van binnen naar buiten in beweging en gebaar, de bijna universele taal, van hart en ziel naar hart en ziel spreken, het toneel als wijdingssamenkomst. Dat was mijn roeping als choreograaf en mijn ervaring.

Christopher Beck, 2013.

De grond rondom mijn woning is vandaag totaal bedekt met mangogele en bruinleren bladeren. Hoezeer ik ook van ontlukend groen hou – er gaat niets boven de tinten van een vers herfsttapijt, zoals dat hier nu ligt uit te rusten na een grote storm, zich nog niet bewust van toekomstige regenpap.

Mijn ogen zwerven door alle tinten van het tapijt, van de bomen, van de ene te laat nog tot bloei gekomen zomerroos en de rode bottels. Straks is dat alles weg, er komt een lange winter van onthouding aan: kale takken, grijze luchten, donkere kleding. Alleen in huis krijgen mijn ogen dan nog voeding van Miró en van Hundertwasser. Ik ben een Quaker die leeft van kleuren en dat in deze eeuw gelukkig ook mag zeggen.

God schiep de kleuren en gaf ons de bijbehorende ogen, Deo gratias.

Thea Droog, 2013.

Wat 'Kunst' maken betekent, ach, dat is lastig te zeggen.

Ik weet dat ik er veel van leer. Bijvoorbeeld:

Tevreden zijn, misschien zelfs trots als iets vandaag gelukt is. Verbazing. En de volgende dag vele tekortkomingen zien en me daar nederig en bescheiden door voelen. Evalueren en relativeren dus.

Wat anderen over mijn producten zeggen, zegt niet veel over die producten maar alles over de ander. Ik leer door te tekenen het belang van de grote lijn én de details, en de verhouding daartussen. Ik zie dat de schets soms mooier is dan het eindresultaat, ik merk dat een idee niet altijd gerealiseerd kan worden. Dat afstand nemen erg belangrijk is: als je ergens te lang bovenop zit, zie je het niet goed meer. Het zijn allemaal dingen die in mijn dagelijks leven doorklinken....

Ik kan er niets aan doen dat ik kan tekenen, het hoort bij me.

En ik heb beter leren kijken natuurlijk.

Als ik echt aan een langer durend werk bezig ben, is de stemming erg belangrijk. Er is geen denken tijdens het schilderen. Er is een stemming en het lichaam dat 'gehoorzaamt'. En een geest die luistert.

Erik Dries, 2013.

5.8 Ouderdom als opgave

Elke nieuwe levensfase brengt nieuwe uitdagingen, maar ook verlies met zich mee. Een van de uitdagingen van de ouderdom, is het leren omgaan met verlies. Verlies van vrienden en geliefden, verlies van fysieke en mogelijk ook mentale mogelijkheden.

Wie vroeg begint om bij elk verlies van mogelijkheden iets anders in de plaats van het verlorene te zetten, stimuleert de eigen creativiteit in het omgaan met verlies, en blijft de ogen richten op de rijkdom van het leven. Bij ouderdom hoort het omgaan met verandering: ook deze levensfase kan avontuurlijk zijn!

Desalniettemin zijn er verliezen waar geen vervanging voor bestaat. Voor vrienden die er niet meer zijn, bestaat geen vervanging: ook al zullen er altijd anderen zijn in wie we het Licht kunnen zien en stimuleren. Verlies van geheugen, verlies van helderheid in het denken gaan gepaard met angsten: wat gaat er met me gebeuren, kan ik het nog aan, kan ik mijn waardigheid nog behouden. Zulk leven wordt zeer kwetsbaar, en het voelt alsof men leeft op de rand van een afgrond. Dat is moeilijk.

Daartegenover staat dat juist het besef van de eigen achteruitgang ruimte schept om het eigen leven te overzien en te integreren. Ook ouderdom is een gift waarvan ieder van ons moet onderzoeken wat we ermee kunnen. Als het hele leven sacrament is, mogen we daar niet verlies en verdriet van buitensluiten.

Wanneer de autonomie bedreigd wordt, kan men leren passiever te leven en zo de eigenwaarde te bewaren. Men kan leren loslaten. Minder verantwoordelijkheid geeft tijd om rustig te aanschouwen in plaats van steeds te doen.

Wanneer er angst is, kan men oefenen oude zekerheden los te laten. Als dat met twijfel aan God of het Licht gepaard gaat, kan men leren rustig in de twijfel te verblijven. We weten het immers niet... en vanuit ons niet weten kunnen nieuwe inzichten komen, juist omdat blijkt dat oude zekerheden niet meer voldoen. Er is tijd voor reflectie, er is tijd om op een nieuwe manier te leren bidden.

Op deze wijze gebeurt er toch allerlei nieuws in het leven in ouderdom.

Het is een fase waarin we anderen meer nodig hebben. Mensen die we kunnen vertrouwen, want we zijn kwetsbaar. Het is vaak moeilijk uit te spreken wat er niet goed gaat, om niet voor zeur te worden aangezien.

Wanneer we iemand die oud of ziek is bezoeken is goed luisteren belangrijk, niet alleen naar wat er wordt gezegd, maar ook naar wat er niet wordt gezegd. Soms is het nodig naar oplossingen te helpen zoeken, maar soms is alleen luisteren genoeg omdat het dan gaat om delen. Delen is in het toenemende isolement van de ouderdom altijd een grote troost. Juist als men zoveel nabij verloren heeft, is het erg belangrijk het gevoel te hebben, werkelijk door een ander te worden begrepen.

Ben je in de Duisternis? Neem dat niet te zwaar op, want als je dat doet zul je er nog meer vervuld van raken, maar sta stil en handel niet, en wacht in geduld tot het Licht uit de duisternis naar boven komt om je te leiden.

James Nayler rond 1660, QF&P, 21.65.

Ik ben blij dat ik hier ben geweest. Nu is alles helder voor mij, volledig helder... Alles is goed

(...) God regeert over alles en ook over de dood. En hoewel ik zwak ben in het lichaam, is de kracht van God desondanks over alles (...) en regeert (...) over al die geesten die nog niet tot helderheid zijn gekomen.

George Fox, kort voor zijn dood, 1691, QF&P, 21.49.

Als we ouder worden, wordt het moeilijker te erkennen dat we niet geroepen zijn geweest om op een spectaculaire wijze te dienen, dat het niet erg waarschijnlijk is dat we de wereld nog in beweging zullen zetten, en dat onze vroegere dromen om een of ander belangrijk werk op het gebied van heelwording te doen behoorlijk wat persoonlijke ambities in zich borgen.

Vele mannen en vrouwen hebben deze moeilijk te verteren les moeten leren - en hebben toen ontdekt dat zich alom nieuwe mogelijkheden aandienen. We hoeven niet tot het einde der aarde te gaan om ze te vinden; we hoeven niet jong, slim, fit, knap, getalenteerd, welsprekend of erg wijs te zijn. We vinden ze in onze buurt en onder vreemden, in onze eigen families en in onbekende kringen - schitterende gelegenheden om aardig te zijn, geduldig en begrijpend.

Clifford Haigh, 1962, QF&P, 21.43.

Als we onszelf niet op enige wijze hebben voorbereid op onze dood, wat hebben we dan wel gedaan? Onder ogen zien dat je doodgaat geeft een voller bewustzijn van het God-gegeven leven. [...] Uit de nabijheid van mijn eigen dood weet ik: God is. De dood is geen ontkenning van het leven maar een aanvulling erop die er een geheel van maakt; hoe gruwelijk het feitelijke sterven ook is, leven en dood zijn beide deel van het geheel en dat geheel rust in God. Ik heb altijd moeite met de conventionele woorden 'opstanding en eeuwig leven', maar ik weet dat het overweldigende gevoel van Jezus' nabijheid na zijn dood zijn discipelen heeft bevrijd van hun angst. Ik geloof dat eeuwig leven in elk moment van het leven aanwezig is, hier en nu; de echte tragedie is niet hoe of wanneer we sterven, maar dat we niet het leven dat we gekregen hebben ten volle leven, met al onze mogelijkheden.

Jennifer Faulkner, 1982, QF&P, 21.57.

Het leven is een ravijn geworden.

De harde, rotsige muren van mijn handicap drukken steeds meer op me.

Er is minder hemel; en het begin is voorlopig heel ver weg.

Soms denk ik dat het gemakkelijker zou zijn wanneer ik één van de geestelijk gehandicapten zou zijn

en me onbewust door de dagen zou laten meeslepen, schijnbaar onaangedaan.

En dat terwijl ik daarentegen de ontmoedigende neergaande grafiek van mijn prestatie extra-poleer

en geen troost vind.

Maar in het halfduister kruipen soms slechte en lelijke dromen

van al lang verdwenen klachten en ruzies

en niemand kan ze opvrolijken

Terwijl ik, met een waakzame en wakkere geest

toch niet kan communiceren.

Maar ik moet moed verzamelen en geduld oefenen

Ik kan genieten van een grap; ik kan mijn geest richten

op het oplossen van problemen, het worstelen met angsten, het aangaan van mijn uitdagingen of het bewust doorbladeren van herinneringen en plezierige gedachten, om het huidige, voorbijgaande moment in perspectief te plaatsen.

Ik kom uit mijn ravijn en denk aan anderen

alhoewel ik hen niet meer kan geven dan tweede hands liefde.

Ik kan genieten van muziek;

Ik ben niet zo geïsoleerd als de doven.

Tel je zegeningen dwaas!

Val Nichols, 1989

In: This We Can Say – Australian Quaker Life, Faith and Thought, 4.40, 2004.

We kunnen over onze dood nadenken, maar wij denken zelden na over de lange periodes tegen het eind van ons leven wanneer we extra zorg en aandacht nodig hebben, omdat onze lichamen broos worden. Zij die ons liefhebben zullen al het mogelijke doen om ons dan te helpen, maar wij zijn mogelijk niet meer in staat hun besluiten te beïnvloeden. Met enige voorzorg en vooruitdenken kunnen we echter het hartzeer verminderen, zowel voor onszelf als voor diegenen die wij liefhebben.

Cathy Davies. 1998.

In: This We Can Say – Australian Quaker Life, Faith and Thought, 4.30, 2004.

Toen de dichter Milton blind werd schreef hij een gedicht over zijn blindheid. Daarin verklaarde hij ‘God nam mijn zicht weg opdat mijn ziel zou zien.’ Dat geloof ik niet. Mijn God zou niemand blindheid toebrengen. Maar mijn God heeft me wel de moed gegeven om de komende duisternis, de onzekerheid binnen te treden en nieuwe vaardigheden te leren, een grotere waardering van de kleur en schoonheid die ik nog steeds kan zien, en de verborgen schoonheid in mensen en de wereld om mij heen.

Ik weet niet wat de toekomst brengen zal. Soms voel ik dat ik bij de bevooroordeelden hoor omdat ik nog steeds mobiel ben. Ik hoop dat er nog steeds iets van waarde is dat ik voor de wereld kan doen. Ik marcheer voort met geloof en hoop op de muziek van mijn eigen drummer.

Jean Carmen, 1999.

In: This We Can Say – Australian Quaker Life, Faith and Thought, 4.38, 2004.

Ik bevind me duidelijk in de laatste levensfase waarin ik in toenemende mate verliezen ervaar. Verlies van geliefden, maar ook verlies van lichamelijke en geestelijke mogelijkheden. Hoe ga ik hiermee om? Het is een uitdaging verliezen te accepteren. Het betekent veelal loslaten en het aanvaarden van de levenssituatie waarin ik mij bevind. Het aanvaarden geeft ruimte en zin aan het bestaan. Het biedt de mogelijkheden om met vertrouwen toe te groeien naar het einde van dit leven.

William Penn schreef in “More Fruits of Solitude” o.a.: “De dood is slechts het oversteken van deze wereld naar een andere wereld, zoals vrienden een zee oversteken; zij leven, hoewel gescheiden, nog in elkander. Want zij, die leven en liefhebben in dat, wat alomtegenwoordig is, blijven verbonden.”

Ik vond in familie papieren een knipsel met een citaat dat mij aanspreekt en dat aansluit bij het bovenstaande:

*“Leven is eeuwig en liefde is onsterfelijk
en de dood is slechts een horizon
en een horizon is niets anders
dan een grens aan ons gezichtsvermogen”*

Wim Balijon, 2019.

5.9 Ethische vragen rond leven en dood

De visie van Quakers op ethische vraagstukken wordt bepaald door hun geloof in de voortgaande openbaring van God aan de mens en het belang dat zij hechten aan het spreken uit persoonlijke ervaring en betrokkenheid. Quakers hebben respect voor de traditie, omdat God ook daar werkzaam is, maar zij geloven niet dat daarin kant en klare antwoorden gevonden kunnen worden op actuele ethische vraagstukken. Er zal altijd minstens een vertaalslag moeten plaatsvinden naar de actuele situatie. Dat geldt dus ook voor complexe ethische vraagstukken rond bijvoorbeeld euthanasie, abortus en de toepassing van genetechnologie of orgaantransplantatie.

Van oudsher zijn het vooral de Quaker getuigenissen en de Bijbel die voor de Vrienden een kader vormden voor moreel handelen, maar het inwaartse Licht – de werking van Gods Geest in ieder mens, de innerlijke leraar – heeft voor de Vrienden het ‘laatste woord’. Bij ethische vragen rond leven en dood zullen zij dan ook altijd hun toevlucht zoeken bij het Licht door zich daarvoor gezamenlijk open te stellen en samen de weg te zoeken die het Licht hun wijst. Wanneer we de beantwoording van vragen rond leven en dood zouden reduceren tot het raadplegen van tradities of het toepassen van regels die door mensen zijn bedacht, dan verliezen we uit het oog dat vrijwel elk besluit direct of indirect mensen raakt. Bij een moreel verantwoord besluit zal het altijd nodig zijn vanuit een liefdevolle houding de belangen van alle betrokkenen mee te wegen. Dit leidt vaak tot dilemma’s en deze kunnen onmogelijk vanuit algemeen opgestelde regels worden opgelost.

Zulke dilemma’s kunnen, ook bij iemand die een weloverwogen besluit heeft genomen, tot veel onzekerheden en schuldgevoelens leiden. Wanneer een besluit het resultaat was van een gezamenlijk zoeken naar de weg van het Licht ligt het voor de hand dat de Vrienden die hierbij betrokken waren de eersten zullen zijn om de persoon in kwestie te ondersteunen bij de verwerking van deze gevoelens.

Ik las ooit in een boek van een feministische filosoof, dat logisch gezien alleen pacifisten tegen abortus konden zijn omdat alleen zij de absolutistische houding aannemen dat het altijd verkeerd is een leven te beëindigen. Maar wat als je zowel pacifist bent als iemand die gelooft dat vrouwen het recht hebben keuzen te maken over hun eigen leven? [...] Dat betekent niet dat abortus zelf goed is, maar dat, wanneer mensen in een situatie terecht komen waar elke keuze

verkeerd is, er moedige en verantwoordelijke beslissingen moeten worden genomen, en daarna met de consequenties moet worden geleefd.

Anonymus, 1990, *QF&P*, 22.55.

Toen het slechte nieuws kwam moest er snel een beslissing genomen worden. Ik wist dat mijn kind, zelfs als het geboren zou worden, waarschijnlijk geen zes maanden zou leven, en niet normaal gevoed kon worden. (...) Ondertussen voorzag ik de rest van de zwangerschap, die een gelukkige tijd zou moeten zijn, maar waarin ik de hele tijd zou moeten vertellen dat mijn kind niet gezond geboren zou worden. Voor ons zou er geen blijde voorbereiding zijn van wieg en speelgoed en kleertjes. (...) Ik besloot de zwangerschap te beëindigen. (...) We bleven berooid achter zonder het normale kind waar we zo naar hadden verlangd.

Jane Heydecker, 1994, *QF&P*, 22.57.

5.10 Dood, begrafenis en rouwbetoon

Bij het sterven raken de leefbaarheid en de sterfelijkheid van het leven elkaar. Het is een onherroepelijke gebeurtenis die diep en aangrijpend is voor degenen die elkaar liefhebben en voor diegenen die elkaars naasten zijn. Voor de stervende kan het naderend einde gepaard gaan met strijd, met onvrede, of met stille inkeer en het loslaten van wat een mensenleven heeft bepaald. Het is de tijd van de bevrijding van de gebrokenheid van de wereld, maar ook van de schoonheid en alles wat ons lief is in onze wereld.

De vragen van eindigheid en eeuwigheid kunnen in elkaar overvloeien in een ervaring van heilheid of ons deelgenoot maken van het mysterie dat de moeilijk te verwerken tegenstelling tussen leven en dood voor ons inhoudt. Het verdriet over het verlies van een geliefd persoon kan verzacht worden door woorden van begrip en ondersteuning. Quakers weten ook in de stilte de weg te vinden waarop we met elkaar, in dankbaarheid voor het leven van de overledene, Gods aanwezigheid kunnen ervaren en ons richtend op het leven elkaar kunnen bemoedigen.

Quakers kennen geen vastgesteld patroon voor het begeleiden van een begrafenis of crematie. De laatste jaren ziet men in kerkelijke zowel als seculiere kring een tendens ontstaan de teraardebestelling of de crematieplechtigheid te voorzien van al of niet zelf ontworpen rituelen en ceremoniële attributen. Wij leggen de Vrienden voor, getrouw aan ons getuigenis van soberheid, uiterlijk vertoon in ceremonie en ritueel te vermijden.

Een begrafenis of crematie is een moment voor respectvolle aandacht voor het leven van de overledene, maar evenzeer voor aandacht voor het verdriet van de rouwendenden en hun verlangen om getroost en gesteund de uitdaging van het leven aan te gaan.

En in de stilte gaat mijn onuitgesproken kreet van protest verloren.

De werkelijkheid is anders – voor veel mensen is het leven maar al te vaak moeilijk en wreed. Ik ben oud en verminkt door bestralingen, de toekomst kan nog meer ziekte brengen, de therapie brengt bijverschijnselen met zich mee, ik treur om mijn verminkingen. De toekomstver-

wachting waardig oud te worden lijkt een bespottelijke fantasie.

Waar ik behoefte aan heb – en wat ik soms ook ontvang, meestal in de kleine gespreksgroep voor mensen met kanker waar ik lid van ben – zijn woorden die me zeggen dat er iemand is met begrip voor mijn pijn en verdriet, die echt geluisterd heeft en met me meeleeft. En zelf heb ik zulke dingen ook tegen anderen kunnen zeggen.

Wat ons tot steun is geweest is het feit dat wij zelf de risico's hebben aangedurfd, dat we zijn uitgekomen voor onze kwetsuren en die in vertrouwen met anderen hebben gedeeld en in het feit dat wij verstaan en begrepen zijn, dat men ons heeft gerespecteerd en een weerwoord voor ons heeft gevonden.

Angus Earnshaw, 1996.

Ik geloof dat de moderne biologie ons veel meer heeft doen beseffen dan vroeger mogelijk was op een persoonlijke en emotionele basis dat leven en dood bij elkaar horen. Deze les is van grote religieuze betekenis. We zullen ons leven op een wijze dienen te leven die onze komende dood mede insluit. Grote voorbeelden in de loop der geschiedenis hebben dit altijd geweten en zijn niet in de goedkope verleiding gekomen dat het hele leven daarom vergeefs of het zoeken van plezier daarom gerechtvaardigd zijn. Integendeel, zij werden er door gestimuleerd hun creatieve gaven hen door God verleend tot het uiterste van hun kracht te benutten.

Rudolf Lemberg, 1979

In: *This We Can Say – Australian Quaker Life, Faith and Thought*, 4.34, 2004.

De Schepper die mij op aarde zette, die mij pas na het passeren van de pensioenstreep op de schouder tikte om me te vertellen: 'Ik zie je'; de Hij/Zij/Het die het leven uitdeelt en weer terugneemt; zou hij het leven als een 'amusing commodity' zien?

Wij zijn als vuurvliegjes, wij gloeien kortstondig in de nacht en branden snel op. Is het zijn vreugde om ons met miljoenen te zien gloeien en meer niet? Al dat scheppingswerk om eeuwenlang slechts lichtpuntjes te zien zweven tot de Eind Big Bang ons uitwist?

Ik kijk er niet naar uit om dood te gaan, maar ben nieuwsgierig naar het dood zijn, want ik kom ergens vandaan en denk dat ik daarheen zal terugkeren.

De eenwording van mijn druppel met de Stille Godocean.

Thea Droog, 2013.

pin my hopes to quiet processes
in which vital and transforming events take place
in small circles

RUFUS
JONES

6. Organisatie

George Fox begreep al van meet af aan dat een religieuze beweging een minimum aan structuur nodig heeft om haar inzichten en ervaring door te kunnen geven aan toekomstige generaties. Hij ontwikkelde een organisatiestructuur voor het Religieus Genootschap der Vrienden die vandaag de dag nog steeds bestaat. Ook werden binnen het Genootschap bijzondere vormen van overleg ontwikkeld, die in dit hoofdstuk beschreven worden.

6.1 Samenkomst voor Zaken

De Samenkomst voor Zaken wordt gehouden in dezelfde geest als de Stille Samenkomst. In deze samenkomst worden de zaken die van gemeenschappelijk belang zijn voor de plaatselijke groep (Maandvergadering) behandeld. Het belangrijkste kenmerk van deze vorm van samenkomst is dat de Vrienden bijeenkomen om in onderlinge verbondenheid te zoeken naar de leiding van de Geest bij het nemen van besluiten. Het gaat dus niet om het zoeken van consensus, maar om het gezamenlijk gevoelen naar een besluit geleid te zijn.

Net als bij de Stille Samenkomst geldt ook hier dat men naar een Samenkomst voor Zaken komt, voorbereid 'met hart en hoofd', want zo kunnen de aanwezige Vrienden zich concentreren op de onderwerpen op de agenda en bijdragen leveren die de groep helpen wegen vooruit te vinden.

De samenkomst wordt bijeengeroepen en ondersteund door de Schrijver, een van de weinige functies binnen het Genootschap. De Schrijver draagt verantwoordelijkheid voor het opstellen van de agenda, zodat de leden weten om welke aangelegenheden het gaat. Maar het is de verantwoordelijkheid van alle leden om aan de besluitvorming goed geïnformeerd deel te nemen, hetgeen overigens niet inhoudt dat hun besluit al van tevoren vaststaat. Uit rustig overleg vanuit de stilte kan een weg vooruit zichtbaar worden, die beter is dan die welke enige individuele deelnemer aan de samenkomst van tevoren had voorzien. Het is de taak van de Schrijver om het 'gevoelen van de samenkomst' te peilen en samen te vatten in de vorm van een 'Minuut' (schriftelijk vastgelegd besluit). Als Schrijver is men een dienaar van de samenkomst.

Door persoonlijke houding en het organiseren van de agenda zou de Schrijver die geest van aandachtig luisteren kunnen scheppen die ook kenmerkend is voor onze Stille Samenkomsten.

De geest waarin onze samenkomsten voor zaken gehouden wordt is er een van wederzijds respect en zorg voor elkaar en voor de zaken van gemeenschappelijk belang die aan de orde zijn.

De Samenkomst voor Zaken begint met een periode van stilte, terwijl er ook voldoende momenten van stilte in acht genomen worden tussen gesproken bijdragen tijdens de samenkomst.

Alle besluiten worden genomen in een geest van eenheid. Wanneer die gevoelde eenheid

niet bereikt kan worden en de besproken zaak geen urgentie heeft, dan kan deze uitgesteld worden tot een volgende bijeenkomst. Een enkele keer komt het voor dat een Vriend zich echt niet kan vinden in de door de groep gevoelde eenheid. Mocht dat gevoelen zeer zwaarwegend zijn dan kan die Vriend de groep vragen het besluit nog niet te nemen.

Er is echter ook de mogelijkheid dat die ene Vriend zich bereid verklaart het gevoelen van de vergadering te respecteren en het besluit niet in de weg te zullen staan.

Een Samenkomst voor Zaken vraagt evenals een Stille Samenkomst een zekere discipline van de deelnemers. Hierbij hoort onder meer het in acht nemen van stilte tussen de bijdragen, het vermogen om persoonlijke inzichten los te laten als blijkt dat zij niet sporen met de door de groep ervaren leiding en de gewoonte de Schrijver te ondersteunen door en vanuit de stilte. Alle besluiten van een Samenkomst voor Zaken worden vastgelegd in Minuten. In de loop der geschiedenis zijn dergelijke Minuten, die in Minutenboeken worden opgeschreven, documenten van grote historische waarde gebleken. Zij weerspiegelen de ontwikkeling van en binnen ons Genootschap.

Samenkomsten voor zaken zijn open voor leden van het Genootschap en ‘vrienden van de Vrienden’ (sympathisanten die langdurig en regelmatig onze bijeenkomsten bijwonen maar nog geen lid zijn). Echter, wanneer zaken aangaande lidmaatschap en gevoelige aangelegenheden aan de orde zijn, kan de groep besluiten dat deze bijeenkomsten slechts open zijn voor leden. Besluitvorming in deze samenkomsten is altijd de taak van de aanwezige leden omdat zij verantwoordelijkheid dragen voor de zaken, de activiteiten en het leven van ons Genootschap. De discipline van het lidmaatschap vraagt van Vrienden een actieve deelname aan de samenkomst voor de zaken. Zij vraagt ook van Vrienden die verhinderd waren, dat zij het besluit dat de groep bereikte, respecteren en steunen. Het besluit is immers een besluit voor de hele Maandvergadering of groep.

Gewoontegetroou worden de Minuten aan het eind van de samenkomst waarin zij aangenomen zijn, getekend door de Schrijver. Tegenwoordig, bij het gebruik van laptopcomputers en e-mail, bestaat er immers een risico dat Minuten naderhand nog gewijzigd worden of dat er geen Minuten ter ondertekening voorliggen. Het is echter een wezenlijk element in ons Quaker besluitvormingsproces dat de Minuten in de samenkomst die ze aangenomen heeft worden getekend. De betekenis hiervan is dat Minuten niet gewijzigd mogen worden als ze eenmaal getekend zijn, behalve dan waar het feitelijke fouten of kleine grammaticale puntjes betreft.

Als iets kenmerkend is voor de Quakers, is het de Quaker manier van besluitvorming. Niet de stille wijdingsbijeenkomst. Wereldwijd kent de meerderheid van de Quakers geprogrammeerde wijdingsbijeenkomsten. De essentie van Quaker besluitvorming is mijns inziens het gezamenlijk zoeken naar Goddelijke leiding. De Quaker Zaken-vergadering is niet om rationeel te discussiëren (de emoties die dat losmaakt niet uit het oog verliezend). De bedoeling is om die bijdragen de ruimte te geven die leiden tot een gezamenlijke religieuze ervaring, een gevoel van verbondenheid in een goddelijk project. Bijdragen die daar niet toe leiden kunnen gewoon genegeerd worden. Ze hoeven niet expliciet tegengesproken te worden. Door de houding van ‘samen zoeken’ voelt degene wiens bijdrage genegeerd wordt zich niet persoonlijk genegeerd.

Het gaat hooguit samen met discussie die bewust gericht is op besluitvorming waarin zoveel mogelijk gezichtspunten en argumenten tegen elkaar worden afgewogen, discussie waarin het persoonlijke belang bij bepaalde gezichtspunten en argumenten losgelaten wordt. Zo'n rationele discussie is echter niet voldoende voor goede Quaker besluitvorming; het overstijgt nog niet ons collectieve beoordelingsvermogen.

Wim Nusselder, 1992.

Zeer waarschijnlijk zijn Maandvergaderingen wel eens te voorzichtig geweest en hebben zo de uitvoering van belangrijk werk vertraagd. In verschillende geschriften van Vrienden vindt men echter uitspraken waaruit blijkt dat zij achteraf zagen hoezeer het de uitvoering van hun opdracht ten goede was gekomen dat ze extra tijd voor bezinning hadden gehad.

Mien Schreuder, 2001.

6.2 Samenkomst ter Verheldering

In een Samenkomst ter Verheldering wordt vanuit de Stilte een zorg, een roeping, of een levensvraag waarmee een Vriend worstelt "in het Licht gehouden". Zo'n samenkomst is gericht op gezamenlijke gewaarwording, of onderscheiding ('discernment') van het probleem om samen helderheid te krijgen over de weg die hij/zij zou kunnen gaan. Ook in conflictsituaties wordt soms een Samenkomst ter Verheldering gehouden. Van oorsprong werd deze procedure gebruikt voor het toetsen van een roeping.

Vanaf het allereerste begin van onze gesprekken was er een sterk gevoel dat het 'klopte', dat het 'juist was', wat we bespraken. De ideeën vloeiden vrijelijk, en hoewel we het op dat moment ons niet realiseerden, zouden we nu zeggen dat we duidelijk geleid werden in ons werk.

Barry en Jill Wisher, over het ontstaan in 1978 van de Quaker Peace Action Caravan.

Helderheid verkrijgen over een roeping is een bijzondere oefening in onderscheiding. Het is een proces dat begint met aanzienlijke persoonlijke reflectie en het stellen van een aantal stevige vragen. Is dit een verlangen dat iemand anders iets gaat doen, of is het echt een roeping om zelf in actie te komen? Komt het werkelijk van God?

QF&P, 1999, 13.05.

Een Samenkomst ter Verheldering kan een middel zijn om tot begrijpen te komen, en verandering te helpen bewerken.

Geoffrey Durham, *Being a Quaker, a Guide for Newcomers*. Oxford 2011.

6.3 Gesprek vanuit de stilte

Het Gesprek vanuit de Stilte is een samenkomst die vooral bedoeld is om gevoelens en gedachten met elkaar te delen. Meestal is het geconcentreerd rondom een bepaald onderwerp dat vooraf kort wordt ingeleid.

Net als in andere Quaker samenkomsten is de stilte een belangrijk hulpmiddel om ook tijdens zo'n gesprek in contact te blijven met "dat van God in ieder mens". Stilte vormt een open ruimte waarin Vrienden zich samen geborgen kunnen voelen zodat ze zich vrij kunnen uiten.

De stilte geeft iedereen de gelegenheid om intens te luisteren naar de ander, maar ook naar zichzelf en zo de motieven te overwegen van waaruit men iets wil zeggen. Deze motieven kunnen veelsoortig zijn: de wil om te troosten, te imponeren, te helpen, terecht te wijzen, de aandacht te trekken, de stilte te verdrijven... Echte communicatie ontstaat pas als de woorden iets meedelen over dat wat werkelijk in degene die spreekt zelf leeft. De woorden zijn in dat geval niet bedoeld om iets in de omgeving te bewerkstelligen, maar om een zo getrouw mogelijk beeld te schetsen van wat er ten diepste in het innerlijk leeft en beweegt. Meestal levert dit geen woordenstroom op, maar eerder een stamelend zoeken naar die woorden die de innerlijke mens aan de buitenwereld kunnen openbaren. Woorden die niet kunnen kwetsen en niet weersproken kunnen worden.

Het Gesprek vanuit de Stilte is als een vijver met stil, helder water, waar de gesprekspartners omheen zitten.²⁸ De gesproken bijdrage is als een steentje dat in het water wordt geworpen. De bewegingen die in het water ontstaan zijn als de emoties die door de bijdrage in de aanwezigen wordt opgewekt. De deelnemers wachten in stille aandacht hoe alle beweging en rimpeling in het water tot rust komt. Vanaf dat moment is er ruimte voor een nieuwe gesproken bijdrage. Aan het einde van het gesprek vormen de stenen op de bodem van de vijver een mozaïek dat tot slot van het gesprek nog enige tijd in stilte door alle deelnemers wordt overdacht en overwogen.

Door onbevangen en intens te luisteren naar wat een ander zegt, stimuleer je deze om zijn of haar diepste gevoelens te verwoorden. Dit werkt bevrijdend. Woorden die vanuit het hart van een spreker komen, hebben vaak het vermogen om diep door te dringen in het hart van de luisteraar. Zo komt echte communicatie tot stand. Net als bij de Stille Samenkomst is ook de bijdrage van degenen die het gesprek zwijgend met hun stille aandacht dragen, van grote waarde.

Wat ik het meest gewaardeerd heb tijdens mijn tijd op Woodbrooke was de mogelijkheid deel te nemen aan gesprekken vanuit de stilte. Ik geloof dat deze van fundamentele betekenis zijn voor individuele geestelijke groei en persoonlijk welbevinden en voor de gezondheid van de gemeenschap waarvan men een actief lid is. Ik ontwikkel een capaciteit om beter te luisteren naar ontboezemingen van zorgen en vreugde wanneer anderen vertellen over hun geestelijke reizen. Er is de voorzichtige hoop dat we op begrip mogen rekenen bij ons onhandig proberen te communiceren. Moed groeit echter als we de zorg van anderen ervaren waar wij diepe pijn voelen. Meevoelend luisteren vraagt de inzet van heel het hart. Het is door wilskracht en om niet dat we in staat gesteld worden vertrouwen en geestelijke intimiteit te bereiken.

Kathy Tweet, 1933, QF&P, 2.80.

²⁸ Het beeld van de vijver is ontleend aan Patricia Loring: *Listening Spirituality*

6.4 Quaker organisatie

De organisatiestructuur van het Religieus Genootschap der Vrienden (Quakers) hangt nauw samen met de ‘kerkorde volgens het evangelie’, waarin het priesterschap van alle gelovigen een belangrijke rol speelt. George Fox zei hierover: *Christus is aanwezig te midden van zijn gemeente als regeerder, voogd en regelgever*. Het gezamenlijke priesterschap brengt gedeelde verantwoordelijkheden met zich mee.

Quakers zijn wereldwijd georganiseerd in groepen die Maand- en Jaarvergaderingen worden genoemd omdat ze traditioneel maandelijks respectievelijk jaarlijks bij elkaar komen om zaken af te handelen in zogenoemde Zakenvergaderingen.

De meeste Jaarvergaderingen zijn aangesloten bij het Quaker Wereldcomité – Friends World Committee for Consultation. Wereldwijd zijn er om en nabij één miljoen Quakers.

De Jaarvergadering is het hoogste besluitvormende orgaan van het Genootschap. De jaarlijkse bijeenkomst van de Jaarvergadering wordt in Nederland de Algemene Vergadering genoemd. Om dringende zaken ook af te kunnen wikkelen tussen de jaarlijkse Algemene Vergaderingen in is er een interim orgaan: de Landelijke Commissie.

De Maandvergadering is de primaire eenheid in de Quaker organisatiestructuur. Maandvergaderingen zijn autonoom. Een groep Quakers die Stille Samenkomsten houden mogen zich pas een Maandvergadering noemen als zij door de Jaarvergadering zijn erkend. In Nederland kennen we op dit moment (2015) de volgende Maandvergaderingen: de Amsterdamse Maandvergadering, de Haagse Maandvergadering, de Noordoost Nederlandse Maandvergadering (in Groningen), de Midden en Zuid Nederlandse Maandvergadering (in Bennekom). Verder zijn er twee – nog niet als Maandvergadering erkende - Quaker-groepen, één in Deventer en één in Zuid-Nederland.

In ons kleine Genootschap zijn bepaalde verantwoordelijkheden ondergebracht bij de Jaarvergadering die in het buitenland bij Maandvergaderingen zijn gelegd. Dit is niet vreemd als men bedenkt dat Maandvergaderingen in grotere landen vaak meer leden hebben dan de hele Nederlandse Jaarvergadering.

Zo berusten bijvoorbeeld de volgende verantwoordelijkheden bij de Nederlandse Jaarvergadering: Beheer van het archief, de Quaker bibliotheek in Amsterdam, het beheer en onderhoud van het onroerend goed (via de Commissie Huizenbeheer) en andere vermogensbestanddelen, de uitgave van (promotionele) Quaker literatuur (via de Literatuurcommissie), vredeswerk, ondersteuning van sociale- en vredesprojecten in binnen- en buitenland (via het Quaker Hulpfonds).

Om Jaarvergadering en Maandvergaderingen goed te laten functioneren benoemen zij ieder een Schrijver uit hun midden. De naam van de functie is ontleend aan een belangrijke onderdeel van de functie, namelijk het begeleiden van het besluitvormingsproces in de Zakenvergaderingen en het vastleggen van het gevoel van de Zakenvergadering. Hierbij is het algemene gevoel van de samenkomende Vrienden in dit besluit geleid te worden door de Geest leidend.

Of het nu een grote of een kleine Maand- of Jaarvergadering betreft, het goed bewaren

van stukken, met name Minuten, is van groot belang. Het minutenboek is een belangrijk document en wordt te zijner tijd ook een historisch document dat inzicht verschaft in de ontwikkeling van die groep Vrienden.

Kleinere Jaarvergaderingen hebben vaak moeite om voor alle taken Vrienden te vinden die deze goed kunnen vervullen. Vaak hebben die Vrienden ook nog eens een druk beroeps- en familieleven. Daarom streven we ernaar de organisatiestructuur zo eenvoudig mogelijk te houden. Vandaag de dag kan moderne technologie ons hierbij ook vaak een handje helpen. Omdat wij de gewoonte hebben minuten ter plekke schriftelijk vast te leggen kunnen er echter dringende vraagtekens worden gezet bij het gebruik van Skype en e-mail.

De Nederlandse Jaarvergadering is een erkend kerkgenootschap en als zodanig lid van de Raad van Kerken in Nederland.

De Nederlandse Jaarvergadering oefent geen directe invloed uit op de politiek, maar doet dit via de Raad van Kerken in Nederland en de volgende non-gouvernementele organisaties, te weten de Quakerraad voor Europese Aangelegenheden en de Quaker United Nations Office.

Er zijn twee dingen, zonder welke een Quakergemeenschap nimmer zal kunnen stellen: eenheid in God en gemeenschap met elkaar. Beide beleven wij in onze stille wijdingssamenkomsten. Zou de eenheid in God geen ervaarbare eenheid zijn, dan zou de voornaamste grond voor het bestaan van ons Genootschap zijn verdwenen. En de ervaring van deze eenheid is tevens de ervaring van de gemeenschap der mensen.

Adolf Woldendorp, 1958.

Het was George Fox, die eenmaal getuigde:

‘Een ware kerk is geen gebouw, doch een gemeenschap van Gods kinderen, in Zijn Liefde verenigd.’

Het is deze kleine gemeenschap die wij steeds weer opnieuw trachten te zijn, die ik danken wil voor alle steun, liefde en begrip uit alle richtingen ontvangen...

Jo Hofman, 1959.

Quaker meetings en ook de mensen waaruit ze bestaan verschillen van karakter op elk tijdstip, zowel als in de loop der tijden. Sommige perioden zijn vervuld van groei en naar buitengerichte activiteiten. In andere is dat in mindere mate het geval. Misschien zelfs als men zucht onder de inspanningen om vroeger begonnen werken in hun uiterlijke vormen in stand te houden.

Dit brengt ons tot de vraag: Waar staan we vandaag ten opzichte van het geloof en de werken. Gaan we van de juiste volgorde uit: eerst het geloof, dan de werken? Of zetten we werk voort dat ontstaan en drijvende kracht dankte aan het geloof van degenen die ermee begonnen?

Als we in een toestand verkeren waarin de meeting meer taken heeft te verzetten dan er mensen zijn om uit te voeren, of als we meer doeleinden willen nastreven dan we kunnen volhouden, dan is ernstig zelfonderzoek geboden. Misschien moet ons geloof worden versterkt door meer eigen voorbereiding van elk lid van de groep.

Frank Blackwell, 1983.

Er is door verwonderde buitenstaanders, die keken naar het Religieus Genootschap der Vrienden, wel eens gezegd: als je je een geloofsgemeenschap indenkt, door een aantal vrienden opgericht, een gemeenschap die geen bestuur heeft, geen geloofsbelijdenis, geen dogma's, geen voorgangers in de eredienst, waar nooit wordt gestemd over te nemen besluiten, dan kun je toch niet anders verwachten dan dat zo'n gemeenschap, al is zij nog zo enthousiast en eensgezind begonnen, onmogelijk kan blijven bestaan, maar binnen korte tijd letterlijk spoorloos zal verdwijnen. En nu bestaat het moedergenootschap al ruim drie eeuwen en onze Jaarvergadering al ruim een halve eeuw.

Anton Kalf, 1988.

De organisatie is een noodzakelijk kwaad om de beweging gaande te houden. Maar het levensgrote risico is dat de organisatie de beweging verlamt door dwingende regelgeving, zeg maar de letter die doodt, terwijl de Geest levend maakt. En de Geest is niet in een organisatie te vangen... We hebben veelal geprobeerd conflicten op te lossen door goede afspraken te maken over te volgen procedures. Maar daarmee komen we in de sfeer van het contract. De regeltjes die we dienen na te leven en waar we elkaar op controleren. En als de regels belangrijker worden dan de vriendschap, als we elkaar pijn gaan doen en beschadigen met al onze regels, dan zijn we op de verkeerde weg...

Maar daar zit het echte probleem niet. Als we als Vrienden met elkaar Vrienden willen zijn, en ons door de Geest laten leiden, dan komen we daar wel uit, en kunnen, als dat nodig is, ook wel correcties in onze organisatiestructuur aanbrengen.

Peter Spreij, 2002.

6.5 Lidmaatschap

Belangstellenden die gedurende enige tijd hebben deelgenomen aan de Stille Samenkomsten en andere activiteiten van de Maandvergadering in hun regio kunnen tot het besluit komen lid te worden. Het lidmaatschap betekent het aanvaarden van discipelschap binnen een ruim christelijk en religieus perspectief en het accepteren van onze Quaker traditie, waarbij de wijze waarop we leven even belangrijk is als de getuigenissen die ons dierbaar zijn.

Lidmaatschap wordt gekenmerkt door elementen als toewijding en verantwoordelijkheid, maar ook vreugde en viering. Lidmaatschap is een openbare aanvaarding van wezenlijke elementen van het Quakerzijn: het zoeken naar de leiding van de Geest, de Stille Samenkomst en de wijze van besluitvorming in de Samenkomst voor Zaken en de getuigenissen als de uitdrukking van innerlijke overtuiging (zie *Quaker getuigenissen*, blz. 83.)

Door het lidmaatschap aan te vragen bevestigt men de aard van de gemeenschap en aanvaardt men de verantwoordelijkheid daaraan actief bij te dragen. Lidmaatschap vraagt om toewijding aan haar waarden en daadwerkelijke deelname aan de Quaker gemeenschap en haar activiteiten.

Een lidmaatschapsaanvraag wordt schriftelijk ingediend bij de Schrijver van de Maandvergadering in de regio. In deze brief kan enige informatie gegeven worden waarom de aanvrager zich aangetrokken voelt tot het Religieus Genootschap der Vrienden. Tijdens de eerstvolgende Zakenvergadering zal de Schrijver de aanvraag onder de aandacht van de

Vrienden brengen en worden twee Vrienden aangewezen om het aspirant-lid te bezoeken. Deze Bezoekende Vrienden zullen in gesprek met het aspirant-lid nagaan of deze vertrouwd is met ons Genootschap en de verantwoordelijkheden die het lidmaatschap inhoudt. Het bezoek is niet bedoeld als een toelatingsgesprek maar om na te gaan of de betrokken partijen er goed aan doen deze verbintenis aan te gaan. Dit gesprek biedt de gelegenheid het aspirant-lid op een meer persoonlijke manier te leren kennen en voor het aspirant-lid om dieper in te gaan op typische Quaker waarden en getuigenissen en daar met meer ervaren Vrienden over te praten. Het is gebruikelijk dit gesprek te laten beginnen en af te sluiten met een korte periode van stilte. Van aspirant-leden wordt verwacht dat zij zich verdiept hebben in onze Quaker geschiedenis, getuigenissen en activiteiten en organisatie- en besluitvormingsstructuur.

De Bezoekende Vrienden brengen over hun bevindingen schriftelijk verslag uit aan de Maandvergadering. In de eerstvolgende Zakenvergadering wordt dit verslag voorgelezen en door de Bezoekende Vrienden toegelicht. Het aspirant-lid, indien aanwezig, zal gevraagd worden de vergadering te verlaten terwijl de Maandvergadering de lidmaatschapsaanvraag behandelt. Vrienden dienen zorgvuldig om te gaan met gevoelige persoonlijke informatie die tijdens het gesprek met de Bezoekende Vrienden aan de orde is gekomen. Aanvragen worden meestal positief verwelkomd. In een enkel geval krijgt het aspirant-lid in het gesprek met de Bezoekende Vrienden het advies wat meer tijd te nemen om zich vertrouwd te maken met onze Quaker gemeenschap. In heel uitzonderlijke gevallen kan het voorkomen dat een lidmaatschapsaanvraag afgewezen wordt.

Wanneer de Zakenvergadering meent dat het goed is iemand als lid te verwelkomen zal de Schrijver hiervan een Minuut maken en een kopie daarvan aan het nieuwe lid en aan de Schrijver van de Jaarvergadering sturen. Bij de eerstvolgende Algemene Vergadering kunnen nieuwe leden van Maandvergaderingen welkom geheten worden en ingeschreven worden in een ledenregister met verwijzing naar de Minuut van de Maandvergadering. Vrienden die voor langere tijd naar een andere plaats of ander land verhuizen kunnen hun lidmaatschap van hun oude Maandvergadering naar de nieuwe over laten schrijven. Hiertoe kunnen Vrienden de Schrijver van de Maandvergadering waarvan zij lid zijn verzoeken dit te doen. Dit wordt gewoonlijk gedaan in de vorm van een Minuut die aan de andere Maandvergadering gestuurd wordt.

Als een Vriend zijn of haar lidmaatschap wil beëindigen wordt dit schriftelijk medegedeeld aan de Schrijver van de Maandvergadering. Deze brief wordt op de eerstvolgende Zakenvergadering behandeld. Twee Vrienden worden benoemd die een gesprek voeren om met de betrokken Vriend te spreken over de redenen om het lidmaatschap te beëindigen. De Bezoekende Vrienden brengen hun verslag uit aan de Maandvergadering. Het lidmaatschap van de betrokken Vriend blijft nog van kracht. Na een jaar wordt deze Vriend gevraagd of hij/zij bij de opzegging blijft. Is dit het geval dan wordt dit bij Minuut vastgesteld en doorgegeven aan de Schrijver van de jaarvergadering.

Wanneer een Vriend overlijdt wordt in de eerstvolgende Zakenvergadering hiervan een Minuut gemaakt. Een kopie van deze Minuut wordt aan de Schrijver van de jaarvergadering gestuurd.

Advies aan Bezoekende Vrienden

Probeer zodanig een tijdstip en plaats met het kandidaat-lid af te spreken, dat in alle rust en openheid een gesprek kan plaats vinden. Het is goed het gesprek te beginnen met een korte stilte en probeer het ook te beëindigen met een stilte. Maak aan het begin van het gesprek aan het kandidaat-lid duidelijk wat de bedoeling van het gesprek zal zijn.

Om de Maandvergadering in de gelegenheid te stellen een goed besluit te nemen over een lidmaatschapsaanvraag zullen de bezoekende Vrienden in het gesprek met een kandidaat-lid vooral na dienen te gaan of hij/zij een bescheiden leerling wil zijn in de school van Jezus; dat hij/zij zich richt naar het Licht; dat hij steun ervaart door en in onze Stille Samenkomsten, ondanks het ontbreken van uiterlijke vormen. Wij zijn overtuigd dat onze getuigenissen een uitvloeisel zijn van de geloofservaring van de Vrienden, maar dat een volledige overeenstemming met ons, wat betreft geloof of levensstijl niet hoeft te worden verlangd.

Toch dient men zich er zorgvuldig van te vergewissen of een kandidaat-lid het eens is met de opvattingen en praktijken van de Vrienden, niet zozeer theoretisch, maar in het besef dat deze een uitvloeisel zijn van een oprecht geloof in God, zoals dit is geopenbaard in het leven van Jezus en zich nog altijd als een Licht openbaart in de harten van de mensen.

De kandidaat dient op de hoogte gebracht te worden van de verantwoordelijkheden die het lidmaatschap met zich meebrengt: dat men niet alles geven noch ontvangen kan wat het lidmaatschap inhoudt als men niet regelmatig aan Stille Samenkomsten en Zakenvergaderingen deelneemt en een passend aandeel neemt in de werkzaamheden van het Genootschap en de verantwoordelijkheid daarvoor.

Leven uit het Innerlijk Licht, 1952, blz. 266-270 (bewerkt) en Leidraad Bezoekende Vrienden Amsterdamse MV.

“Rechten” verkrijgt men niet door het lidmaatschap; zelfs niet het recht om zich op dit lidmaatschap te beroepen, bijvoorbeeld door te zeggen: ‘ik ben immers Quaker’. Men kan hoogstens zeggen: zo moet ik om mijn gewetens wil handelen, en daarom behoor ik tot de Quakers! Het Genootschap der Vrienden is geen vereniging waarvan men lid wordt en waarvoor men weer bedankt! Het is ook niet voldoende, wanneer men zegt: ik ben humanist en de arbeid der Quakers is mij uiterst sympathiek; of: ik heb mijn leven geheel in dienst van de naastenliefde gesteld. Dat zijn allemaal zeer belangrijke dingen maar bij de kwestie van het lidmaatschap gaat het niet om een vraag van ons aan het Genootschap, maar om een, die het Genootschap aan ons stelt, en dat is de kwestie der verantwoordelijkheid.

Instemming met het geloof en werken van het Genootschap is zeker voorwaarde voor het lidmaatschap, maar in de instemming zonder meer ligt nog iets passiefs. Lidmaatschap echter betekent activiteit, zij het dan niet in de vaak voorkomende zin van activiteiten tot elke prijs.
Manfred Pollatz 1936.

De Quaker groep is van gevoelen dat Vrienden op zijn minst drie jaar Quaker moeten zijn geweest om te kunnen worden gekozen tot Bezoekende Vrienden voor lidmaatschap.
Haagse Maandvergadering, Minuut 20, 1937.

Essentieel betekent ons Genootschap, als zodanig, niets, d.w.z. het formele lidmaatschap ervan sluit niet een beter, of zelfs ook maar ander “christen zijn” in. Wij willen slechts met elkaar

en met anderen in stilte samenkomen, omdat wij ervaren hebben, dat, waar twee of meer in Christus' naam verenigd zijn, Hij met ons is. Hier vinden wij de bron van eeuwig leven.

Eg van Meer, 1957.

Mijn dochter moest een voordracht houden over de Quakers in de hoogste klas der middelbare school. Zij riep mijn hulp hierbij in. Ik wist niets van de Quakers af, maar had in de krant gelezen dat er iedere zondag op het Raphaelplein een Quaker dienst gehouden werd. Daar trokken wij toen samen enkele keren heen. Zij was meer geboeid dan ik. Die vreemde stilte maakte me onrustig.

Enige tijd verliep. Ik maakte toen een heel moeilijke tijd door en vond geen oplossing in een gewetensconflict. Na enkele maanden bezocht ik weer een meeting. Toen was het dat in mij een sterk licht begon te schijnen. Ik ervoer met zekerheid de alles omvattende liefde van God. Ik wist vanuit de ervaring ook hoe ik moest handelen. Sindsdien had ik een sterke behoefte de zondagse meetings mee te maken, een grote vreugde vervulde mij.

Emilie Frenkel, 1960.

Een heel belangrijke factor was mijn gevoel dat ik er eigenlijk al bij hoorde, dat het lid worden het bevestigen was van een bestaande toestand. Bepalend was verder mijn overtuiging dat de wijdingssamenkomst mij dichter tot God bracht dan enig andere vorm van eredienst. De plezierige persoonlijke verhoudingen en de openheid waarmee ik van het begin af tegemoet getreden was speelden ook een belangrijke rol. Dan was er de verbondenheid met Vrienden in andere landen en het werk dat door de Vrienden werd en wordt gedaan om anderen te helpen, om betere verhoudingen te bevorderen en door beter begrip de vrede dichterbij te brengen. Tenslotte was er de verdraagzaamheid en eerbied voor andere religieuze opvattingen, zowel onder elkaar als in het werken en spreken met andersdenkenden.

Mien Schreuder, 1960.

Ik heb al even genoemd het vrije karakter van het Genootschap. Enkele elementen daarvan zijn: geen menselijke leiding en geen opgelegde godsdienstige of maatschappelijke dogma's. Maar dit wil niet zeggen dat het lid-zijn van het Genootschap een vrijblijvende zaak is. Immers, het trachten te luisteren naar de innerlijke stem en de bereidheid daaraan te gehoorzamen, zal, als het goed is, de basis zijn van ons persoonlijk en gemeenschappelijk leven.

Adolf Woldendorp, 1972.

Quaker worden was voor mij niets meer of minder dan het besluit om mezelf voortaan aan te laten spreken op de Quakeridealén, het besluit om mijn ideeën en mijn handelen te delen met (andere) Quakers, zodat ze me zouden kunnen helpen om die ideeën en dat handelen beter in overeenstemming te brengen met mijn (onze) idealén.

Wim Nusselder, 1985.

Als voornaamste voorwaarde waaraan iemand die het lidmaatschap aanvraagt moet worden getoetst werd altijd door de Engelse Vrienden genoemd dat hij/zij 'een nederige leerling in de school van Christus is'. In de praktijk wordt hier niet altijd op gelet. Het kan zijn dat de werkelijkheid van de Inwaartse/Uitwaartse reis niet de nadruk krijgt en dat sommigen lid

worden omdat zij het vredesgetuigenis of een andere activiteit steunen, zonder dat ze beseffen dat Quakeractiviteiten voortvloeien uit een geestelijke bron. Dit kan leiden tot individualisme en het verlies van de gemeenschappelijke relatie tot God.

Henk Ubas, 2001.

I heard a voice
which said,
‘There is one,
even Christ Jesus,
that can speak to
thy condition’,
and when I heard it,
my heart did leap
for joy.

GEORGE FOX

7. Overwegingen en Vragen

7.1 Historische achtergrond

De Raadgevingen en Vragen – zoals ze van oudsher werden genoemd - zijn bedoeld om te gebruiken in de Stille Samenkomsten, bij stille inkeer en reflectie, als een uitdaging en inspiratie in ons persoonlijk leven en ons leven als geloofsgemeenschap. Zij geven in beknopte vorm een indruk van ons geloven en werken. Ze zijn al in de zeventiende eeuw ontstaan toen de Britse Jaarvergadering in 1682 besloot de Maandvergaderingen de volgende drie vragen te stellen.

De eerste vraag was welke Vrienden sinds de laatste Algemene Vergadering overleden waren. De tweede vraag was welke Vrienden omwille van hun getuigenis in de gevangenis beland waren sinds de laatste Algemene Vergadering. De derde vraag luidde: Hoe is de Waarheid gegroeid onder jullie sinds de laatste Algemene Vergadering en hoe staat het met de vrede en eenheid onder de Vrienden? Deze eerste vragen waren bedoeld om feitelijke informatie over de Vrienden te verzamelen, inzicht in de ontwikkeling van het Genootschap te krijgen en vast te stellen of er ergens ondersteuning nodig was.

De drie vragen werden later uitgebreid naar zes. Vanaf 1700 werd een formele schriftelijke reactie gevraagd aan de Maandvergaderingen. Daardoor begon ook het karakter van de vragen te veranderen. Toen de Britse Jaarvergadering midden achttiende eeuw leden verloor en kleiner werd, bezocht een soort visitatiecommissie alle Maandvergaderingen. Deze commissie vroeg om - wat toen heette - de Raadgevingen en Vragen regelmatig te lezen en te beantwoorden.

Periodiek werden de raadgevingen en vragen herzien in de daaropvolgende eeuw. De Vrienden werden beïnvloed door de evangelische beweging en dit kwam tot uiting in de herziening van 1833. De Raadgevingen en Vragen werden toen geheel herschreven en uitgebreid. Begin negentiende eeuw begonnen de Vrienden kritische vragen te stellen rond de traditionele praktijken van het Genootschap, met inbegrip van het periodieke lezen en beantwoorden van de Raadgevingen en Vragen. De waarde ervan voor reflectie als individuele Vrienden én als Maandvergaderingen werd vanaf het begin benadrukt en als belangrijker gezien dan de formele beantwoording, die dan ook werd afgeschaft. Veel Maandvergaderingen namen de gewoonte aan om een van de Raadgevingen en Vragen te lezen aan het begin of het slot van een Stille Samenkomst.

Pas in 1928 werden de Raadgevingen en Vragen opnieuw herzien. Tegen die tijd stonden de Vrienden onwennig tegenover het enigszins evangelische taalgebruik en wensten zij ook meer nadruk op de maatschappelijk inzet van Quakers. De raadgevingen over gesproken bijdragen in de Stille Samenkomsten werden toen zo herschreven dat Vrienden die aarzelen te spreken in de Stille Samenkomst worden aangemoedigd dit wel te doen.

In 1949 werd het taalgebruik opnieuw aan de tijd aangepast. Bij een herziening in 1964 werd een aantal verwijzingen naar nieuwe maatschappelijk verschijnselen in de Raadgevingen en Vragen opgenomen. Weer twintig jaar later ontstond opnieuw een vraag naar herziening. Er was kritiek op de masculiene en soms ook theologische formuleringen. Toen de Britse Jaarvergadering in 1986 een commissie benoemde om het gehele *Quaker*

Faith and Practice te herzien werden ook de Raadgevingen en Vragen weer herschreven. Dit resulteerde in een conceptversie van de Raadgevingen en Vragen die eerst een tijdlang beproefd werd door de Maandvergaderingen. Op basis van de reacties bood de commissie een bijgewerkte versie aan in 1994, die door de Britse Jaarvergadering werd goedgekeurd. De huidige Nederlandse hertaling van de Raadgevingen en Vragen is op die laatste, door de Britse Jaarvergadering in 1994 goedgekeurde versie gebaseerd, maar grondig hertaald en bij de tijd gebracht.

In de loop der tijd meenden sommigen onder ons dat de Raadgevingen en Vragen soms wat bevoogdend zijn, alleen de naamgeving *Raadgevingen al!*

Daarom is hier gekozen voor de bewoordingen *Overwegingen en Vragen*.

7.2 Inleiding en verantwoording bij de Overwegingen en Vragen

Als Vrienden hechten we aan een wijze van samenkomen waarbij God zich direct aan ons kan openbaren en ons kan transformeren. Wij hebben de gemeenschappelijk ervaring dat de Geest ons kan leiden in waarheid, eenheid en liefde; al onze getuigenissen komen voort uit die Leiding. In onze Stille Samenkomst stellen we ons open voor God en elkaar. In onze lange geschiedenis hebben wij ervaren dat de vruchten van Gods geest, waaronder wij met Paulus (Galaten 5:22) onder meer vreugde, geduld, vertrouwen, goedheid, zacht-aardigheid en zelfbeheersing verstaan, ons leiden naar waarheid, eenheid en liefde.

Onze Quaker gemeenschap wordt voornamelijk gekenmerkt door de manier waarop Quakers tegen het leven en de medemens aankijken en niet door leerstelling. We kennen geen geschreven geloofsbelijdenis, geen dogma's, geen voorgangers of leiders, geen sacramenten of rituelen, geen heilige teksten, dagen of gebouwen.

Niemand weet meer over God dan iemand. Daarom verwelkomen we juist non-conformistische opvattingen en voelen we ons meer thuis bij twijfel dan bij 'geloof'.

Quakers zoeken God op een heel directe manier te ervaren in zichzelf, in hun relatie met anderen en in de wereld om hen heen. De aarde, de medemens, het hele dagelijkse, avontuurlijke leven zelf zijn onze sacramenten. Die ervaring van God inspireert ons tot rechtvaardig en liefdevol handelen. Quakers zijn vanouds mystici én doeners, die zich laten inspireren door Gods geest.

Onze weg richt zich naar het leven en de leringen van Jezus, maar staat ook open voor inzichten uit andere religies en levensbeschouwingen.

Deze Overwegingen en Vragen zijn niet alleen bedoeld voor gebruik in de Stille Samenkomst, maar ook voor persoonlijke overweging. Ze zijn voor ons een bron van uitdaging en inspiratie in ons persoonlijk en gezamenlijk leven. In hun geheel vormen zij een compacte weergave van onze overtuigingen en van de manier waarop we die in ons dagelijks leven toepassen.

Binnen onze gemeenschap is er een grote verscheidenheid aan gaven en overtuigingen en in taalgebruik. De Overwegingen en Vragen kunnen ons helpen elkaar daarin beter te begrijpen en onszelf in dienst van elkaar te stellen. We moedigen elkaar aan om bescheiden en met begrip naar elkaar te luisteren, vol vertrouwen in het Licht dat onze menselijke

inspanning en ons begrip overstijgt. Van oudsher hechten wij er aan dat onze geloofsuit-
spraken gebaseerd zijn op persoonlijke ervaringen. Taal schiet vaak tekort in het formu-
leren van wat ons ten diepste raakt, en dit is een van de redenen waarom onze vorm van
samenkomst is gebaseerd op het ‘wachten in stilte’.

Vanwege onze open theologie, die elke leerstelling afwijst en de persoonlijke religieuze
ervaring hoogacht, is er in deze hertaling van de Overwegingen en Vragen voor geko-
zen om de meest gebruikte termen uit de Quaker traditie te variëren, om het gevaar van
verstening en daardoor betekenisverlies te voorkomen, en opdat eenieder vanuit zijn en
haar individuele opvattingen er herkenning in kan vinden. Voor ‘God’ staat daarom soms
ook ‘Licht’, ‘Innerlijk Licht’, ‘Inwaarts Licht’, ‘Liefde’ en ‘de Eeuwige’: elke benaming is
slechts een beeld van het onnoembare dat ons inspireert. We hebben beelden nodig, om-
dat het nu eenmaal niet mogelijk is een relatie te hebben met een beeldloze. Het ene beeld
spreekt de één aan, het andere een ander, maar we moeten ons ervan bewust blijven dat
onze woorden en beelden betrekkelijk zijn.

7.3 Overwegingen en Vragen

1.

Vrienden, wees alert op de ingevingen van liefde en waarheid in je hart. Ze kunnen een
vingerwijzing zijn van het Licht van God dat ons onze duisternis toont en ons tot nieuw
leven brengt.

2.

Orden je hele leven naar Jezus’ voorbeeld.

Ben je ontvankelijk voor de helende kracht van Gods liefde?

Koester dat van God in je, opdat die liefde in je mag groeien en je zal leiden. Laten je eer-
bied voor God en je dagelijks leven elkaar wederzijds verrijken.

Waardeer de manier waarop je zelf God ervaart, hoe deze ervaring ook tot je komt. Besef
dat de navolging van Jezus een levensweg is en niet slechts een begrip of een verzameling
opvattingen.

3.

Probeer je tijd vrij te houden om stil te zijn en je zo open te stellen voor de Geest?

Dit is nodig om onze weg te vinden naar en in de stilte. Streef ernaar diep van binnen in-
nerlijk stil te zijn, zelfs midden in je dagelijkse beslommingen. Daardoor worden we ons
steeds dieper bewust van ‘dat van God’ en vinden we de bron van onze innerlijke kracht.

Moedig je jezelf aan om je elke dag te richten naar Gods leidende Licht?

Houd jezelf en anderen in het Licht, je ervan bewust dat God iedereen liefheeft.

4.

Het Religieus Genootschap der Vrienden heeft altijd inspiratie geput uit het leven en de
lessen van Jezus. Hoe zie jij jouw geloof in het licht van deze erfenis? Hoe spreekt Jezus tot
jou vandaag? Volg je Jezus’ voorbeeld van liefde-in-de-praktijk? Kom je door zijn leven tot

inzicht wat het werkelijk betekent God te volgen en wat dat kost? Hoe word jij geïnspireerd door Jezus' relatie met God?

5.

Neem de tijd om te leren van de ervaring die anderen hebben met het Licht. Vergeet het belang van de Bijbel niet, de geschriften van Vrienden en alle andere geschriften die Gods wegen zichtbaar maken.

Besef dat ook twijfel en het stellen van vragen kunnen leiden tot spirituele groei en tot een dieper bewustzijn van het Licht dat in ons allen aanwezig is.

Kun jij op jouw beurt vrijmoedig doorgeven wat je zelf hebt geleerd?

Respecteer de ervaringen en meningen van anderen maar wees niet bang te spreken over wat je zelf hebt ontdekt.

6.

Zoek je van harte samenwerking met andere levensbeschouwelijke groeperingen om gemeenschappelijke doelen te realiseren?

Probeer om met behulp van je inlevingsvermogen en loyaal aan de Quaker getuigenissen het leven en de getuigenissen van andere geloofsgemeenschappen en groeperingen te begrijpen en op deze wijze vriendschapsbanden aan te gaan.

7.

Probeer je ervan bewust te worden dat de Geest van God in jou aan het werk is. Onze geestelijke ontwikkeling gaat ons hele leven door, vaak op onverwachte manieren. In alles om ons heen kunnen we inspiratie vinden: in de natuur, in kunst en wetenschappen, in ons werk en onze vriendschappen, in ons verdriet en in onze vreugde.

Sta je open voor nieuw licht, uit welke bron dan ook?

Overweeg je nieuwe ideeën met onderscheidingsvermogen?

8.

Eerbied is ons antwoord op de betekenis van God in ons leven. Dat kunnen we voelen als we alleen zijn, maar ook als we ons samen met anderen verlangend openstellen. Dan ontdekken we wellicht een diepere ervaring van Gods aanwezigheid. In de Quaker samenkomsten zoeken we stilte in verbondenheid, zodat we allen voelen hoe de kracht van Gods Liefde ons bij elkaar brengt en ons leven richting geeft.

9.

In de samenkomst zoeken we contact met en geven wij gehoor aan God. Bereid je met hart en hoofd voor op de samenkomst. Geef jezelf en al je beslommeringen over aan God en je zult merken dat het kwade in jou zal verzwakken en het goede in kracht zal toenemen²⁹.

²⁹ R. Barclay (1648-1690), *Apology, Propositie 11, sectie 7.*

10.

Kom regelmatig naar de samenkomst, ook al ben je boos, gedeprimeerd, moe of voel je je geestelijk leeg. Sta open voor de ondersteuning van anderen die met jou in de stilte God zoeken. Probeer een spirituele heelheid te zoeken waarin ruimte is voor lijden, dankbaarheid en vreugde. Gebed dat vanuit de diepte van het hart opwelt kan genezing en heelheid bewerken. Laat de stilte van de samenkomst doorwerken in je hele leven.

11.

Wees eerlijk tegen jezelf. Zijn er voor jou ongemakkelijke waarheden die je uit de weg gaat? Laat je niet ontmoedigen als jij je eigen tekortkomingen onderkent. In de gemeenschappelijke stilte en aandacht kunnen we de zekerheid vinden van Gods liefde en zijn kracht zodat we met nieuwe moed verder kunnen gaan.

12.

Wanneer je in de samenkomst door andere dingen in beslag genomen wordt laat de gedachten die je afleiden en hinderen dan rusten en keer terug naar het besef van Gods tegenwoordigheid onder ons en in de wereld. Ontvang het getuigenis van anderen in een geest van zachtmoedigheid en creativiteit. Probeer de woorden te doorgronden, je ervan bewust dat zelfs als het voor jou niet Gods woord is, dat misschien wel zo is voor anderen. Vergeet niet dat wij allen in gelijke mate verantwoordelijk zijn voor de samenkomst, of wij onze bijdrage leveren in woorden of in stilte.

13.

Ga er niet vanuit dat het nooit op jouw weg ligt een gesproken getuigenis bij te dragen. Als jij je geroepen voelt te spreken, wacht dan rustig af om te kunnen onderscheiden of je bijdrage op zijn plaats is. Laat je niet weerhouden door een te grote bescheidenheid. Wacht tot je er zeker van bent dat wat je zegt werkelijk uit je eigen diepe ervaring komt, en vertrouw er op dat de juiste woorden zullen komen terwijl je spreekt. Probeer duidelijk en verstaanbaar te spreken, met aandacht voor de anderen. Hoed je ervoor te voorspelbaar of te vaak te spreken en laat toevoegingen tegen het eind van de samenkomst, als alles al gezegd is, achterwege.

14.

Houden jullie je Zakenvergadering in een sfeer van eerbied en vertrouwen op Gods leidend Licht? Bedenk dat we niet uit zijn op een meerderheid van stemmen en zelfs niet op consensus. We weten uit ervaring dat, als we geduldig wachten op het Licht, de juiste weg zich voor ons zal openen, zodat we tot eenheid komen.

15.

Neem je zo vaak je kunt deel aan de zakenvergaderingen? Ben je voldoende op de hoogte van onze gedisciplineerde manier van vergaderen om er aan bij te dragen? Neem je de tijd om je met hoofd en hart over moeilijke kwesties te beraden?

Ben je bereid je eigen inzichten en verlangens naast die van de anderen, of zelfs opzij te leggen, wanneer de weg die de vergadering gaat daarom vraagt? Als je zelf niet naar op de vergadering kunt komen, wees er dan in gedachten bij.

16.

Sta je positief tegenover de verscheidenheid aan culturen, talen en geloofsuitingen in onze Jaarvergadering en in de wereldgemeenschap van Vrienden?

Werk eraan om vanuit dit rijke erfgoed en brede scala aan geestelijke inzichten je eigen begrip te verruimen.

17.

Respecteer je 'dat van God' in iedereen, ook al wordt het misschien op een ongewone manier geuit of is dat moeilijk te ontwaren?

Ieder van ons ervaart God op een eigen specifieke wijze, en we moeten allemaal onze eigen weg vinden om daar trouw aan te zijn. Als woorden vreemd of verontrustend klinken probeer dan aan te voelen waar ze vandaan komen en wat het leven van de ander heeft gevoed. Luister geduldig en zoek de waarheid die de mening van anderen voor jou kan bevatten. Vermijd kwetsende kritiek en aanstootgevende taal. Zorg ervoor dat de kracht van jouw overtuiging je er niet toe brengt over zaken of mensen uitspraken te doen die onjuist of onrechtvaardig zijn of dingen te zeggen die geen recht doen aan de ander. Houd de mogelijkheid in gedachten dat jij je vergist.

18.

Hoe kunnen we van onze Maandvergadering een gemeenschap maken waarin een ieder zich opgenomen voelt en waarin bezoekers zich welkom voelen?

Tracht elkaar te leren kennen in de dingen, die eeuwig zijn, verdraag elkaars onvolkomenheden en houd elkaar in het Licht.

Als we zachtmoedig de vreugde en het verdriet van elkaars leven durven te delen, we hulp durven te geven en te ontvangen kan onze Maandvergadering een kanaal worden van Gods liefde en vergeving.

19.

Verheug je in de aanwezigheid van kinderen en jongeren in ons midden en waardeer de bijdragen die van hun kant komen. Bedenk dat de Maandvergadering als geheel verantwoordelijkheid draagt voor ieder kind onder onze hoede. Zoek voor hen, net als voor jezelf, de volle ontplooiing van Gods gaven en de volheid van leven, die, zoals Jezus ons leerde, ons deel kan zijn.

Hoe laat je kinderen delen in jouw diepste geloofsovertuiging, terwijl je hen toch vrij laat om zich te ontwikkelen zoals Gods geest dat met hen voorheeft?

Geef je hen de ruimte om hun diepste gevoelens en belevenissen met jou te delen? Ben je bereid van hen te leren, maar ook jouw verantwoordelijkheid jegens hen te aanvaarden?

20.

Laten we aandacht hebben voor allen die met onze Maandvergadering verbonden zijn. Neem je de tijd jouw opvattingen wat betreft het geloofsleven, de wijdingssamenkomsten, dienstbezoek en jouw betrokkenheid bij de getuigenissen van het Genootschap te delen met anderen die naar de samenkomst komen, zowel nieuwkomers, als degenen die al lang lid zijn?

Geef je naar vermogen een deel van je inkomsten aan Quaker werk?

21.

Krijgen jullie vriendschappen aandacht en zorg, zodat ze zich verder kunnen ontwikkelen in begrip en wederzijds respect? In diepgaande relaties lopen we de kans gekwetst te worden, maar we kunnen er ook grote vreugde in vinden. Wanneer we groot geluk voelen of veel pijn beleven, zouden we meer open kunnen staan voor het werken van de Geest.

22.

Respecteer de rijke verscheidenheid onder ons, in ons leven en onze relaties. Onthoud je van oordelen over de levenswandel van anderen.

Koester je de geest van wederzijds begrip en vergiffenis die de navolging van ons vraagt? Onthoud dat ieder van ons uniek, kostbaar en een kind van God is.

23.

Het huwelijk is door Vrienden nooit enkel beschouwd als een burgerlijk contract, maar als een religieuze verbintenis. Daarbij verklaren beide partners de intentie om elkaar, met Gods hulp, levenslang lief te hebben en te steunen. Bedenk wel, dat echt geluk afhankelijk is van wederzijds begrip en standvastige liefde. Denk in moeilijke tijden aan de waarde van het gebed, aan doorzettingsvermogen en een goed gevoel voor humor.

24.

Kinderen en jongeren hebben liefde en stabiliteit nodig. Doen wij er alles aan om ouders en anderen die voor deze zorg verantwoordelijk zijn te steunen?

25.

Een langdurige relatie brengt naast vervulling ook spanningen met zich mee. Als de relatie met je partner onder veel druk staat, zoek dan iemand die je kan helpen om het standpunt van de ander te begrijpen en je eigen gevoelens te verkennen, omdat die heftig en destructief kunnen zijn.

Als er kinderen bij betrokken zijn, houd dan rekening met hun wensen en gevoelens en bedenk dat zij steeds liefde en geborgenheid nodig hebben. Zoek in de stilte naar leiding. Als een stukgelopen relatie tot grote verslagenheid en pijn leidt, probeer dan toch zoveel mogelijk op een meelevende manier enig contact met elkaar te onderhouden. Zo kunnen zaken geregeld worden met een minimum aan verbittering.

26.

Zie je en onderken je de behoeften, maar vooral ook de gaven van ieder gezinslid, jezelf niet uitgezonderd?

Probeer van je huis een thuis te maken. Een plek van liefde, vriendschap en vreugde, waar ieder die er woont of komt vrede en verkwikking mag vinden.

27.

Leef avontuurlijk!

Als er keuzes gemaakt moeten worden, kies je dan de weg die de meeste mogelijkheden biedt om je gaven in dienst te stellen van God en de gemeenschap?

Laat je leven spreken.

Als er beslissingen genomen moeten worden, ben je dan bereid samen met anderen naar helderheid te zoeken, om Gods leiding te vragen en elkaar met raad en daad bij te staan?

28.

Iedere fase van ons leven biedt nieuwe mogelijkheden. Geef aandacht aan wat de liefde van je vraagt, ook als het geen gewichtige zaken betreft. Probeer in overeenstemming met die liefde het juiste moment te vinden om verantwoordelijkheden op je te nemen of los te laten, zonder onnodige trots of schuldgevoel. Wees attent op wat in liefde van je verlangd wordt, maar laat het geen last worden.

29.

Ben je in staat het ouder worden moedig en hoopvol te benaderen? Tref, indien mogelijk, tijdig maatregelen voor je verzorging, opdat je anderen niet onnodig belast. Ouderdom kan in toenemende mate gebreken en vereenzaming met zich meebrengen, maar de oude dag kan ook rust, onthechting en wijsheid brengen. Bid dat je ook in je laatste levensjaren in staat mag zijn nieuwe wegen te ontdekken om Gods liefde te ontvangen en uit te stralen.

30.

Kun je nadenken over je eigen dood en de dood van hen die je het meest naast staan? Pas als we de dood aanvaarden, zijn we vrij ten volle te leven. Wanneer je een zwaar verlies geleden hebt, geef jezelf dan de tijd voor verdriet. Als anderen rouwen, omring hen dan met je liefde.

31.

We zijn geroepen om te leven in overeenstemming met “dat leven en die macht, die de oorzaak van alle oorlogen wegneemt”. Blijf je trouw aan ons getuigenis dat oorlog en elke voorbereiding voor oorlog onverenigbaar zijn met de boodschap van Jezus?

Onderzoek wat in jouw leefstijl kiemen van oorlog zouden kunnen zijn. Blijf standvastig in ons Vredesgetuigenis, zelfs als anderen gewelddadig handelen of op conflicten aansturen, maar vergeet daarbij nooit dat ook zij kinderen van God zijn.

32.

Laat het Licht schijnen op al die gevoelens, opvattingen en vooroordelen van je, die zouden kunnen leiden tot agressie en conflicten, en erken dat ook jij vergiffenis en genade nodig hebt.

Hoe ben jij betrokken bij verzoening tussen individuen, groeperingen en volkeren?

33.

Blijf je alert op praktijken in je eigen omgeving en elders in de wereld, die mensen discrimineren op grond van wie of wat ze zijn of op grond van hun overtuiging? Getuig van “dat van God in ieder mens”, ook in degenen die de conventies en wetten van de samenleving schenden. Blijf zoeken naar nieuwe aanzetten tot groei en vernieuwing van het sociale

en economische leven. Probeer te begrijpen, wat de oorzaken zijn van onrecht, sociale spanningen en angst.

Ben je actief betrokken bij het tot stand komen van een rechtvaardige en barmhartige samenleving die alle mensen in staat stelt hun individuele mogelijkheden te ontwikkelen en die mensen aanmoedigt hun gaven in dienst van de gemeenschap in te zetten?

34.

Denk aan de verantwoordelijkheid die je als burger draagt voor de uitvoering van zaken van plaatselijk, nationaal en internationaal belang. Trek je niet terug wanneer dat tijd en inspanning van je vraagt.

35.

Eerbiedig de wetten van de staat, maar laat je hoogste loyaliteit bij God liggen. Als je vanuit een diepe overtuiging gedwongen voelt de wet te overtreden, ga dan eerst uitvoerig bij je geweten te rade, en vraag je Quakergroep om je in het Licht te houden. Dat zal je kracht geven als de juiste weg duidelijk wordt.

36.

Steun je degenen die vanuit een sterke betrokkenheid of roeping handelen, zelfs als hun weg niet de jouwe is? Kun je je eigen verlangens en vooroordelen opzij zetten als je samen met anderen zoekt naar de goede weg voor hen?

37.

Ben je eerlijk en oprecht in al wat je zegt en doet?

Ben je onkreukbaar in je manier van zaken doen en je omgang met personen en organisaties? Ga je zorgvuldig om met geld en informatie die aan jou zijn toevertrouwd? Het afleggen van een eed houdt in dat je zonder eed misschien wel niet de waarheid zou spreken. Daarom is een eenvoudige belofte voldoende, mits je beseft dat je daarmee zegt integer te zijn.

38.

Wanneer er druk op je wordt uitgeoefend om concessies te doen aan je integriteit, ben je dan bereid die druk te weerstaan?

Onze verantwoordelijkheid tegenover God en onze naaste zou kunnen betekenen dat we impopulaire standpunten innemen. Laat de wens geaccepteerd te worden, of de vrees eigenaardig gevonden te worden, je beslissingen niet bepalen.

39.

Denk na over welke wegen naar het geluk, die de maatschappij ons biedt, echte voldoening geven en welke leiden tot verderf en vernietiging. Wees scherpzinnig in het kiezen van vormen van ontspanning en het verkrijgen van informatie. Bied weerstand aan het verlangen bezit of inkomen te verwerven door onethische investeringen, speculatie of kansspelen.

40.

Ga na of het, met het oog op de schade die alcohol, tabak en andere verslavende middelen aanrichten, niet verstandiger is het gebruik ervan te minderen, of er helemaal mee te stoppen. Vergeet niet dat het gebruik van alcohol of drugs het oordeelsvermogen aantast en zowel de gebruiker als anderen in gevaar kan brengen.

41.

Probeer sober te leven. Een vrijwillig gekozen eenvoudige levensstijl kan een bron van kracht zijn. Laat je niet ompraten om te kopen wat je niet nodig hebt, en zeker niet wat je je niet kunt veroorloven.

Houd je je op de hoogte van de gevolgen die jouw levensstijl kan hebben voor de economie en het milieu wereldwijd?

42.

De wereld behoort niet aan ons en de schatten van deze aarde zijn niet de onze om er naar willekeur over te beschikken. Behandel alle schepselen met liefdevolle eerbied. Probeer de schoonheid en verscheidenheid in de wereld te behouden. Werk eraan dat onze toenemende macht over de natuur op een verantwoorde manier en met eerbied voor het leven wordt uitgeoefend. Verheug je in de glorie van Gods voortgaande schepping.

Wees een toonbeeld, wees een voorbeeld in alle landen, op alle plaatsen en eilanden, voor alle volkeren, waarheen je ook gaat, opdat jij, te midden van en aan alle soorten mensen, door jouw levenshouding een boodschap kunt brengen. Dan zul je met vreugde over deze aarde wandelen en 'dat van God' in ieder mens herkennen en aanspreken.

George Fox, 1656

7.4 Overwegingen en Vragen voor kinderen

De overwegingen en vragen voor kinderen kunnen hulp bieden aan ouders die hun Quakergedachtegoed willen overdragen aan hun kinderen, omdat de vragen daarin meer aansluiten bij de kinderlijke belevingswereld.

VrOEM!

Quakergetuigenissen en -vragen voor kinderen

De manier waarop Quakers hun geloof willen beleven hebben zij proberen vast te leggen in woorden, die we Getuigenissen noemen. Wij geloven dat God wil dat we een goed leven leiden. De Getuigenissen vertellen ons wat Quakers daarbij het allerbelangrijkst vinden.

Als je dat wilt onthouden, denk dan aan het woord **VrOEM!**

Vr = Vrede

Quakers geloven dat je met oorlog en geweld geen ruzies tussen mensen kunt oplossen, maar er alleen mensen mee pijn doet. Quakers proberen hun discussies af te ronden zonder wapens en zonder woorden die kwetsen. Zij geloven dat vrede begint bij ieder van ons.

Denk er eens over na:

- of je wel naar ieders mening luistert, ook als er ruzie is;
- wat je moet doen als je woedend op iemand bent;
- wat we kunnen doen om onze wereld vrediger te maken.

O = Onkreukbaarheid

Zoals je zuinig bent op een nieuw vel tekenpapier, zodat het niet zal kreuken, zo willen Quakers zuinig zijn op het leven en dat van anderen. Zij willen eerlijk zijn en altijd goed werk leveren. Als ze zeggen wat ze bedoelen, willen ze dat ook menen. Met een moeilijk woord heet dat: integer zijn. Het is: met respect en zonder egoïsme met ander mensen omgaan.

Denk er eens over na:

- probeer je in elke situatie altijd eerlijk te zijn?
- probeer je wat je doet, zo goed mogelijk te doen?
- wat betekent het: voor andere mensen respect te hebben?

E = Eenvoud

Quakers denken dat als je steeds probeert nieuwe en betere dingen te krijgen, dat je dan vergeet een goed mens te zijn. Door het hebben van veel leuke kleren, speelgoed of spelletjes raken we soms achter bij ons (school)werk. Of we gaan denken dat die zaken belangrijker zijn dan de mensen om ons heen. Daarom besteden we niet veel aandacht aan 'mode' en aan wat 'in' is.

Denk eens na:

- zijn mijn bezittingen belangrijker dan mijn vrienden en familie?
- wil ik iets soms alleen hebben om 'cool' te lijken?
- wat is leuk om te doen, terwijl het niets kost?

M = Medemens

Quakers geloven dat er iets van God is in ieder mens. Dat dus elk mens heel waardevol is. Dat betekent dat iedereen dezelfde mensenrechten heeft en eerlijk moet worden behandeld. Daarnaast vinden Quakers ook dat het belangrijk is om een goede buur te zijn. Om hulpvaardig te zijn voor onze familie, onze vrienden, medeleerlingen, leraren en mensen in nood. Om eens een klusje op te knappen voor een ander of iemand te bezoeken die alleen is.

En niet te vergeten: om met elkaar plezier te maken!

We noemen dit de Getuigenissen van Gelijkheid en Gemeenschap.

Denk er eens over na:

- hoe doe je dat, eerlijk zijn tegen andere kinderen?
- moet je iets doen als een ander onvriendelijk wordt behandeld?

- hoeveel durven we te delen met een ander?
- leer je elkaar beter kennen als je samen plezier maakt?

! = De Aarde

Het uitroepteken wil zeggen: let op! We kunnen vreedzaam leven, met respect voor onze medemens en sober, maar we doen dat op onze aardbol. Deze aarde is de enige die we hebben. Die is er niet alleen voor ons, maar was er al voor onze voorouders en moet er nog zijn voor alle volgende generaties. We hebben de aarde niet in bezit, maar slechts te leen.

Laten we dan ook zorgen dat we die mooie planeet niet vernielen, dat we voorzichtig omgaan met dieren en planten. Dat we de bodemschatten zuinig gebruiken, zodat we de aarde niet uitputten.

Denk er eens over na:

- probeer je zo min mogelijk te verspillen?
- hoe kun je genieten van de aarde en er ook op passen?

8. Verantwoording werkwijze Commissie Herziening

Tijdens de Algemene Vergadering 2006 met als thema ‘*Vitalisering van ons Genootschap*’ werd als een van de vernieuwende projecten geopperd een commissie in te stellen om het ons dierbare boekje *Leven uit het Innerlijk Licht* te actualiseren. Het boekje stamt immers uit de jaren dertig van de vorige eeuw; het was gebaseerd op de toenmalige versie van *Quaker Faith and Practice* en samengesteld door onze Vriend Rob Limburg.

Door de meeste Jaarvergaderingen worden hun versies van *Quaker Faith and Practice* eenmaal in één generatie geactualiseerd en opnieuw uitgegeven. Dus wat de Nederlandse Jaarvergadering betreft werd het tijd!

De toen ingestelde commissie kwam in de loop van inleidende gesprekken tot het inzicht, dat het bij dit karwei niet zozeer zou moeten gaan om het moderniseren van de teksten uit *Leven* of over het ‘hertalen’ van levensbeschrijvingen van Vrienden of uitspraken c.q. Minuten van (doorgaans de Britse) Jaarvergadering. Het leek de commissie vooral belangrijk om ook te putten uit de geschiedenis en de uitspraken van onze eigen (eerste en tweede) Nederlandse Jaarvergadering.

Daarom werd er niet voor gekozen om de inhoudsopgave van de nieuwe versie die van *Leven* te laten volgen, maar veeleer om de thema’s die daarin aan de orde komen op een eigentijdse manier te bespreken. En dus ook niet alle thema’s – zo hebben we gemeend niet uitdrukkelijk iets te moeten zeggen over bijvoorbeeld ‘gokken’ of ‘alcohol’, waarover vroegere Vrienden uitgesproken opvattingen hadden. Bovendien werd besloten eigentijdse thema’s als ‘duurzaamheid’ toe te voegen; zie de inhoudsopgave.

We stelden ons ten doel om – in de woorden van onze Vriend Tjeerd Dibbits – een ‘hedendaags Quaker devotieboekje’ samen te stellen om de bezinning en reflectie op ons dierbare erfgoed te bevorderen in eigen kring, persoonlijk en gezamenlijk, tijdens onze Stille Samenkomsten en in gespreksgroepen.

Een aantal teksten hebben we tussentijds voorgelegd aan een kleine groep ‘meelezende Vrienden’, verspreid over de verschillende Maandvergaderingen en leeftijdsgroepen. Dat heeft ons geholpen bij het kiezen van een woordgebruik en toonzetting van onze teksten die als eigentijds werd ervaren.

Wat betreft de levensbeschrijvingen van Vrienden in het boek hebben we ervoor gekozen met name die Vrienden erin op te nemen die een wezenlijke rol bij het ontstaan van de Quakers hebben gespeeld én die Vrienden die een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de Nederlandse Jaarvergadering hebben gespeeld. We hebben ons echter beperkt tot Vrienden die al overleden zijn. De huidige generatie Vrienden laten we dus bewust over aan (herziening door) een volgende generatie!

We hebben lang met elkaar gesproken of er wel of geen afbeeldingen van Vrienden bij die

levensbeschrijvingen zouden moeten worden opgenomen. Uiteindelijk hebben we daarvan afgezien. Wat illustraties betreft heb we - ter verluchtiging - gekozen voor een aantal sobere , maar treffende pentekeningen .

We hebben zelfs geput uit een oud zeventiende-eeuws boek *De Oude Waarheyd Ontdekt (1684)* waarin vele (zend)brieven van de eerste Britse Vrienden in het Nederlands zijn vertaald.

We hebben uiteraard ook geschreven over de geschiedenis van de Quakers in het algemeen en de geschiedenis van de (eerste) Nederlandse Jaarvergadering in het bijzonder. Daarbij hebben we er echter voor gekozen om niet alle verschillende Quakerstromingen in de wereld te beschrijven. We beperken ons dus tot de in Europa meest gangbare Quaker traditie, die van de Stille Samenkomsten. Het boek is hier ook niet voor bedoeld, de geschiedenis van de verschillende splitsingen in de loop der tijd en de verspreiding van de Quakers wereldwijd komen ruimschoots aan de orde in andere boeken (bijvoorbeeld dat van Marianne IJspeert).

Wat de te bespreken thema's betreft hebben we telkens gekozen voor een inleidende en toelichtende tekst, gevolgd door citaten van Vrienden en/of Jaarvergaderingen over het betrokken onderwerp. Net als in *Quaker Faith and Practice* zijn die citaten chronologisch gerangschikt. Zo kunnen we ook de ontwikkelingen in Quakerkring aan deze citaten aflezen.

We hebben ons veel moeite gegeven om over ieder van die thema's vooral citaten van Nederlandse Vrienden en de Nederlandse Jaarvergadering bijeen te brengen. Daarvoor zijn onder meer alle jaargangen van De Vriendenkring en een voorloper daarvan doorgenomen!

Voorwaar een monniken- en nonnenwerk!

Wat de titel van het boek aangaat hebben we bewust gekozen voor aansluiting bij de internationale praktijk: *Quaker Faith and Practice, Quaker Glauben und Wirken*.

De titel *Leven uit het Innerlijk Licht* is in zekere zin namelijk problematisch. De vroege Vrienden spraken van 'wandelen in het Licht', 'elkaar in het Licht houden', dat wil zeggen dat zij het Licht (geassocieerd met Jezus – zie het Johannes-evangelie) terecht ervoeren als transcendent en niet als immanent. Het Licht woont niet in ons, maar omringt ons, als het ware. In beginsel hebben wij er in onze teksten dus voor gekozen te spreken over het *Inwaartse Licht* – net als onze Vriendin Dina van Dalfsen – dat van God uit tot ons komt en waar wij ja op mogen zeggen.

Uiteindelijk hebben we als titel voor ons boek gekozen *Quaker Geloven en Werken*. Dat zijn dus WERKWOORDEN. Er dient AAN geloof en VANUIT geloof GEWERKT te worden.

Net als dat bij andere Jaarvergaderingen gedaan wordt, hebben we hieraan de ondertitel ‘navolging van Jezus in de ervaring van de Nederlandse Jaarvergadering van het Religieus Genootschap der Vrienden (Quakers)’ toegevoegd.

Overigens komt in onze teksten zowel Jezus als Christus voor, alhoewel wij meestal bij voorkeur over ‘Jezus’ spreken in plaats van de met dogmatiek samenhangende aanduiding ‘Christus’.

We hebben trouwens tevens dankbaar gebruik gemaakt van o.m. *Quaker Faith and Practice* van de Australische, Britse, Duitse, Franse, Ierse, Nieuw-Zeelandse, Zuidelijk Afrikaanse en Zwitserse Jaarvergaderingen.

Het is bijna niet te GELOVEN, maar na tien jaar van intensief en hard WERKEN en meestal eens in de veertien dagen bijeenkomend in het Quakercentrum te Amsterdam voor boeiende en diepe gesprekken – dus na veel schuren en schaven – bood de Commissie in 2016 de Algemene Vergadering een werkdocument aan getiteld: *Quaker Geloven en Werken*.

Voorgesteld werd eerst eens twee jaar lang dit werkdocument te gebruiken in onze kring om de bezinning en de reflectie op ons dierbare erfgoed te bevorderen, zowel persoonlijk als gemeenschappelijk, bijvoorbeeld in onze Stille Samenkomsten en gespreksgroepen. De uitnodiging was om daarna op ervaring gebaseerde opmerkingen, voorstellen voor aanvulling of verbetering in te sturen.

Zowel individuele Vrienden, als Maandvergaderingen hebben inmiddels dergelijke voorstellen aan de Commissie - die in de tussentijd de naam kreeg Commissie Quaker Geloven en Werken - gestuurd. Deze zijn in de afgelopen periode verwerkt in een nieuwe versie van het boek (2019).

Tijdens de Algemene Vergadering van 2019 werd volgende besluitminuut aangenomen:
AV 19 / 11 – Quaker Geloven en Werken

We hebben de afgelopen jaren een werkdocument Quaker Geloven en Werken tot onze beschikking gehad. Het komen tot een eerste publicatie van dit document, die gedragen wordt door onze Nederlandse Jaarvergadering is Sisyphus arbeid: “het betere is altijd vijand van het goede”, beseffen wij.

Het werkdocument, dat wij nu een aantal jaren ter evaluatie gebruiken, heeft een verscheidenheid aan reacties en emoties opgeleverd. De commissie heeft zich vorig jaar tot taak gesteld op basis hiervan dit jaar een versie klaar te hebben om te laten drukken.

Er komt een totaal andere (3e) versie van het werkdocument – wij hopen dat dit voor het eind van dit jaar overgaat in een levend document: gepubliceerd als gedrukte versie en op onze website.

Wij willen de gedrukte versie graag beschouwen als een momentopname van dit levend document. Uit de levende versie zal dan op het juiste moment weer een geheel herziene versie gedrukt worden.

COMMISSIE QUAKER GELOVEN EN WERKEN

Tjeerd Dibbits (tot 2015)

Pieter Ketner (tot 2013)

Willem Furnée (tot 2015)

Thea Droog (eindredactie)

Kees Nieuwerth (eindredactie)

9. Nabeschouwing

Alle getuigenissen, uitspraken,
Raadgevingen en Vragen overziende geven we tot slot volgend advies mee:

Leef avontuurlijk en bewust.

Neem risico's

om je gezapigheid te overwinnen.

Stap over de geschillen in verleden en heden heen.

Omhels diversiteit,

dat van God in eenieder groetend.

We worden altijd geconfronteerd met keuzes.

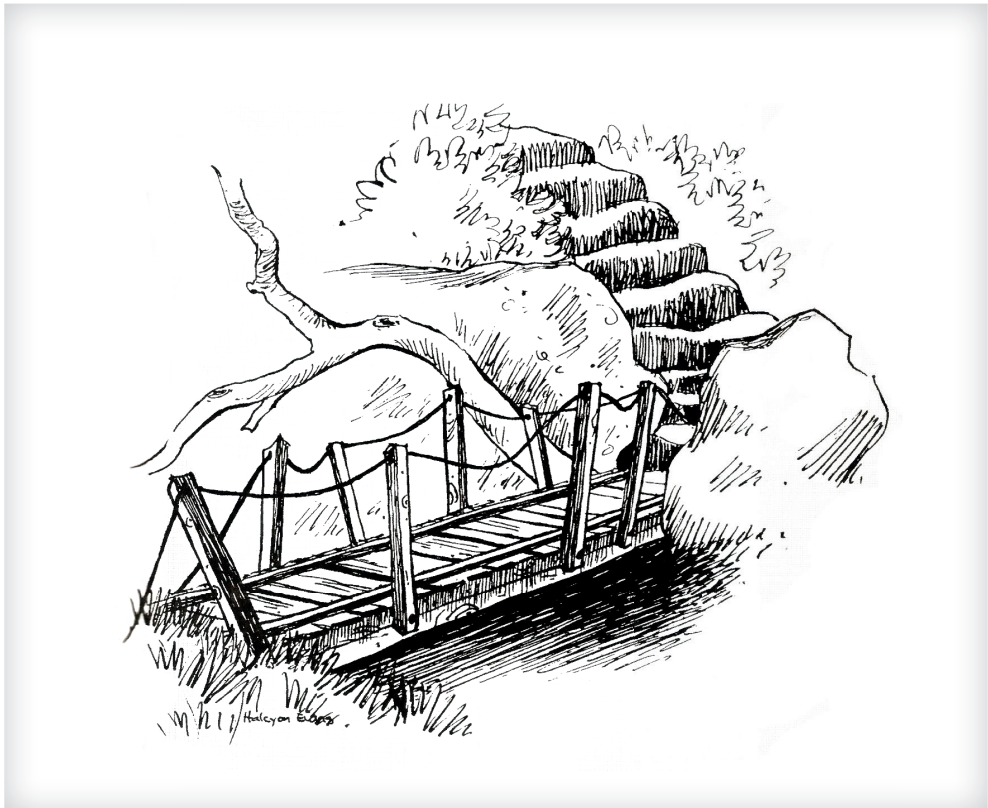
Verwelkom ze.

Laat je leven spreken.

Evalueer je ervaringen.

Quaker Faith and Practice,

Centraal- en Zuidelijk Afrikaanse Jaarvergadering, 2009, blz. 120.

10. Register

10.1 Personen

- Ames, William: 9,18,31,32,35
Amyraut, Moïse: 20-22
Ariëns Kappers, Piet: 62,96
Arps, Kitty: 98
Balijon, Wim: 135
Barclay, Robert: 9,10,19,20,23-26,61,73,154
Barton, John: 127
Barton, William: 127
Beck, Christopher: 131
Blackwell, Frank: 78,144
Boeke, Kees: 52,54,55
Boeke-Cadbury, Betty: 54,55
Boelsma, Marianne: 73
Boetes, Otto: 98
Bosman, Ton: 63
Bright, Jacob: 48
Bright, John: 47-49
Brusse, Jos: 107
Bowen, William: 37
Burger, Bram: 93,103
Burr, Elizabeth: 36
Burrough, Edward: 31
Buter, Rieke: 62
Buter, Rien: 74
Carmen, Jean: 134
Catchpool, Corder: 94
Caton, William: 9,18,19,31,35
Ceresole, Pierre: 53-55
Cobden, John: 48
Collin, Peter: 127
Crisp, Stephen: 61,78
Croese, Gerard: 20,21
Curtis, William: 127
Daamen, Daan: 67,86
Davies, Cathy: 134
de Hartog, Jan: 56,57
de Winter, Jan: 103
Dibbits, Tjeerd: 99,163,166
Doncaster, Hugh: 97
Drewett, Gerald: 100
Dries, Erik: 131
Droog, Thea: 65,131,137,166
Durham, Geoffrey: 141
Earnshaw, Angus: 137
Ellwood, Thomas: 32-35
Farnsworth, Richard: 17
Faulkner, Jennifer: 133
Fell, Margaret: 9,14-16,19,56,75,87,89
Fell, Thomas: 15
Fliedner, Theodore: 43
Fothergill, John: 127
Fox, George: 9-32,56,60,74,75,80,83,87-89,
127,133,139,143,144,160
Frenkel, Emilie: 148
Fry, Elisabeth: 10,40-45,109,130
Fry, Joseph: 42
Furly, Benjamin: 9,19,20,23,26
Furnée, Willem: 166
Gandhi: 51
Gould, Helen: 88
Greenleaf Whittier, John: 47,48
Gregorius, Sophia: 113
Grimké, Sarah: 46,47
Haigh, Clifford: 133
Hendriks, Elizabeth: 61,71
Herrebout, Inge: 88
Heydecker, Jane: 136
Hicks, Edward: 94
Hofman, Jo: 144
Howgill, Francis: 31
Huis, Susanna: 20
Hummels, Erik: 79
IJspeert, Marianne: 89,98,164
Jones, Rufus: 10,51,53,82,92,125
Johnson, Jennifer: 121
Kalff, Anton: 64,70,76,117,145
Ketner, Frans: 62
Ketner, Pieter: 73,166

Kruithof, Piet: 117
 Kuipers, Leuntje: 88
 Laman Trip, Corry: 61,92
 Lawson, Thomas: 127
 Lemberg, Rudolf: 137
 Lieftinck, Jim: 72
 Lieftinck, Louise: 124
 Lieftinck, Miëp: 63,81
 Limburg, Rob: 7,52,70,163
 Loe, Thomas: 22
 Locke, John: 9,20,21
 Mendl, Wolf: 100
 Molenaar, Coby: 98
 Mollet, Jean-Etienne: 39,40,41
 Morland, Lucy F.: 92
 Naylor, James: 29
 Nichols, Val: 134
 Nieuwerth, Kees: 74,76,86,99,101,105,
 128,166
 Nusselder, Wim: 79,141,148
 Oats, William: 79
 Papunehang: 36,83
 Parker-Rhodes, Damaris: 121
 Parkinson, Sydney: 127
 Pearson, Anthony: 30
 Penington, Isaac: 26,29,32
 Penington, Mary: 26,27,29,32
 Penn, William: 9,10,15,20-24,27,30,35,56,
 61,67,76,80,87,91,94,114,117,120,127,
 134
 Pinthus, Eva I.: 93,126
 Pollatz, Karl-Heinz: 72,78,100
 Pollatz, Manfred: 61,72,147
 Priestman, Elisabeth: 49
 Proude, Mary: 26
 Reine Cotta, Sophie: 39
 Riedel, Mien: 75
 Rowntree, Joseph: 51
 Savery, William: 41
 Schreuder, Mien: 72,141,148
 Scurfield, Liz: 113
 Sewel, Jacob: 31
 Sewel, William: 9,10,19,35,36
 Simons, Menno: 20,31
 Smith, Robert Lawrence: 66
 Spreij, Peter: 128,129,145
 Steere, Douglas: 68
 Stephen, Caroline Emilia: 49,50,121
 Talcot, Ann: 20
 Tse, Lao: 88
 Tweet, Kathy: 142
 Ubas, Henk: 64,68,77,120,149
 van Andel, Lloyd: 67
 van As, Antonie: 109
 van Dalfsen, Dina: 62,63,72,75,101,164
 van der Hoek, Laura: 71,96
 van Everdingen, Maria: 70
 van Meer, Eg: 62,79,148
 van Oosten, Aad: 80
 van Schuurman, Anna Maria: 23
 van de Wissel, Anton: 99
 Visser, Irene: 65,77
 Weening, Hans: 73
 Weitsch, Martina: 113
 Windsor, Arthur: 100
 Windsor, Ursula: 100
 Woldendorp, Adolf: 63,144,148
 Woods, Herbert G.: 92
 Woolman, John: 10,36-39,110,127
 Woolman, Samuel: 36
 Zaru, Jean: 103
 Zevenbergen, Jethro: 102
 Zinspenning, Judith: 31,35,67

10.2 Onderwerpen

- Avondmaal: 26,64,80-85
Bijbel: 9,10,13,16,25,27,40,42,57,64,66,72,
73,106,121,124,127,135,154
Burgerlijke ongehoorzaamheid: 54,55,101
Dood, begrafenis en rouwbetoon: 136-139,
158
Doop: 26,64,79,81,82,85
Duurzaamheid: 107,116,127,163
Eenvoud: 115,116,129,160,161
Eed of belofte: 65,68,70,159
Ethische vragen rond leven en dood: 119,
135
Gelijkwaardigheid: 9,47,48,64,66,68,69,
111,115,122
Geloofsbelijdenissen: 77,79,80,82,83,85,
152
Getuigenissen: 68,93,108,135,145,146,147,
152,154,160,161,167
Geweldloosheid: 68,69,96,102,122
Gewetensbezwaren: 99,100,107,108
God: 9,13-19,24-52, 60-82,87,91-123,
152-161,167
Heilige Geest: 13,75,120
Huwelijk: 46,65,66,129
Internationale inzet: 116
Inwaarts Licht/Innerlijk Licht: 7,29,50,52,
64,70,7494,100,124,147,148,153,163,164
Jezus: 7,9,13,14,25,30,47,62,67,68,70,
75-77,80-88,91,94,99-101,153-165
Kinderen: 108-111,117,119,122-126,144,
156,157,160,161
Koninkrijk Gods: 21,85,106,115
Kunsten: 130
Lidmaatschap: 140,145-148
Mystiek: 27,51,56,70,72,76,80,87
Oecumene: 83-85
Opvoeding: 107,108,123-126,130
Organisatie: 10,143,158
Ouderdom: 133,134,158
Raad van Kerken/Wereldraad van Kerken:
82-86,100,104-109,129,144
Sacramenten: 64,79-82,85,152
Schrijver: 139
Slavernij: 10,37,45-47,69,72,75,110,111,113
Stille Samenkomst/wijdingssamenkomst:
25,26,56,59-61,64-66,71,74,83,87,119
Strafstelsel: 108
Vrede: 68
Vredesgetuigenis: 69,70,93-99,105-108,115,
126,158
Vredesopvoeding: 108,125
Seksualiteit: 122
Overwegingen en vragen: 66,124,127,
151-153,160
Rechtvaardigheid:
49,68,69,86,88,109,113,115
Roeping/concern: 71
Vluchtelingenwerk: 52
Vrouwenrechten: 45-47,70

